

Gagy József

Örökített székelykapu

Környezet, örökség, örökségesítés egy székelyföldi faluban az ezredfordulón

Tartalom

Előszó

Első rész. Örökségesíthető környezetek

Bevezető

I. Környezetek a településen

1. Saját környezet: a ház
2. Saját környezet: az udvar, gazdasági épületek
3. Saját környezet: a lakóhely az út felől
4. Közös környezet: az út
5. Közös környezet: a központ
6. Közös környezet: üzletek, kocsmák
7. Közös környezet: patak
8. Környezetek és szemét. Szemétközelítés.

II. Környezetek a település határában

1. Megművelt földek a határban: szántók, kaszálók, tanyák
2. Tanyaépítő parasztember világa
3. Utak a határban
4. Vizek a határban
5. Erdők
6. Vadállatok

Fordulópont

Második rész. Örökség és örökségesítés

Múltteremtés

I. Vendégfogadás

1. Előzmények, informális vendéglátás
2. Az úttörő
3. Szervezett vendégfogadás

II. Hagyomány, örökség, örökségesítés

1. Földtulajdon, gazdálkodás: örökség a családok szintjén

2. Példák folytonosságra és változásra
 - 2.1. Rendszerváltás és próbálkozások
 - 2.1.1. 1974-1994: „Minden évben felmutattunk valamit...”
 - 2.1.2. 1994-1998: „Kéne csinálni egy kaput...”
 - 2.1.3. 1998-2002: „... mindent megcsinálunk.”
 - 2.1.4. Összegzés: „Egy olyan jövedelem kellene, amiből megélünk.”
 - 2.2. Kivárók
 - 2.2.1. Az idős generáció
 - 2.2.2. A fiatal generáció
 - 2.2.3. Gazdálkodási-életviteli modellek
 - 2.3. Kinyílt világ: cigányok a faluban
 - 2.3.1. A nagykeri cigányok
 - 2.3.2. Intézmények és képviselő
 - 2.3.3. Változó életterek, változó kapcsolatok
3. Vízjog: a kisközösségi szerveződés formája
4. Erdő: a saját tolvajok, a rend meg az elpazarolt örökség
5. Rengőkő: egy történelmi esemény örökségésítése
6. Örökségésítő intézmény
7. Központépítés
8. Székelykapu -- az emblematikus örökség

A második fordulat

1. A látogatás
2. 2. Faragott kapukkal ékes...
3. Örökség-menedzserek

Az örökség szintjei

Melléklet

1. A módszerről
2. „Az én falum”
3. A vadállatokról
4. A vendégfogadásról
5. A kapufaragásról
6. Fényképek

Máréfalvi kutatások nyomán megjelent tanulmányok

Bibliográfia

Előszó

Egy társadalomkutatói ideálhoz való igazodás jegyében végzett munka (egyik) eredményét tartja kezében az olvasó.

1993 nyarán döntöttem úgy, hogy az antropológus-identitás alappemisszájához (miszerint: hosszas résztvevő megfigyelés és terepmunka, valamint kiválasztott, mélységében kutatott és megismert helyi társadalom teszi az antropológust) igazodó szándékkal hosszabb, egy közösséget alaposan megismerő és leíró terepmunkába kezdek. Helyszínül Méréfalvát választottam.

Azóta legalább két okból vagyok alapvetően elégedetlen: túl keveset tartózkodtam a terepen, azaz a faluban, és az ott látottak-hallottak-tapasztaltak nyomán túl kevés valóságreszt sikerült tematizálnom, kutatnom, túl kevés írásom született a méréfalvi társadalomról.

A választás idején hiedelmeket, pontosabban a mai, falusi boszorkányság (rontás, rontástulajdonítás) jelenségeit kutattam. Méréfalván egy addig csak olvasmányaimból ismert vallásos jelenség, egy millenarista, világvége váró, 1949-ben lezajlott mozgalom nyomaira bukkantam, és megismerkedtem az egykori főszereplővel, akit a faluban és a környéken ma is méréfalvi szentasszonynak neveznek. Első kérdéseim tehát ezek voltak: ki ez az asszony, kik azok, akik között él, mi is történt egykor, a mai idős generáció fiatalkorában? Hogyan alakult a negyvenes évek végétől napjainkig a helyi társadalom sorsa?

1993-tól máig ismerkedek Méréfalva embereivel, családjával, társadalmával, történelmével, fizikai és mentális tereivel. 1993-tól máig, ahányszor csak lehetőség adódott, különböző kutatási témák helyszínül Méréfalvát választottam. Csak azokat említem, amelyek nyomán kötetekben megjelent tanulmányok születtek.

Megrajzoltam a környéken, a népi társadalomban legismertebb méréfalvi személyének, az egykori prófétának, mai szentasszonynak a portréját. Az 1949-es millenarista mozgalomról társadalomtörténeti, vallásantropológiai feldolgozás született. A gyűjtött hiedelemelbeszélések nyomán (mintegy 460 oldal), valamint résztvevő megfigyelésből származó tapasztalataim alapján tanulmányt írtam a jelenkori méréfalvi boszorkányságról. Vizsgáltam egy nagyobb migráció-kutatás kereteiben a méréfalvi fiatal korosztályok migrációs viselkedését (magyarországi munkavállalását). Tanulmányoztam a kilencvenes években a faluban tapasztalható szimbolikus térszervezési gyakorlatot - a faluközpont átalakítását. Megírtam egy tanyaépítő parasztember sorsát, az építkezésben - nem a fizikaiban, hanem a mentálisban - a mikrokozmosz és makrokozmosz találkozását. Hosszabb tanulmányban vázoltam az 1944-1950 közötti átmeneti időszakot, középpontba állítva a politikai és társadalmi átalakulást, ezen belül a vidék falusi településeire jellemzőnek mondható rejtett ellenállás kialakulásának kérdését.

De túl ezeken - a terepmunka mindig többet jelentett, mint bizonyos, tematikákhoz, határidőkhöz kötött kutatások lebonyolítása. Jelentette azt, ami minden társadalomkutató számára alapvető fontosságú: a helyzeteket, környezetet, ahol a kérdések (mármint a saját hipotézisekhez elvezető kérdései) megfogalmazódnak, és ahol a problémákkal (mármint a vizsgált társadalom által relevánsnak tartott problémákkal) találkozunk.

A kötetben a hagyományosról és hagyományról, örökségről és örökségesítésről – tágabban egy településen, egy közösségben az állandóról és a változóról lesz szó.

A kötet két nagyobb egységre oszlik. Az első részben az örökségesítésre alkalmas környezetek - a falu - bemutatását végzem el, majd a második részben a vendégfogadás kialakulásáról és magáról az örökségesítésről szólok.

A kötetben foglaltak értelmezéséhez bővebb eligazítást, tájékoztatót az első rész elejére illesztett bevezetőben találhat az olvasó.

Ezennel még a köszönetekre szeretnék sort keríteni. Terepmunkám végzéséhez, kötetem anyagának megírásához sok felől sokféle támogatásban részesültem. A csíkszeredai KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, valamint a Sapientia Alapítvány Kutatási Programok Intézete biztosította az anyagi-intézményi támogatást és háttérrel.

Máréfalván igen sok hálával tartozom a Kovács és Dávid családoknak: Kovács Piroskának és Kovács Mihálynak, Kovács Gyulának, Kovács Lajoséknak, Kovács Benjáminéknak; idős és fiatal Dávid Baláznak, Szallós Kis Juditnak; valamint Bogos Rózáliának; meg a vendégfogadásra berendezkedett máréfalviaknak, különösképp Gábor Lajosnak.

Fájdalmas, hogy nincs már közöttünk Kovács Lajosné, született Simon Zsófia, Ilonka Ferenc, Kovács András és Csíki Béla, akik emlékét, ha csekély mértékben, de őrzi mindaz, amit tőlük hallottam, tanultam, és a könyvben megtalálható.

Első rész. Örökségesíthető környezetek

Bevezető

1. A falu egy szűk patak völgyben fekszik, és ahogy a keleti részen kiérünk a házak közül, kezdődik a kacsaringós emelkedő fel, a Hargita hegység Küküllő-völgyet és az Olt mentét összekötő átjárójáig, a 950 méter magasan fekvő Tolvajos hágóig. A falu főutcájáról látni lehet a Csíki Hargita 1700 méter magas gerincét.

A hosszú, kacsaringós főútcával egy kis részen párhuzamosan fut a *Fenyéd vize*. A falu fölött magasodó oldal homokkővébe vágva ott a *Kőlik* nevű kisméretű barlang. A szántóhatár ma is jórészt kereszt irányban szántott kis parcellákból, *nadrágszj-földekből* áll. A falut északkeleten, keleten, délkeleten hegyoldalra felfutó erdők határolják, ezek felső pereme a *Karély*. A délkeleti oldalon a Karély fölött egymás mellett sorakoznak az egykori birtokló településről elnevezett határrészek: *Gyepesi Láz, Patakfalvi Láz, Remetei Láz, Kénosi Láz, Betlenfalvi Láz*. Ma ezek nagyrésze már a máréfalviak tulajdona, egy igen nagy terület új neve tehát: *Máréfalvi Láz*.

2. Megtévesztő lenne, ha az ökológia alapfogalmait jólismert értelmük szerint használnám a továbbiakban, mely szerint: adott a fizikai környezet, ebben zajlik az élet, beleértve az emberi-társadalmi életet is, és a kettő közötti kölcsönhatásokat kell tanulmányozni, leírni. A falu és környezete egy ökoszisztémát alkot, ebben élettelen elemek és élő közösségek vannak, és az energiaáramlás, az egymásra való hatás, a kialakított és fenntartott egyensúly vizsgálata a kutatás célja, amennyiben az a környezet, környezethasználat módjait szeretné megérteni.

Vizsgálatom során más szempontok szerint közelítem a környezet, környezethasználat kérdését. A fenti, dőlbtetés elnevezések is arra utalnak, hogy az ember számára az ember által feltárt, bejárt, megnevezett - kognitívan szervezett - táj ismerős csak.

Könyvemben a környezethasználó embert helyezem a középpontba.¹ Azt az embert, aki használja, átalakítja a fizikai-biológiai adottságokat, de ezt úgy teszi, hogy

1. közösségben élve
2. tárgyakat alkot és
3. jelentéseket hoz létre.

A tárgyalatás a fizikai-biológiai környezet elemeinek átalakítása - kőből házfal lesz, tölgyfából székykapu.

Mindeközben azonban olyasmi történik, jobban mondva mindezt olyan folyamatok vezénylik, amelyek jelentősége túlmutat az egyszerű környezetalakításon: a közösségalkotás és jelentésalkotás. Minden emberi tevékenységnek szétválaszthatatlanul ezek a kísérői, s egyben meghatározói. Aközül, hogy hol él, és hogy milyen módon él, az ember számára, az állatvilágból egyedülként, az utóbbi a fontosabb. Közösségben és jelentések hálójában² élni - ez az, ami minden kor és minden égöv emberére jellemző. Ebből adódik minden, ami a fizikai-biológiai környezet védelmét oly nehézé teszi. Ha veszélybe kerül a fenntarthatóság, akkor előbb a környezetről kialakított felfogásokat, a környezetben élés elveit kell megváltoztatni, a közösségi életelveket, morált átalakítani -

¹ A továbbiakban egy 1989-ben született, 1991-ben megjelent tanulmány gondolataira támaszkodom, lásd: Nemcsak az környezet, ami zöld! in *Átmenetek* 1991/1, 3-35.

² Clifford Geertz állásfoglalása: „Az a kultúrafogalom, amely mellett síkraszállok... lényegébe szemiotikai jellegű. Max Weberrel együtt úgy vélem, hogy az ember a jelentések maga szötte hálójában függő állat...”. Geertz 1994. 172.

új kulturális magatartást kifejleszteni. Majd csak azután következhet a környezetbarátság és mindaz, ami óvás és védelem.

A közösségekben egyidejűleg mindig több viszonyulástípus létezik. Ugyanazt a fizikai-biológiai környezetet az egyik csoport egyféleképpen, a másik másféleképpen akarja használni; a többféle viszonyulás többféle értelmezést, többféle mentális környezet-képet feltételez. Ezért vannak ugyanabban a faluban, a falu határában aszerint, hogy milyen generációkhoz tartozik, milyen történelmi tapasztalattal rendelkezik az egyén, vagy hogy milyen csoportok milyen eltérő módon használják a falu és a határ terét, tárgyait, anyagait : környezetek. A viszonyulások sokfélesége a múlt időben a környezetek sokféleségét termeli, élteni.

Végző soron tehát: azok a környezetek, amelyről beszélek, tárgyasságukban is társadalmi-kulturális termékek, társadalmi-kulturális valóságdarabok. Embercsoportok által kialakított használati formák együttese.

3. Az ökológia kezdetben a környezet biológiája volt, fokozatosan alakult át interdiszciplináris tudománnyá, amely nem a környezeti elemek kölcsönhatását, együttlétét, hanem az úgynevezett *háztartást*, natúra és kultúra házasságát vizsgálja. Az ökológia összekapcsolja a biológiai, fizikai, kémiai és társadalomtudományokat, és saját filozófiai elveket dolgozott ki. Ökológiai értelemben a közösség vagy életközösség a vizsgált területen élő, populációkba csoportosuló lények összességét jelenti, ez az élettelen környezettel való kölcsönhatásban létezik, és együttesüket nevezik ökoszisztémának.³

A kultúrantropológia a holisztikus szemlélet jegyében mindig is az embert és tárgyait, embert és közösségeit, embert és fizikai környezetét együtt vizsgálja, és a világot interpretációiban egységessé tevő, narrációiban tagoló és újrarendező embert és csoportokat, társadalmat tekinti kutatása tárgyának. Ezt az utat követem én is, amikor a tárgyak, fizikai-biológiai környezet megfigyelésen alapuló leírása mellé a környezetről alkotott véleményeket illesztke, vagy a környezethasználatból kiderülő közösségi elveket fogalmazok meg. A használat közben, használati módként környezetét építő emberről szól írásom.

A néprajztudományban leírt parasztfalu épületeiben-székelykapujában-tárgyaiban még fellelhető, a paraszti életmód még egyes részeiben megfigyelhető Márafalván. A paraszti közösségszervező elvek, a meglehetősen hatékonyan működő népi jogszokások⁴ még felfedezhetők. Ugyanakkor a mindig is megfigyelhető kilépés, vendégmunka és ennek hatásai 1989 után megsokszorozódtak; a társadalom ökológiai értelemben vett környezetromboló viselkedése is felerősödött (pl. szemét mennyiségének növekedése, erdőirtás).

A falu népe még mindig a "föld népe", azaz annyiban paraszt, hogy bármennyire megváltozott a világ, változott a mindennapi élet, változott az ismeretanyag - ragaszkodik a földhöz és gazdálkodik a földön,⁵ függetlenül attól, hogy ez még az önellátáshoz is ritkán elegendő, megélni, gyerekeket nevelni, az új fogyasztási lehetőségekhez igazodva gyarapodni pedig csak gazdálkodásból végképp nem tud.⁶ Ezért indul a felnőtt lakosság

³ Odum 1980. 17-19.

⁴ Például a vízjog, lásd erről a részletesebb leírást a második részben.

⁵ Lásd Fél Edit - Hofer Tamás meghatározásait, Fél-Hofer 1997. XIV-XV.

⁶ Erről részletesebben lásd a második részben.

egy része magyarországi vendégmunkára, és ezért fordult a máréfalviak egy kis része a szomszéd falvakban már eredményesnek bizonyuló falusi vendégfogadás felé.

A környezetépítés mai, sajátos esete Máréfalván a székelykapu örökségesítésének, általában az örökségesítő viszonyulásoknak és gyakorlatoknak kialakulása. Ezt vizsgálva a mai társadalmat vizsgáljuk, erről írva a mai társadalomról adunk hírt.

4. Globalizálódó valóságunk egyik ismerős fogalma: a (z igen általános értelemben vett) megőrző tevékenység tárgyát és eredményét megnevező **örökség** (heritage, patrimoine), valamint a jelenséget megnevező **örökségesítés** (patrimonialisation).

Nyugat-Európában már arról beszélnek, hogy eljött a "minden örökség" ideje: "minden örökség, vagy legalábbis alkalmas arra, hogy azzá váljék: van "természeti örökség", "genetikai örökség", "történeti, művészeti, építészeti, technikai, urbanisztikai, tájbeli örökség", stb"⁷. Először a francia forradalom idején beszéltek nemzeti örökségről; majd két évszázadon keresztül a nemzetállam feladata és privilégiuma volt, hogy kijelölje és felügyelje a nemzeti örökségnek (leginkább: tárgyaknak), mint a nemzeti vagyon részének a sorsát. A társadalom azonban mára megváltozott, vagy legalábbis - nálunkfele - változóban van.

Nyugat-Európában a hatvanas években megjelenik előbb az építészeti örökség, majd természeti örökség, és végül, már a hetvenes években, a kulturális örökség fogalma. 1978-ban hozták létre a francia Kulturális Minisztériumban a Direction du Patrimoine-t, 1980-at az „örökség évének” nyilvánították, és 1983 óta vannak Franciaországban „örökség napok”. 1985-ben az Európa Tanács granadai kongresszusán meghatározzák az örökség fogalmát, majd 1994-ben az Európai Helyi és Regionális Tevékenységek Kongresszusán döntenek a helyi és regionális kulturális örökség meghatározásáról, valamint védelmének alapelveiről. 1992-től használja az Európa Tanács a kulturális örökségnek azt a fogalmát, amelybe beleérti az épített környezetet kívül például a kulturális értékű tájat, a városszerkezetet, amelyet a jövő nemzedék örököl, az ipari, technikai és a mezőgazdasági környezetet.

A nyugat-kelet kooperációknak is alapelve lesz az a koncepció, hogy az európai örökség csakis közös lehet, és az örökség azonos és különböző vonásait egyaránt meg kell fogalmazni helyi, regionális, nemzeti és nemzetközi vonatkozásban. Nem csak azért, hogy a megfogalmazók tudják és lássák - hanem annak érdekében, hogy ezzel a kulturális turizmus fellendülését szolgálják. Ez az igen dinamikusan fejlődő iparág ugyanis éppen a kulturális tájak, kulturális identitások különbségére alapozódik, és éppen ezért sürgeti (majd jutalmazza) ezeknek a különbségeknek a „piacra vitelét”: megfogalmazását, felmutatását

5. A kutatás során használt módszertanról a mellékletben szólok.

A kutatás helyszínéről röviden annyit, hogy a Székelyföld közepén, a Hargita nyugati lábainál fekszik, Székelyudvarhelytől nyolc kilométerre. Ma még Fenyéd községhez tartozik, de más települések példájára, a közeljövőben újra önállóvá válhat. A 2002-es népszámlálás adatai szerint a lakosság szám 1962, a családok száma 607, a katolikus vallású magyar népesség mellett jelentős a magukat magyarnak valló cigányok száma (3 a népszámlálási adatok, 506 a saját számítás szerint). A település tengerszint feletti magassága mintegy 550 méter, a határ legmagasabb pontja 880 méter. A művelt határ

⁷ Francois Hartog megállapítása, in: Örökség és történelem: az örökség ideje. Megjelent a Regio fent említett számában, 3-25.o.

kiterjedése 2002-es adatok szerint 352,92 hektár szántó és 785,03 hektár kaszáló, azaz 1137,95 hektár. Az erdőbirtokok visszavétele 2002-ben fejeződött be.

Milyen mai és fontosnak mondható társadalmi események, folyamatok vizsgálhatók ezen a településen?

A faluban kibontakozott a székelykapu örökségesítésének folyamata.. Az írásban többször is szó esik majd erről. A bevezetőben elég talán az, ami helyi értelmezésként a közelmúltban, ma is meghatározta az értelmiségi viszonyulást. Kovács Piroska néprajzkutató, máréfalvi nyugdíjas tanár könyvében a falu bemutatásánál olvasható: „A falu néprajzi nevezetessége a galambdúcos székelykapu. Környezetünk tárgyi, funkcionális világának részét képezi. Az eredeti helyén élő közel 100 sima kötött kapu és a 97 faragott kapu népi építészeti örökséget képvisel. A galambdúcos székelykapu a fafaragó népművészet igazi remeke, a székely ember fába vésett oklevele. A kapu állításának belső idénye korábban is élt, ma is él... A faragott kapuk a közösség élni akarásáról beszélnek, nemzeti önazonosságunk üzenethordói.”⁸

6. A bevezetőt azzal kell zárnom, hogy a településen van egy olyan, történetileg-etnikusan-szociálisan-lokálisan jól körülhatárolódó entitás, amely más. Igen erős a határvonal: más kapukat használnak, ha egyáltalán van nekik, mint például a székelykapu,⁹ máshogy hálózák be kapcsolataik a települést, hiszen csak egymással meg falun kívüli társaikkal szövődnek a rokonságok. A település lakóinak legjellemzőbb sajátosságának tartom, hogy a határban földterülettel rendelkeznek, ugyanis ez teszi valójában helyhez-kötötté, helyhez-tartozóvá őket, de ennek az entitásnak a tagjai nincstelenek; igen fontos megkülönböztető jegy, hogy a határt nem művelik, hanem zsákmányolják a hozzáférhető erőforrásokat.

Jelenlétük két-társadalmúvá teszi a települést.

Két környezetre oszlik a lokalitás világa, a sokféleség általánosításaként két tipikus környezethasználatot kellene leírni, ha a teljességre törekedne a kutató. Alapvető hiányossága a kutatásnak, hogy erre nem törekedett; és a könyvnek, hogy csak vázlatosan, utalásszerűen foglalkozik a máréfalvi cigányok környezethasználatával.

I. Környezetek a településen

1. A sorrend, amelyben a környezetekről beszélek, az emberi életet veszi alapul, a szocializáció sorrendje: az ember születés után előbb szülei lakását, házát, udvarát, a közvetlen szomszédságot (területet, tárgyakat, embereket), majd a falu tereit ismeri meg, tanulja meg beélni. A határ közeli és távoli részei, útjai, patakjai, szántóföldjei-kaszálói-legelői-erdei következnek. A felnőtt ember, ha változó mértékben is, a teljes határt ismeri és használja. Műveli a saját földjeit, amennyiben van neki; de bejárja a határrészeket, és ami fontos: kialakul a képe a határról és a határhasználatról, és a családjában, rokonságában, falubelije között a beszélgetésekbe, tervezésbe be tud kapcsolódni, azaz a sajátja meghatározta eltéréseken túlemelkedve velük közösen képes környezetet építeni

⁸ Kovács 2000. 8.

⁹ A jómódu batyus cigány, Máthé János véleménye: nem csináltatott székelykaput, mert az őt nem illeti meg, mert nem székely, s különben sem szereti, nem tetszik neki. Kovács 2000. 21.

és használni. Az egyéni mozgásokon túl a közösen használt helyszínekhez kapcsolódó közös mozgásokat, munkafolyamatokat is követi, ismeri és érti azok okait és céljait.

A szocializáció előbb az épített (menedéket, biztonságot nyújtó) környezetek között, azokat megismerve és azokhoz illeszkedve, szűk társadalmi körben zajlik. Majd következik a közösségi terek, helyek, alkalmak megismerése, az ezekbe való mozgás és illeszkedés megtanulása. Végül a településen a felnőttkorba való átlépéshez szükséges mindazoknak a helyszíneknek a használata, amelyek természeti erőforrások, és amelyekből a fizikai-szociális létfenntartáshoz szükséges erőforrások megszerzése a kialakított formákban, technikákkal: megműveléssel, zsákmányolással megtörténik.

2. A települése határán való túllépést újabb és újabb környezetek, ország-világ megismerése követi; ezzel nem foglalkozom. Foglalkoznom kell azonban azzal a jelenséggel, amikor az ország-világ lépi át a település határát, és igen erős környezetalakító hatással van a településre. Bizonyos mértékekben ez mindig is tapasztalható volt. A paraszti világ rész-világ: a várostól, az államtól való függősége létét alakító alapviszony volt kialakulása óta. Ugyanakkor jellemezte őt az a kényszerű önellátás, a társadalmi kapcsolatok sűrűsége, az erkölcsi intézmények mindent, így a gazdálkodást is vezérlő ereje. A gazdaságantropológia ezt a helyzetet szubsztantív gazdálkodásnak nevezi, meghatározása szerint ez olyan intézményesített kölcsönhatási folyamat ember és környezete között, amelyben a gazdaság a társadalom működésébe ágyazódva biztosítja az anyagi szükségletek kielégítését, létrehozva és működtetve az ezt lehetővé tevő eszközöket (Polányi 1968.126). A történészek, antropológusok között használatos a morális gazdaságtan megnevezés is (Popkin 1986). Ez a paraszti világ erejének, természetbe-ágyazottságának, egyben konzervativizmusának és változásellenes maradiságának alapja.

3. A konzervativizmus megtörésének, a változásnak, új helyzetek megoldásának a kényszere ott a mindennapokban. Máréfalvi asszonyok egy csoportja utazott 2002 májusában Magyarországra, Kétegyházára. Azok közül toborozták őket a szervezők, akik megalakították az Életfa Falusi Vendégfogadók Egyesületét, akiket minősített az illetékes hivatal, s megkapták a falusi vendégfogadásra jogosító engedélyt. Tíz napos, falusi vendéglátásra felkészítő gazdaasszony-tanfolyamon vettek részt. Ott kapták a feladatot: mutassák be az érkező idegennek a falujukat. Ott döbrentek rá: nem tudnak beszélni, nem tudnak mit mondani ebben a helyzetben a falujukról, amelyet oly jól ismernek. Jól, de máshogyan, s nem úgy „mintha könyvben olvasnánk róla...”.

A feladat tehát adott: ki kell gondolni, le kell írni, meg kell tanulni a bemutatót. A vendégfogadó szobákhoz, étkezésekhez, udvaraikhoz, székelykapujukhoz, határuk látható részéhez illeszteni kell egy reprezentációt, egy képet, amely egységbe fogja és a vendég számára nemcsak érthetővé, hanem érdekesé, sőt értékessé teszi mindezt. Mert ha nem, akkor esetleg hiába a szíves fogadtatás, nem tér majd vissza hozzájuk az idelátogató.

Ezzel a konklúzióval tértek haza az asszonyok Kétegyházáról: aki jövedelmet akar, annak nemcsak a lakását kell átalakítania, hanem a szokásait is, és tanulnia, változnia is kell. Ebben áll a turizmus diktálta környezetalakító hatás: a helyinek vendégfogadó-környezetet kell kialakítania saját portáján belül, és a helyieknek közösen kell vendégfogadó környezetté alakítaniuk a falut. Virágoskert és fürdőszoba, kapu-felújítás és udvarkövezés, prospektus és a falu hagyományairól szóló szövegek egyaránt beletartoznak a

jövendőbeli, célszerű környezetbe. Ez a néhány évvel ezelőtt még nem létező kényszer egyre érezhetőbben diktálja ma a környezethez való viszonyulást a faluban. Lépjünk azonban vissza, és vegyük szemügyre a mai környezeteket.

1. Saját környezet: a ház

A településen a 2002-es népszámlálási adatok szerint 697 lakóház található. Ezek között vannak múlt század közepén-végén épült, kékre meszelt, kétosztatú kis faházak és az utóbbi években emelt, három szintes, nyolc-tízszobás paloták is.

A népszámlálási számokból többféle, a gazdaságfejlesztők számára fontos adat kiszámolhat, hiszen tudott, hogy a 697 lakóházban 721 lakás van és 1576 lakószoba, 26.953 négyzetméter lakófelülettel. Átlag tehát egy méréfalvi lakosra 0,8 szoba és 13,73 négyzetméter lakófelület jut. Hogy hány lakásban van fürdőszoba, és hány udvar végében áll még a régi illemhely, arról nem tudok adatokat.

Az építés idejét mutató formák szerint a lakóépületek négy alaptípusa különböztethető meg.¹⁰ Elszórtan a főút mellett, mellékutcában láthatók a 19. században vagy a 20. század elején épült, alacsony, zsindegyel fedett, kiugró eresztű, két lakóhelyből álló, kívülről vályoggal tapasztott és kékre meszelt faépületek. Vagy már raktárak, vagy idős, magányos emberek otthonai.

Cs. Anna 1917-ben született, és 1986, férje halála óta lakik egyedül. Közvetlen szomszédjában épített (negyedik, ezután ismertető típusba sorolható) házat legkisebb fia. A berendezés az, amit a 20. század közepén a falusi asztalos Anna néni hozományának készített: ágy, szekrény, padlóda, asztal, szék. Az udvart, kertet, fia családjával közösen használják.

A főút mellett, *Simon-pataka* alatti részen, kissé a szomszéd kerítések vonala előtt áll egy másik öregház. 2002 pünkösdjét megelőző csütörtökön is kékre meszelik. Eléggé hiábavalónak látszik ez, a sarat esős időben a zsindegyfedélig felcsapják az autók. Az út 1966-67-es kiszélesítése előtt védve volt a fal: elöl is tornác övezte a házat, akárcsak oldalt, előtte egy kis virágskert, azon kívül kerítés, még azon is kívül az út mellett árok húzódott. Ma a járda is összeszűkül a ház előtt.

A 20. század közepén már három, hosszában egymásba nyíló helyiségből álló házakat építettek, mint például a K. Lajosé. Az alap kőből van, magasabb, a fal téglából, a tornác szélesebb, a ház cseréppel fedett, a helyiségek nagyobbak: a konyha és a hálószoba négyszer négyes, a nagyszoba ötször hatos. A bútorok formái alig különböznek attól, amelyeket már bemutattam, ugyanis szintén falusi asztalosok készítették. Csak mivel a szobák tágasabbak, ezek is nagyobbak.

A hatvanas-hetvenes években jöttek divatba a „kockaházak”. 1971-ben építette a házat S. Imre. Kő alapra téglából emelték a falat, a tetőt cserép fedé. A nagy újdonság a formán túl (a szobák nem egymás folytatásában, hanem a kocka részeként egymás mellett vannak) a két szint: alul a nyári konyha és a raktárhelyiségek, ide az udvarról közvetlenül lehet bejutni, fent a nagy konyha és a két szoba. Ez utóbbiakat már az állami kereskedelembe kapható bútorokkal rendezték be. A felső részbe hosszabb lépcső vezet.

A nyolcvanas évek elejétől inkább emeletes, alul-felül tág terű, városi jellegű házak épülnek, ezek a kilencvenes évek elejétől, az anyagi lehetőségeknek megfelelően akár három szintesek is lehetnek. Ugyancsak a nyolcvanas években terjed el a faluban a

¹⁰ Méréfalván a település, telek, ház 19 századi, a 20 század közepéig tartó időszakban megfigyelhető formáiról, változásairól lásd Kovács 2000, 11-20.

fürdőszoba. A kilencvenes évek végén, a gáz bevezetése, saját hőközpontok felszerelése után jelennek meg a konyha és a mellette levő szoba egybevágásából kialakított főzőhelyes-tálalós-nappali-ebédlők. Ilyen például a B. Ferencéké. Ebben a helyiségben a konyha-rész újonnan újvonalú bútorokkal van berendezve, és minden igénynek megfelelően gépesített, beleértve a mikrohullámú sütőt is. A nappaliban ott az előző generációra is jellemző hozomány-szekrénysor. P. Zsolték hasonló lakásában már csak sarokkanapé, kényelmes fotelek, nagy képernyős tévé, nagy ablakok és nagy, levegős felületek vannak. Az új és új ház-generációk a kirajzó fiatalok alakuló ízlését, elképzeléseit mutatják. A legkritikább, hogy a családalapítás előtt, után felépített ház nem szolgálja ki azokat, akik megtervezték, létrehozták, abban az értelemben, hogy már nem felel meg nekik, és anyagi erejük is van ahhoz, hogy újat építsenek. Amit sokan építenek, az az udvaron a nyári konyhának nevezett kisebb helyiség. Idős házaspárok, özvegyek húzódnak ide vissza, átengedve a házat valamelyik gyermeküknek.

Az élet rendje ebben a faluban ma is az, hogy a családot alapító fiúnak új házat építenek. Ha a családban több fiú is van, akkor ez igen nagy megterhelést jelent; ha a fiúknak olyan a mesterségük, hogy építkezési-szerelési munkákban járatosak, és segítenek egymásnak, mint a B. család négy fiúgyermeké, akkor néhány rövid év alatt négy új ház is épülhet egy családban.

A nagy házak befejezéséhez nagy anyagi erő szükséges. Vannak, akik az építést elkezdi, az alsó szint elkészül, esetleg az első emeletet is beablakozzák, levakolják, de már berendezni nem tudják, ez a rész évekig ott áll üresen. Ez a jobbik eset, hiszen több olyan új, nagy ház is áll a főút mellett, hogy a falakat sem húzták fel, és a tetőt támasztó gerendák között kilátni a mezőre. Az ambíció, másokkal való lépéstartás szándéka és az anyagi erő nincs összhangban ezekben az esetekben.

A családok, rokonság tulajdonában több generációba tartozó házak lehetnek. A család az utódok száma, szándékai szerint kezeli ezt a ház-vagyont: a felnövő fiúgyermek vagy házat örököl (például egyik vagy másik ági nagyszülőktől), vagy építeni kell neki. Ha városban vesz házat, akkor is a szülő feladatának számít a vásárlás támogatása. A ház természetesen nem önmagában áll, hanem udvara, gazdasági épülete van: tulajdonképpen a faluban egy fizikai és (elsősorban szomszédsági beágyazottsággal jellemezhető) szociális hely, amelyet a nagyszülők, szülők valaha elfoglaltak, és a gyerekek, unokák ennek az örökösei.

2. Saját környezet: az udvar, gazdasági épületek

A 607 család közül 372 rendelkezik földbirtokkal, elvben tehát ennyien gazdálkodnak, azaz ennyinek kell rendelkeznie otthon gazdálkodáshoz szükséges épületekkel, gépekkel, állatokkal. Valójában más a helyzet, hiszen a földek használat szerint nem kiscsaládok, hanem közeli rokonok (nagycsalád: nagyszülők-gyerekek-unokák) között oszlanak meg, ők művelik közösen. Régebb nem építettek házat a gazdálkodáshoz szükséges melléképületek nélkül. Csak a kilencvenes években nőtt fel az a generáció, amelyikben már vannak olyanok, akik az új ház mellé nem akarnak csúrt, gazdasági épületeket is emelni - legfeljebb garázst, műhelyt.

A gazdasági épületek nélkül nem tárolhatnák a családok maguk vagy a rokonsággal (szüleikkel, testvérekkel) együtt termelt mezőgazdasági termékeket, nem nevelhetnék az állatokat. A faluban 2001-ben 316 lovat, 580 szarvasmarhát (ebből 330 tejelő tehén), 868

sertést, 710 juhot írtak össze.¹¹ Azóta az állatok száma csökkent. Az öregek emlegetik, hogy ez az ötven évvel ezelőtti állatállománynak a kis része, csak juh több mint 2000 volt, és sok volt az ökör is, hiszen azt használták sokan igavonásra. Akkoriban azonban a faluban lakók jövedelmének nagy része az állattartásból származott.

A csűrök, istállók, melléképületek a legolcsóbb építőanyagból: fából épültek, cseréppel fedték őket. Az utóbbi években néhányan nyomdából származó vékony alumíniumlapokkal fedték be a csűrt, a napsütésben messzire villognak ezek a tetők.

Az udvarok a falu domborzati viszonyainak, a beépítettségnek, főleg pedig a gazdák igényességének, rendszeretetének függvényében igen sokféle alakúak, igen sokféle állapotúak. Általános, hogy a csűr keresztben lezárja az udvart, és fedett kocsiszínben folytatódik. Mostanában szokás lebetonozni az udvar egy részét (ház előtti feljáró, csűrkapu előtti hely). Régebb a patakokból hozott kövekkel rakták ki azokat a részeket, ahol a szekerek bejártak, megálltak. Kevés az olyan család, amelynek az udvara pázsitos, az gazdasági épületek felől kertítéssel védett.

Az udvart télben és nyárban, hóban és sárban használni kell; csizma, munkaruha, kötény kell; a tornác, a nyári konyha, a sütőkemence előtti fedett rész, a padlásfeljáró, vagy a pince torka, eresz alja mindmennyi hely, ahol ezeket a ruhákat, lábbeliket lehet tartani, más felszerelésekkel, edényekkel, szerszámokkal együtt. A máréfalvi udvarok megfelelnek az alapszabálynak: nagy raktározó felületek vannak itt, hogy a gazdálkodáshoz használt szerszámokat, eszközöket, meg a legkülönbözőbb származású, a gazdaságban valaha még felhasználható anyagokat tárolni lehessen. Régi szerszámok, tárgyak, fa- meg más anyagok sokasága várja, hogy újra szükség legyen rájuk.

A ház és az udvar, melléképületek, kiskertek: élet- és munkatér, melynek legfőbb jellemzője a térbeli-szociális lehatároltság. Kerítéssel van körülvéve, és egy család él az „egy fedél alatt”. Itt ülnek körbe ünnepnapokon a megterített asztalt, ahol helye van a városba, külföldre távozott családtagoknak is.

3. Saját környezet: a lakóhely az út felől

A lehatárolt térbeli-szociális terület egy helyen, a kapun keresztül közlekedik a településsel meg a nagyvilággal. Az új ház akkor volt kész, amikor virágcsokrot kötöttek a befedett tetőre, a kereszt mellé; a *porta*, *bennvaló*, *belsőség* vagy *élet* pedig akkor, amikor kaput állítottak eléje. A falu felső, Cekendalja nevezetű részén látni épülő házakat, ahol deszkából készült ideiglenes, egyik felén sem rögzített, hanem egyszerűen megemelhető és félretehető elemek vannak a bejáró helyen. Ez nem kapu, hanem a szilárd kerítés egy mozgatható része.

A kapu másik tulajdonsága az illeszkedés. A kerítéssel, szomszéd kerítésekkel, más kapukkal, kiugró házfalakkal együtt része, alkotó eleme egy kacskaringós vonalnak, amely a falu egyik végén kezdődik, és a másikon végződik: az utca egyik oldalának. Ebbe a vonalba illeszkedik az egyes porták kapuja, kerítése, és ahogy kanyarog, emelkedik vagy lejt az út, ahogy hidak szabdalják, mellékutcák nyílnak, vagy beépítetlen telkek következnek, olyan együttesek alakulnak ki, amelyek meghatározzák a faluképet. A család a közösség, a kapu és kerítés a falukép része. A falukép pedig egészében és részeiben az, amellyel találkozik az átutazó, vagy vendégeskedő idegen. A házak sorába nem tud betekinteni, a falu eredetéről, jellemzőiről egy-két történetet ha ismer, de amit az

¹¹ A Fenyédi Polgármesteri Hivatal által rendelkezésre bocsátott adatok szerint.

autóból vagy séta közben megpillant és amire rácsodálkozik, az határozza meg első benyomásait, váltja ki elragadtatását vagy értetlenségét.

A kerítést, kaput az egyes tulajdonosok építik és gondozzák. Az ép és gondozott, vagy a romló kapu, a foghíjas kerítés egyszerre a családi porta és a falukép része. Ami a tulajdonosnak megszokott és természetes, az másoknak, az idegennek megbotránkoztató és taszító lehet. Ezért központi kérdés, hogy egyszerre hogyan illeszkednek az együttesbe és hogyan építik az együttest az egyes porták kapui-kerítései - akárcsak az, hogyan illeszkednek és építik a közösséget az egyes családok.

A kapuk, kerítéseknek is, akárcsak a házaknak, időben változó és időszakokhoz kötődő formáik, generációik vannak. A faluban a fa korszakát a hatvanas évek végétől a vas korszaka váltotta fel. Megjelentek a betonba ágyazott vasoszlopok, fonott drótháló kerítéselemek, hegesztett betonvas-díszes kapuk. Mindkét korszakból átszarmaztak a mába toldott-foldott, vasat, fát, más anyagokat kombináló szerkezetek: vaslábon álló egyszerű deszkapu, nagy ácsolt kötött kapu alul földig érő gumi-rátéttel, kőoszlopokra szerelt fa nyílójú kapu. A huszadik század folyamán több hullámban épültek nagyméretű, faragott, festett, valamint kisméretű, faragott székelykapuk.¹²

A kapu és kerítés felállítása nem jár akkora erőfeszítéssel, mint a házépítés. Ez jelenti azonban a befejezettséget, a kiteljesedő családi környezetet, és Máréfalván ennek a kiteljesedésnek egy sajátos, a faluképet meghatározó formája van: sokan¹³ székelykaput állíttatnak vagy maguk állítanak.

4. Közös környezet: az út

A mikrokörnyezetek jellemzője az egyénítettség, a családra-szabottság. Ma már a gazdálkodó -- és a kertes házban, a tömbházhoz képest tágas, virágos, minőségi környezetben városi szemlélettel élő falusi emberek együttese alkotja a település lakosságát; igaz, az előbbi a domináns. A kapun belüli térnek-valóságnak azért is találó megnevezése, hogy *élet*, mert valóban az elkülönült, saját élet zajlik itt. Elkülönült, de nem kiszakadt.

A közös terek összekötik és integrálják, egymás környezeti elemeivé teszik, igazodásra kényszerítik az *életeket*. A legfontosabb ilyen közös épített környezete egy településnek az út.

Azaz: az úttest, a sáncok, a kisebb-nagyobb hidak, valamint a forgalomnak, amely az úton zajlik, a résztvevői: gépkocsik, szekerek, távolról jött áthaladók és naponta az utat használó helyiek.

Máréfalva közösségének alapvető problémája, hogy az egy út valójában kettő: az útnak egyszerre kell kiszolgálnia a falut és a „nagyvilágot”. A falu szélén, a határban a mély patak völgyek, meredek oldalak miatt nincsenek hosszán, a főúttal párhuzamosan húzódó, azt tehermentesítő mezei utak. Minden, falurészek közötti szállítás is az egyetlen- és főúton történik. Tragikus helyzetek sora származik abból, hogy a helyiek úthasználata nem veszi figyelembe a másfajta valóságot, nem hajlandó alárendeltné, óvatosan és engedelmesen viselkedni. Balesetek, emberek és állatok halála a következmény.¹⁴

¹² Ezekről statisztikai adatok: Kovács 2000. 72-79.; lásd még később.

¹³ Kik és miért: lásd Kovács 2000-ben a fent említett statisztikát, valamint A kapu és gazdája című fejezetet (21-24.)

¹⁴ Csak néhány, általam feljegyzett példa: 1997 március 23-án este egy ittas kápolnásfalusi fiatalember három idős asszonyt gázolt halálra: 2002 júniusában egy idős embert gázolt el az autó, két hét múlva

Talán érthető ez az idősebbek esetében, akik még emlékeznek arra, hogy 1940, a bécsi döntés után a magyar hatóságok vezették be a faluba a jobbra hajts szabályának kötelező betartását; hogy 1967, a *szurokút* megépítése, de főleg 1968, a megyésítés előtt igen gyér volt a gépkocsiforgalom; akik ma is hosszú ideig megállítják a kocsma előtt szekerüket, nem egyszer ketten-hárman, torlódást okozva a forgalomban, és utána igen jókedvűen, de körütekintés nélkül hajtanak hazafele. Tavaszi munkák, nyári vagy őszi betakarodás idején, reggeli vagy esti órákban egyik vagy másik irányba haladó szekérsorok is kialakulnak. A településen áthajtó sofőrök réme azonban a tehéncsorda.¹⁵ A 2002-es évben olyan pásztort fogadtak, aki egy hónap alatt rászoktatta a állatokat, hogy reggelente a jobb oldalon menjenek. Este azonban nem tud a csorda előtt menni, ezért azt a módszert választotta, hogy kisebb csoportokban engedi a a falu felső végén levő csordalejárónál ki az országútra az állatokat, úgy hogy csak a tehenektől függ, hogy egymást bevárva nagyobb csoportokban okoznak-e torlódást, avagy sem.

Az út melletti árkok jellege, rendbentartása falurészenként változik. A központban kiépített rész (betonmeder, helyenként szabvány deszkadarabokkal lefedve) a legrendezettebb; a hibája, hogy nagy esőzésekor éppen az ide betorkolló meredek utcából lezúduló vizet nem vezeti le, hiszen az a lejtés szerinti útját követve az árokkal ellenkező oldalon gyűl tóvá.

Az út több hídon vezet keresztül, a legnagyobb, de nem legjelentősebb a központ felső részén található. Jelentősebb az, amelyik a Simon-patakán vezet át: ide ülnek ki reggel, este a helyiek a csorda útra engedése után, csorda érkezése előtt beszélgetni. Legjelentősebb azonban az, amelyet *Dög-hídnak* neveznek, mert mindig üldögél és beszélget ott egy-kettő-több *dologkerülő* ember. Ez a patak fölött a *Kántor-utcába* vezet át, és az üldögélő helyről belátható a művelődési ház, az autóbuzsmegálló, az alsó kocsmá és üzlet előtti tér, valamint a szemben levő utca egy része. Még említendő az iskolához és a *Pisti-utcába* átvezető kisebb híd, ezen azonban csak álldogálni szoktak.

5. Közös környezet: a központ

Az út egy része, ahol a legtöbb és legfontosabb közösségi funkciót betöltő helyszín, intézmény található: a központ. Az építés idejének sorrendjében a következő épületekről van szó: templom (1772), papilak (XIX. század közepe), legrégebbi székelykapu (1858), egyházi iskola (1886), községháza (1913, ma orvosi rendelő, üzlet, a közbirtokosság székhelye található itt), Papp János háza (XX. század elején épült, ma óvoda), iskola (1936), kultúrotthon (1976), a két világháborúban hősi halált halt máréfalviak emlékműve, park (1997), az óvoda előtt a millenium tiszteletére emelt székelykapu (2000).

A település 1965-ig önálló község, ekkor csatolták a szomszédos Fenyédhez. Előnye volt az átalakulásnak, hogy a Székelyudvarhelyről eddig csak Fenyédig kijáró autóbuzsznak itt lett a végállomása. Ma a kultúrház előtt van a távolsági buszmegálló. Itt állnak meg, ide parkolnak, jobb híján, a turistabuszok is.

belehalt sérüléseibe; egy jeles napon, 1989 december 22-én délben a sóvárad TSZ teherautója nyolc kecskét gázolt halálra; 1999-ben egy nagyteherautó belerohant a csordába, és 7 tehén halálát okozta.

¹⁵ 1992-ben alakult ki a mai helyzet. 1991 júliusában, a falu állami gazdagság által használt legelőinek visszaadása után megindult a szervezkedés: vissza kell állítani az 1967-ben megszüntetett állapotot. Ugyanis 1966 volt az utolsó év, amikor a falun keresztül járt legelőre a csorda. Hogy mi is történt akkoriban, arról alább lesz szó.

A központ az, amelyet a helyiek, akik oldalsó utcákban, a falu felső vagy alsó végén laknak, leginkább csak ünnepi alkalmakkor használnak (színdarabok előadása, bálók). Emellett rituális események (lakodalom, halotti tor, március 15-i megemlékezés) zajlanak itt. Meg a közbirtokosság közgyűlései, a Kőlik Hagyományőrző Művelődési Egyesület, a Székelykapuk Napjának rendezvényei. A központ a település legfontosabb szimbolikus tere, amely meghatározza a település képét. Ha reprezentálni kell, a központ képe jelenik meg fényképeken, reklámlapokon. Ha illusztris vendég látogat a faluba, akkor itt történik a fogadása.

6. Közös környezet: üzletek, kocsmák

Ma a településen hat vegyesüzlet, egy virág- és ajándéküzlet, négy kocsmák és egy vendéglő van. Ez az állapot 1989 után fokozatosan alakult ki. A vendéglő az, amelyik a legrégebbi: már a huszas években működött, a P. család vendéglősi hírnevét jó boruk, de még inkább az örmény származású gazdaasszony főztje alapozta meg, állítólag székelyudvarhelyi tehetséges emberek is szívesen megálltak itt egy ebédre, vacsorára. A falu végén kezdődik a Hargitán átvezető hágóig tartó emelkedő, itt pihentettek, etettek-itattak a Csikba átjáró szekeresek. Előbb az ő szekereiknek-lovaiknak épült az a szín, amelyet utóbb bedeszéskáltak és táncterem, majd a negyvenes évek végétől kultúrterem lett belőle. 2002 tavaszán új korszak kezdődött a vendéglő történetében: néhány hónap alatt lebontották, átépítették. Fontos, hogy rendezték az előtte levő teret, amelyen a lovasszekerek az utat elfoglalva álldogáltak, amíg a szekeres szomját oltotta; nagyobb járműnek, így turistákat szállító autóbussznak nem volt hely. Ez ma már megoldódott, nem kell a központban parkoló autóbuszokból idáig gyalogoljanak a vendégek.

A kocsmák közül az egyik a két világháború között szövetkezeti tulajdonban volt, 48 után is az maradt, csak nem a helyiek ellenőrzése mellett. 1989 után privatizálták, ma már a felirat szerint bár működik itt. Szemben vele van az egyik üzlet, valamint a virág- és ajándéküzlet, és egy-egy alkonyatkor mindkét irányban szekerek, autók állanak előttük; ha besötétedik, csak a bentől kiszűrődő fény világítja meg ezt a balesetveszélyes helyet. A *Cekendalja* nevű falurészben, a *Fenyédvize* völgye fele vivő útnak a főútról való leágazásánál van még egy forgalmas kocsmák, ide térnek be az erdőről, a *Cekend* felől érkező szekeresek; egy másik a kisebb forgalmú *Dávid-utcában*; egy harmadik a bártól mintegy százötven méterre lefele.

A kocsmák főleg az esti órákban, szombaton-vasárnap, meg ünnepnap zsúfoltak. A fiatalság közkedvelt szórakozó helye a szomszédos Zetelakán levő Laguna-diszkó: ide vagy saját autóval mennek, vagy a diszkó tulajdonosa által beállított autóbusszal. Ez este tizenegy óra körül érkezik Kápolnás felől, és a diszkóból hajnali öt körül indul vissza, szállítva a környező falvak fiatalságát.

Az üzletek közül egy a központban, az egykori községháza épületében kapott helyet, három pedig a faluban elszórva, magánházak szobáiban, pincéiben. A választék nem a városi üzletek szintjén van, de kenyeret, tejtermékeket és felvágottat, édességeket és fűszereket, konzerveket és zöldséget, gyümölcsöt, valamint a tulajdonos vállalkozó kedve szerint mosogatószertől és tornacipőtől zseblámpáig és tanszerekig mindenfélét lehet kapni itt. Italt is árulnak, és söröző embereket gyakran látni az üzletek előtt is.

Főképpen a kocsmák, de az üzletek is azok a helyek, ahol az úton való találkozáskor is kötelező *merre jársz/jár sógor/sógorné, koma/kománé, szomszéd/szomszédasszony* megszólításokon túlesve megbeszélik az aznapi jelentéktelen-jelentős eseményeket.

Például 2002 június végének egy estéjén mindenki azt beszélte, hogy elveszett Ahmed. Ez egy 4 éves gyerek, aki török apa és idevalósi asszony gyereke, és akit a nagyszülőkre bíztak, de eltévedt valahol a határban. Végül is a szintén keresésére indult rendőr talált rá.

Július elején meg azt beszélték, hogy egy délutáni viharban a villám agyonütött két lovat. Három ember volt velük, akik az eső elől bebújtak a szekér alá; az ijedségen kívül nekik semmi bajuk nem esett.

7. Közös környezet: patak

A kialakuló település a szűk völgyben a *Fenyédvize* szeszélyeit megzabolázva, erőforrás-voltát kihasználva alakult és terjeszkedett. Megzabolázva: szabályozott mederrészek, támfalak épültek az 1970-es, 1975-ös nagy árvizek után. Kihhasználva: az ötvenes években még vizimalom működött a faluban, de aztán a kényelmesebb árammehajtásra tért át, hiszen nem csak az őrlőszerkezetet, hanem a gátat, csatornát is állandóan gondozni kellett.

Ma már a tisztálást is csak elvétele, meleg nyári napokon végzik az asszonyok a patakban. Ha nagyobb mennyiségű zöldséget kell tisztítani, akkor azt is a patakhoz viszik. És a patak nyáron a gyerekek játszóhelye. A falun kívül, a patakvölgyben kilencvennél több hétvégi ház épült, nagyjából a máréfalviaktól vásárolt kaszálókon székelyudvarhelyiek építkeztek.

A patak létét ma már a máréfalviak legnagyobb részének csak akkor érzékeli, ha problémát jelent, ha árvízzel fenyeget, vagy például egyedi esetként, ha a patakparton sarjadzó fák eltakarják a mellékutcából kihajtó sofőr elől a kilátást, és akkor azt le kell nyesse azokat, mint történt ez 2002 tavaszán.

8. Környezetek és szemét. Szemétközelítés

Alig egy-két éve, hogy a falu bizonyos, jól látható helyein fehér alapon piros betűs táblákat szegezett ki a polgármesteri hivatal, rajta: tilos szemetet lerakni, meg a figyelmeztetés, hogy milyen összeggel büntethető, aki a tilalmat megszegi. Idegeneknek is láthatóvá tették ezek a táblák, hogy melyek a falunak azok a pontjai, ahol az 1989 utáni változások nyomán vésszesen kezdett gyűlni a hulladék.

Le kell szögezni: a településre mindmáig nagyobb veszélyt jelentett a közeli város szennyező hatása, mint a saját szemete. A hetvenes években a székelyudvarhelyi gyárak, főleg a bútorgyár hulladékát hordták arra a szemételepre, amelyet a falu alatti részen nyitottak. Az a fahulladék és fűszépor, amit ma a faluból oda szállítanak, igazán csekélység a sok-sok teherautónyi szállítmányhoz képest, amely ma több méteres rétegben, mintegy 30-40 méter szélességben magasodik az oda kikanyarodó mezei út fölé. A fahulladékon kívül főleg bontásokból származó hulladékanyagokból áll ez a szeméthegy.

Máréfalva határában akarták felépíteni a város új szemételepét - méghozzá a Lázon, a falu fölötti részen. Pro és kontra vélemények csaptak össze: megfertőzheti-e a szemét a

talajvizet? Végül is azon múlt, hogy nem került sor 1999-ben az építkezés megkezdésére, hogy a máréfalvi gazdák, a falu vezetőinek hatására, nem voltak hajlandóak eladni a földjeiket a székelyudvarhelyi Polgármesteri Hivatalnak.

A faluban igen nagy különbség tapasztalható a nemzedékek között. Először is: az idősebbek sokkal kevesebb tárgyat használnak, kevesebb műanyagba csomagolt terméket, mosószert, mosogatószer, szennyező anyagot vásárolnak, és eleve sokkal kevesebb szemetet termelnek. Az ő háztartásukban ezeknek nincs még komoly szerepe. Ami üveg, vagy konzervezdoboz, vagy újabban margarinos, tejfölös, jaurtos pohár, azt raktározzák és használják; ami papír, azt elégetik. De a középnemzedék tagjai, egyes fiatalok is nagyjából hasonlóan viselkednek. A Cs. családnak, ahol három felnőtt gyerek van, egy hét alatt egy bevásárló-nylonzacskónyi olyan szemét gyűl össze, amit a szemeteskosci visz el. Igaz, disznót tartanak, naponta főzik a krumplit, répát, melegítik a mosléknak a vizet, s a katlan alatt minden éghető szemetet elégetnek. Van trágyadomb, a konyhai, vagy az az udvarseprés után összegyűjtött hulladékot oda teszik.

Igazából a fiatal, fogyasztói magatartással már jellemzhető családok termelnek sok szemetet. Ha gázfűtés van, és nincs trágyadomb, akkor a közelmúltig nem is volt más módszer arra, hogy megszabaduljanak ettől, mint leönteni a falu bizonyos pontjain: patakparton, árokba, határba kivezető útra vagy út mellé. A szeméthalmok inkább ezekből a háztartásokból származtak.

2000-től a Polgármesteri Hivatal megszervezte a szemétszállítást. Minden héten egyszer Székelyudvarhelyről jön ki, járja be a falut egy szemétszállító cég gépkocsija. A szállítás ára személyenként havonta egy sör árával egyenlő.¹⁶ A nagyobb családok esetében ez nem kis összeg, vannak, de nem csak közülük, akik lázadoznak emiatt.¹⁷

Igazi probléma egyes hulladékok mennyiségének igen nagymértű növekedése. Mi történjen például az egyik évről a másikra, hála a két faipari kft-nek, roppant méretűvé szaporodott fűrészporral? Elvben a háztartásokban felhasználható, fűteni lehet vele, csak sok gondot okoz a szállítása, tárolása, sok munkát a *mosztos*nak nevezett kályhák táplálása. Egyesek azzal kísérleteznek, hogy az állatok alá terítik, majd a trágyával együtt a ganédombra kerül, és onnan tavasszal a földekre viszik. Mások vélemények szerint ez káros, mert hat-hét év kell, amíg a fűrészpor lebomlik, és *kiégeti* a földet. Abban mindenki megegyezik, hogy a szalmát ha helyettesíti is, de nem pótolhatja.

A szemétről alkotott vélemény, a szeméttel való bánás mögött szemléleti kérdések húzódnak. Megdöbbenően egységes álláspont, hogy a falu legszemetesebb része a szociálisan is lefokozott értékű falurész: a cigányok negyede. Az igaz, hogy rendetlenség, szegénység van; de ehhez hasonló szemetes helyet láttam a Simon-pataka mellett is.

Másik általánosnak mondható vélemény, hogy városon van szemét, falun nincs. A trágya, sár, por, fahulladék az a falusi élethez tartozik, ha hétvégeken felseprik az udvart, a kapu előtti útszakaszt, ha tavasszal és ősszel elégetik a kertekből a gázt, akkor mindent megtettek a szemét eltüntetésére érdekében - azaz ennél több szemét nincs is.

¹⁶ A vele folytatott beszélgetésben a polgármester határozta így meg az összeget.

¹⁷ S. Imre özvegyember mondja: „Én nem adok igazat annak, hogy a szeméért fizetni kell. Hát nekem nincs is szemetem, s mégis fizetni kell. Igaz, még nem fizettem, de ahogy a néptanáctól valami igazolás kell, akkor visszamenőleg fizetni kell, így mondják... Hát miért kényszerítik? Hát én egyedül mit mocskolok? Én a kapu elején, fel a hídig megseprem minden héten egyszer. Hát nálam trágyatelep van, mert állat van, s oda teszem le. Hát adjon nekem igazat, hát ezt mért követelik? Azért, mert hatalmas kft, Simon kft, annak van egy csomó kocsija, szeméthordó kocsija, s én éltessem azt a Simon kft-t. Hát én ebbe egyszer nem vagyok beléegyezve. Hát akinek kell, aki igényli, hogy én teszek szemetet, attól hajtsák fel, de aki egyáltalán nem, attól... Ebbe egyáltalán nem vagyok belenyugodva. És sokan vagyunk ilyenek.”

II. Környezetek a határban

Egy település belseje, legyen az nemcsak a házak, udvarok, hanem a patakmeder, utak, kertek: az idő során alakított és átalakított, generációk sora által épített, szabályozott és használt tárgyi környezet. A kerítések külső vonalánál kezdődik, minden irányban a határ fele folytatódik a természetes környezet, amely szintén bizonyos mértékben szabályozott és használt, de sokkal kevesebb az ember által létrehozott, elkülönített és fenntartott, a természet hatóköréből kivont tárgyak száma. A beavatkozásnak, azaz a termelő munkának legfontosabb célja a természetes folyamatok szabályozása és így azok erőforrásokként való felhasználása.

Romániában 1962-ben befejezettnek nyilvánították az ország mezőgazdaságának szocialista átalakítását, vagyis a falvakban a termelő szövetkezetek alakítását. Máréfalva a szomszédos Kápolnásfaluvval, Szentegyházásfaluvval együtt kimaradt ebből a folyamatból, itt nem szűnt meg a magángazdálkodás.¹⁸ A mai helyzet tehát egy, romániai és székelyföldi viszonylatban sajátosnak mondható fejlődés eredménye. Ennek megértéséhez egy rövid történelmi kitérőt kell tennem

A hatvanas évek végén, hetvenes évek elején kialakult a faluban a *bikabornyú-gazdálkodás*, az istállózó húsállat-tartás. Ez lett a hetvenes években a gazdálkodás siker-ágazata. Igaz, az állattartó gazdákat szerződés kötelezték, de olyan rendszer alakult ki, hogy *kijövedelmezte* (jövedelem származott utána). Évente egy vagy két hizott bikaborjút kellett beadni, ezt állami áron kifizették. A piaci ár nagyobb volt, mint az állami, feketén többet lehetett a húson nyerni, de fontos volt az a biztonság, amelyet a határidőhöz kötött hizlalás, a kiszámítható jövedelem nyújtott. A központi eleme ennek a rendszernek azonban az volt, hogy a szerződés kötőknek állami áron gabonavásárlási lehetőséget biztosítottak. Kukoricához, búzához, árpához, tehát eddig saját földjükön megtermelt gabonához lehetett jutányosan, s főleg a szántóföldi munkára fordított költségeket és energiát megspórolva hozzájutni. A család liszt-szükséglete, az hízóállatok abrakja, meg a disznótartáshoz szükséges gabona is kikerült belőle. Ez volt a máréfalvi gazdálkodás modernizációs időszaka, valamint a *gabonabőség* ideje, amikor *nem kellett a kenyeret búsulni*. A szántóföldön egyre többen termeltek az addig megszokott gabona

¹⁸ Külön vizsgálat nélkül csak találgatni lehet ennek az okait. Mindenképp szerepet játszottak a döntésben a mostoha természeti viszonyok, a gépesített nagyipari gazdálkodásra alkalmatlan meredek, köves hegyoldalak. A helyiek fontosnak tartják megemlíteni, hogy az 1958-ban alakított, 1962-ben felbomlott társas gazdaságnak sem volt sikere, az itteniek sokkal jobban ragaszkodtak a földhöz, mint az *alföldi* (Székelyudvarhely alatt fekvő) falvak lakói. Történetek sora szól arról, hogy amikor a föld egy részét be kellett adni a társasaba, akkor hogyan jelölték meg, hogy majd bizotsan visszakaphassák. O. Erzsébet így meséli a saját esetét: „A Mocsáron volt egy két vékás földünk, az átá én kerestem ki, a hátamon vittem a hagymát Udvarhelyre a piacra, de elmentem Erzsébetvárosra, Segesvárra, Medgyesre is, sna, végül az én nevemre megvettük a földet. S akkor jött a társas, s akkor be kell adni. S mondtam a férjemnek: Jakab, ide nekem te egy nagy csutakot állítasz, s belevered jól a cüveket, megértted-e, mert ezt mi visszkapjuk! Ne beszélj, hallgass, ne bolondkodj, azt mondja Jakab. De jakab, a cüveket úgy bevered, még az eke se érje, verd bele, merta hátamon hordtam ki az árát! Na megszűnt a társasa, s mérték vissza a földet, s akkor újra mondtam, nekünk mást ne adjanak, nekünk a miénk kell, hát a hátamon hordtam haza az árát!”

Az ötvenes években vezető pozícióban levő helyiekről, például a párttitkár Cs. Gáspárról is úgy tudják, hogy elleneztek a kollektív gazdaság megalakulását. Olyan magyarázatot is hallottam, amely szerint az, hogy nem lett kollektív, isteni beavatkozásnak köszönhető: a máréfalvi szentasszonynak *kegyelme* volt, ő megkereste a tíz legbefolyásosabb embert, és átadta Isten üzenetét: ne alakítsanak kollektívet a faluban.

helyett herét, lucernát, baltacint. Ez nem igényelt annyi munkát, gondozást, tehát a családtagok állami munkát vállalhattak. Ekkor erősödtek meg, váltak általánossá a két lábon álló gazdaságok: legalább egy családtagnak fizetési állása volt, közben a családi birtokot is művelték, inkább krumplit, takarmánynövényeket termeltek, valamint ami a legfontosabb volt: szénát készítettek. Ez azonban a kaszálógépek megjelenésével fizikailag egyre könnyebb, kevesebb időt lefoglaló tevékenység lett. Az évente egyszer-kétszer, a borjúk leadása után kapott nagyobb összegeket aki tehetette, föld- meg gépvásárlásra fordította. A nyolcvanas évek elején egyik évről a másikra összeomlott a *bikabornyú-gazdaság*. Az állam beindította a külföldi adósság visszafizetése céljából a gabona-takarékosságot: csak pénzt adtak a húsállatokért, de gabonát már nem. Egyik évről a másikra megint több gabonát kellett termelni a saját gazdaságban, hogy szinten maradjon az állattartás, ráadásul egyre inkább korlátozták az állatforgalmat, nem is beszélve az otthoni állatvágásokról. Az állatszerető gazdákkal *megutáltatták az állatokat*, a felhízalt borjúkat késve vették át, késve fizettek értük, a saját állatot tartani kellett, se eladni, se levágni nem volt szabad, a szerkezet kaotikussá, kevésbé kiszámíthatóvá, sőt egyre inkább abszurdá vált. Az előnyök eltűntek, maradtak a kötelező szerződések, az éjjel megkockáztatott fekete-vágások, de főleg az a kiszámítható eredmény, hogy a befektetett nagymértékű munka önfenntartásra elég, de jövedelmet nem hoz. Meg kialakult a ma is tapasztalható várakozó magatartás: nem érdemes az állatállományt szaporítani, ebből nagyobb jövedelmet remélni. A gazda, aki szerette az állatokat, és fájt a szíve, amikor a hízott bikaborjút elszállították, majd képes volt a születő borjú fejére nylonzacskót húzni, hogy megfojtsa, mert ha nem nyilvántartásba veszik és fel kell nevelnie, ez a gazda ma még mindig nem vág bele az állatnevelésbe, mert nem látja, hogy másfél év múlva milyen ára lesz annak az állatnak, amelyet felnevel.

A középnemzedékhez tartozók, az idősekről nem is beszélve, még mindig a föld bűvkörében élnek. Erre szocializálódtak. Például a Cs. családban a szülőknek *se nem kicsi, se nem nagy, hanem olyan közepes* tehát 10 hold (5,6 hektár) alatti földbirtoka (gyenge minőségű szántó és hegyi kaszáló együtt) volt. Mindkét családban a megfeszített munka, a megfelelő munkaszervezés, a napi munkában a családtagok erő és tehetség szerinti részvétele jelentett garanciát arra, hogy biztosítva van a mindennapi megélhetés. A családokban a gyerekek ebben a környezetben, ezek szerint az elvek szerint nőttek fel. Amikor városi munkahelyre kerültek, ingázni kezdtek, akkor fizikailag kétlakiakká váltak (Laki-Biró 2001.164), de a domináns társadalmi valóság számukra az maradt, amelybe szocializálódtak: a falusi gazdálkodó élet. Mai napig változatlan például a földtulajdonhoz való viszonyuk. Szüleik, ősök úgy nőttek fel, hogy a földbirtok gyarapítása volt az egyik legfőbb cél és feladat. Megtörtént, hogy a szülő földbirtoka nyolc gyerek között oszlott, és ezek a gyerekek, immár házasemberekként, újra kellett kezdjék a gyarapodást. Cs. szülei *többet vettek utólag, mint amennyivel összekerültek* (t.i. több földet). Cs. maga is mint egy biológiai, megkerülhetetlen törvénynek, engedelmeskedik a tanult mintának: „*én is, mai napig azt csinálom, ha tehetem, s ha az enyém mellett eladó van, veszem meg abban a helyben. Veszem meg, mert ez van, s ezzel kell éljünk. Nem adatott több nekünk, s akkor ezt a lehetőséget kell kihasználni.*”

Az igen tagolt máréfalvi határt a nadrágszív-parcellák dominálják. A szomszéd földjének megvételével történő föld-gyarapítást racionális gazdálkodási érvek is indokolják. Ahogy Cs. ezeket magyarázza, a földet és a kenyeret egy-képben egyesíti, az világosan mutatja ősseitől örökölt identitását: „*Hát a földnek a közepe a minőség, ha szélesebb a föld,*

akkor jobb minőségű. Úgy lehet elképzelni, örökké azt mondom a gyerekeknek, úgy lehet elképzelni, mikor anyátok jó magos kenyéret süt. Ha lapos kenyét lett, sok a karély, kicsi a bél. A földdel is ez a helyzet, minél szélesebb, annál nagyobb a bele. Hát a közepe, az terem."

A gazdálkodó életnek a föld vonzáskörébe való léten kívül jellemzője az erőfeszítést, kitartást igénylő munkák technikájának, erkölcsének, valamint a másokkal való közös munkavégzés kötelezettségeinek, szabályainak az elsajátítása. Az előbbi fontos azért is, mert az eszközváltás nyomán is ez érvényesül: "én a kaszálást mindig nagyon szerettem... s ha valaki kaszával megtanult kaszálni, s szereti a pontos munkát, akkor kaszagéppel is inkább utána jár...". Az utóbbi eredményezi, hogy testvérek, más rokonok, szomszédok esetében "törvényszerű volt a segédkezés egymásnak... csépléskor szalmát elrakni, gabonát felhordani a padlásra..". Ugyanakkor a kortársak között is erős kapcsolat, *kaláka-divat* volt: az egyidősök, barátok ha nekifogtak, akkor "megcsináltunk mindent, amit nem szakmabeli meg tud csinálni... alapot kiástunk, béraktuk, bébetonoztuk... mindig segítettünk, amíg mindegyiknek háza lett...".

1. Megművelt földek a határban (szántók, kaszálók, tanyák)

A határban, mint említettem, 353 hektár a szántó és 784 hektár a kaszálóbirtok nagysága. Ehhez tartozik még 1065 hektár közbirtokossági legelő és 815 hektár erdő, így kerekedik ki a teljes határ: 3017 hektár. A határban való tájékozódást az könnyíti, hogy tíz nagyobb dűlőre oszlik: a falutól északra emelkedő hegyoldalon van a *Botos* nevezetű, majd tovább haladva, keleten, délen egymás után következnek: *Leshegy, Falbükk, Simonnyula, Somosnyaka, Madaras, Sárfeje, Csimbolás, Halastó, Likat*.

A legfontosabbak a szántóföldek. Ezen terem a gabona (búza, kukorica, árpa, rozs, zab), meg a falu közelében levőkön a hagyma, a zöldség. A XIX. század égén, XX. századelején azok is, akiknek nagy legelőbirtokuk, sok állatuk, s ennek következtében sok pénzük volt, nem arra törekedtek, hogy legelőbirtokukat gyarapítsák, hanem arra, hogy szántóföldet vegyenek. Társaikkal együtt ekkor vásároltak *kockaföldeket* az eladó Ugron-birtokból a Fenyéd és Betlenfalva (ma Székelyudvarhely) közötti határrészen; ezeket könnyebb volt művelni, jobban teremtek, mint a *nadrágszj-földek*. Meg a paraszti társadalomban a szántóbirtok növekedése vagy csökkenése mutatja az egyes családok emelkedését vagy süllyedését (Fél-Hofer 1997.19.)

A problémát az jelentette, hogy a falutól távol feküdtek, majd 1948 után erőszakkal sorra hasonló nagyságú, gyengébb minőségű földeket juttattak a tulajdonosnak, hogy ezeket az alakuló betlenfalvi és fenyédi kollektív gazdaságok művelhessék. 1991 után hosszas huzavona nyomán kerültek vissza ezek a földek (mármint csak azok, ahova addig még nem építkeztek) az eredeti tulajdonosokhoz.

A földek sorsa emberek, családok sorsához kötődik. Érvényes Méréfalvára is a megállapítás: „Ahogy a parasztemberek gazdag genealógiai ismeretanyaggal számon tartják, hogy az elődök vére hogyan száll át utódaikban, s kiket köt össze rokonság által, ugyanúgy számon tartják a földek történetét, alászállását nemzedékről-nemzedékre. Elvileg a kettő párhuzamos: ahogy a családok „ágasodnak”, ágakra szakadnak az utódokban, úgy oszlik meg közöttük az ősi föld az öröklés révén. S ahogy a házasság révén „összeszakadnak”, egymásba oltódnak idegen ágak, ugyanúgy összeadódik a házastársak idegen eredetű földje.” (Fél-Hofer 1997.19.) Ezt még azzal lehet kiegészíteni,

hogy Máréfalva határában az erdők égetése, irtása, legelővé vagy kaszálóvá változtatása, majd ez utóbbiak feltörése és szántóvá tétele a huszadik század folyamán, különböző ütemben, folyamatosan zajlott.

A hetvenes években, a fent leírtak értelmében, kevesebb gondot fordítottak a gabonatermelésre, többet a takarmánykészítésre; majd az általánossá váló *állatkárok* (vadállatok kártétele) miatt is kénytelenek voltak szántóföldeket felhagyni, a kaszálóterületet növelni. Az állatkárok miatt megsaporodtak a bekerített területek. Ezek lehetnek a határ bármely pontján, hiszen a hatvanas években, amikor megszűnt a hármashatár, akkor is már voltak ilyenek. A deszkából, vékonyabb fatörzsekből, drótból vagy ezek kombinációjából megépített kerítéseket évente kell gondozni, három-négy évente felújítani. A legnagyobb ellensége a kerítéseknek a medve, a medve-járáson vaddisznók, szarvasok is bejutnak a kerítésen belülré. 2002 júliusában alkalmam volt látni az egyik tanyán a letört kerítést, a lelegelt és *lehevert* zabvetést, amelyet a szomorú gazda, látva, hogy már úgyse érik be, nekiállt lekaszálni.

A kaszálás a nyári munka kiemelkedő alkalma volt, hely-, életritmus-változtatással járt, hiszen a családok kiköltöztek a távolabbi kaszálókra. Ma, a gépesítésnek köszönhetően, inkább csak azok tartózkodnak hosszabb ideig kint, akiknek épített házuk, bekerített birtokrészük: tanyájuk van. Állandóan egy-két idősebb család, özvegyember, meg télen az állatokat gondozó családtag, szolga lakik kinn a *Máréfalvi Lázon* és a *Nyíresben* levő tanyákon. A két világháború között, a negyvenes-ötvenes években alakultak ki vásárlással, cseréléssel, irtással azok a nagyobb birtokok, ahol a gazdálkodás megkövetelte, hogy épületeket emeljenek. O. Erzsébeték először csak egy kalibát csináltak, de *„egyik évben sok kaszás volt, esni kezdett éjjel az eső, megáztak. Reggel mikor felkeltünk, azt mondtuk az urammal, ha az Isten megsegít, mi házat csinálunk... Akkor asztagot raktunk, s a szél elfújta, na, csúrt kell építeni... ha élne az uram, akkor lenne már pince is, kenyérsütő kemence is.”*

2. Egy tanyaépítő parasztember

A XIX, XX. század folyamán mindig akadt a faluban néhány család, amelyik leginkább állattenyésztéssel - juhászokodással, szarvasmarhatenyésztéssel - foglalkozott, és kiterjedtebb legelőik voltak a falu határában. Ezeknek azonban megvolt a bennvalójuk a faluban is, tehát a határban általában csak szállásaikon laktak. Voltak azonban kivételek, akik állandó kint-tartózkodásra alkalmas házat is építettek.

I. Ferenc, aki 1913-ban született, s 2001-ben halt meg, a kivételekhez sorolható. Szülei kevés földdel rendelkeztek, ezért fiatal korában több gazdánál is a környező szállásokon pásztorként szolgált, *állatok mellett nőtt fel*. Iskolába alig járt, írni-olvasni éppen csak megtanult.

A faluban Feri bácsi személyiség. Rossz Feri bácsiként emlegetik, ami annyit tesz, hogy dicsekvő, nagyotmondó, kocsmázó, mulató, jó énekes, részeges, s ha nem muszáj, nem dolgozik. De ez nem jelenti azt, hogy rossz ember, vagyis olyan, aki másoknak szándékosan kárt okoz, keresztbe tesz, áskálódik. Inkább megbocsátásra méltó, mint elítélendő a magatartása. Mindenesetre van annyira különc, hogy tanya-alakítási kísérletét és ragaszkodását ahhoz, hogy a falutól távol töltse el az életét, a képbe illőnek, elfogadhatónak tartásuk: *“tőle kitelik ez is?”*.

Felesége kisebb legelőbirtokot örökölt a falu határába. Ez az ötvenes évek elején volt, amikor már a faluban társas gazdaságot alakítottak, és megkezdték a kollektív szervezését. I. Ferencék nem léptek be a társasba, ezért a faluhoz legközelebb eső földjeiket elvették, és a határ távoli,

egymástól is távol eső részein fekvőket adtak helyette. Ekkor határozták el, hogy tanyát építenek. Ehhez előbb egy tagban levő, megfelelő nagyságú birtokot kellett kialakítani. Az alábbiakban hét pontban számbaveszem, hogy milyen és mit jelent ez a tanya, az itteni élet I. Ferenc számára; a tanya miért is lesz számára a paraszti világtérképre oly jellemző helyszín, mikrokozmosz és makrokozmosz találkozásának helye, a "világ közepe".

a. A tanyán "minden" megvan, ami kell

Tíz évig tartott, amíg cserélések, vásárlások nyomán kialakult az a birtok, amelyen megkezdték a ház és a csűr építését: *"A birtok az Erzsé, ő örökölte. A Karélyról én is átalboztam, O. Dénesék ettették meg, s aztán egyik sarkon is volt egy ötvékás, s a másik sarkon is. Egyiket odaadtam azért, hogy a másik helyett adjanak mást. S akkor adtam Nyáras sorkán. S akkor Nyáras sorkán odaadtam I. Jánosnak, mert mellette volt az Erzsé, oda cseréltem azt es. S I. Dezsőtől megvettük az ő részét, s azt is oda, s D. Domitól is megvettük. Ötezör lej, hatezör lej, melyikkel hogy tudunk egyezni. Aztán úgy szedtük oda össze, hogy most kert es van, tanya es van, regelő es van."* Kert, azaz bekerített terület, ahol jó minőségű fő terem, és van néhány gyümölcsfa is; tanya, azaz a ház és a csűrépület, benne a pajták; regelő, azaz a terület, ahová az állatokat kicsapják legelni. Mindez a birodalom egy hosszú kerítéssel van körbekertelve. Csak az utóbbi években emeltek kerítést a központi rész: a ház, csűr és a ház mellett kialakított veteményes kert köré.

b. A tanyán a paradicsom is megterem

Az egyik illusztrációja annak, hogy I. Ferenc számára a tanya minden lehetséges hátránya ellenére a világ létező helyeinek a legjobbika, az a mód, ahogy a növénytermesztési kísérleteiről beszél. Sorra kísérletezik zab és rozstermeléssel, de a ház körül feltört, terméketlen, köves föld igen kevés termés ad. Ami megterem, amire nagy szükségük van, az a krumpli. És van még egy zöldség, ami megterem : a paradicsom. A paradicsom termelés "sikereibe" való viszonyulás azt sugallja, hogy ez a tanya olyan hely, amellyel elégedett lehet a gazdája: *"Egy 10 vékás földet egybe felszántottam, s bévettem zabbal, s lett 9 mázsa zab rajta. Na e nem sok. S akkor aztán bévettem rozssal, az nem lett még olyan sem, mert ott csak 5 mázsa lett. Aztán felhagytam, nem akartam tovább szántani. Aztán azt mondja mámam, szántunk fel egy kétvékást, hogy legyen pityóka, paradicsom. Úgy megéri a paradicsom, mind itthon. Olyan szép piros lett. Aztán ami nem ért meg, leszedte úgy is Erzsé, a házba feltettem egy, dekkás lajtorja forma, azt teliraktam, s onnat szedegtettem le a szép piros paradicsomot, mind megért egytől egyig. Me mikor hideg lesz, akkor bé kell szedni, s a házba megéri."*

c. A tanyán "örvend az ember a szép állatkáknak..."

Mondani se kell, hogy pásztorgyerekek korától I. Ferenc nagyon szereti a házi állatokat. Amikor valakiről szó esik, és kiderül, hogy *hitvány ember*, akkor azonnal tud egy történetet arról is, hogy milyen rosszul bánik az illető az állataival - ez mindennél fényesebben bizonyítéka a *rosszféleségnek*. De ugyanilyen szeretettel beszél azokról a vadállatokról is, amelyek a tanya környékén élnek: medvékről, farkasokról, őzekről.

Medve volt, ma is van, *"járja a helyet mindennap"*. Ismerni kell a szokásait, tudni kell, hogy szólítsa őt az ember: *"a medve vadállat, mikor az embört megpillantsa, lódul el. Nagy medvét es láttam, az ösvényen jött kifele, s én jöttem befele, hajnalba, mert a tejet villegtettem a vársoba, s meglátott a medve, s ereszd, a hitvány utóját úgy ehítte befelé. Úgy hogy a medve vadállat, az nem bajlódik csak úgy az emberrel, ha köze van. Akkor nem szabad elfutni. Me Béla megfutamodott Telekságba, szaggatta a követ, s megfutamodott, s a házig kergette, futott utána. Úgye kifáradott Béla, többet nem es tudott volna futni. Odáig futott a kertig utána. Nem szabad megfutamodni. Annyit kell mondani, hogy bójj ide Burkus nye, s fordul s megyen el. De ha megfutamodik, utána fut."*

A farkasok, őzek száma, tekintettel a köztük dúló háborúra, változik: *“A nyáron három farkas volt, s az őzeket úgy összeszedték, hogy nemigen van már, nem ámbolyognak. Mikor odaki kezdtünk tanyázní, akkor csordásával jártak, s az a három farkas úgy leszedte, hogy két fiatal van csak meg. Egy olyan fájú kicsi őzbak volt, s na egyedül van, s egyszer hát a kutya élébozza a fejét. Na mondom, ezt is megevék a farkasok. Hát örvend az ember a szép állatkáknak! Kedves állatok.”*

A tanya az a hely, ahol esetenként a háziállatok és a vadállatok békésen megférnek egymás mellett. Különösen a tanyaépítés idején volt látható ez az idilli kép: *”Az első kutyánk olyan volt, nagy kutya, a jubok közül kiért, akkora volt, üldögelt a kert közepibe, s az őzek körülötte regeltek, nem bántotta, mert kölyökkorától figyelmeztettük, hogy ne nyúljon, s úgy megszokta, hogy ott regeltek körülötte, s nezegette, nem törődött velük. Jó kutya volt, nagy kutya volt, 14 esztendeig élt.”*

/

d. A ház, a tanya körül örök társak vannak

Nem csak állatokkal és élő emberekkel lehet találkozni a tanyán. I. Ferenc és felesége egyformán azt vallja: a házuk körül, láthatatlan formában, ott vannak meghalt ismerősöknek és ismeretleneknek az emberek számára láthatatlan lelkei: *“Aki meghal, s nem jut be a mennyországba, itt van közöttünk. Csak aki idvözül, az megy a mennyországba, oda nem eresztenek be akárkit.”* Ezek a lelket, ha megharagítják őket, ártani is tudnak. Az ártalom ellen megvan az orvosság: *“Mi szoktunk örökké imádkozni... Este, reggel örökké imádkozik az ember, nem bajlódna akkor. Ha valaki nem imádkozik, akkor tudnak véle bajlódni. Van esteli ima, s reggeli ima s déli ima. Nem sok az imádság, csak azt el kell végezni. S nem bajlódik senki véle, kerülhetnek a levegőbe!”*

Nemcsak a kóbor lelkek, hanem minden más rosszat akaró ellen a leghatásosabb védekezés a hit; ez ad erőt, ez űzi el a félelmet: *“Istenben kell bízni, mert én hányszor megéreztem, s nyakig érő hóba kimentem Kerekenyires tetejire, mikor a korcsomát bezárták, nem láttam semmit... kimentem, akár milyen részeg voltam, kimentem. Nem féltsem semmitől.”*

e. Átjárhatóak a határok élet és halál között

A lelkek között ott vannak a közeli családtagok lelkei is. Ezek időnként - álmukban - felkeresik az élőket, elmondják, hogy megy soruk; tanácsokat adnak, a jövő dolgairól tájékoztatnak. I. Ferencné testvéreinek megjelent az anyjuk, mert ez a testvér a *“kommonistákkal”* került barátságba, és kételkedni kezdett. Az anya biztatta, hogy térjen meg, mert nincs sok már hátra az életéből - és két év múlva valóban meg is halt a férfi.

I. Ferenc azon kevesek közé tartozik, akik már egyszer átlépték a mások által átléphetetlennek gondolt határt - járt a túlvilágon. Érdemes több helyet szentelni annak, ahogy elmeséli a történetet. A háború utáni években tifuszos beteg volt, ekkor történt meg vele, hogy két napig *“el volt halva”*. Ezalatt járt a túlvilágon:

“S ezalatt, amíg el voltam halva, jártam a mennyország kapujáig.

/Maga arra emlékezett?/

Most es emlékszem! Mentem az úton, s elein tövises út volt két felől, erről es egy sor tövis s túl es. Rendes út volt, mentem. Na egyszer hát jön egy nagy hatalmas vasajtó, kétféle nyitott, nagy lakat rajta. Na e pokol, gondoltam. Mentem tovább. Neki, s hát jön egy rendes ajtó, festett ajtó. Na ez a tisztítóhely. De ott már voltak rózsák gyéren kétfelől az út mellett. Na ez tisztítóhely. S akkor mentem tovább. Na, aztán gyönyörűen, ilyen magosan, rózsák kereken kétfelől, gyönyörűség volt az út. Mentem rajta, s addig mentem, amíg egyszer egy, hát egy új festetlen ajtóhoz értem, tovább nem tartott az út. Koppantok, s Szent Pétör volt a kapus. Itt mekkora úr volt, s ott csak kapus volt! Abba a helybe kilép Szent Pétör, s hamar bétette az ajtót, s na, mi van, fiam? S mondom, ide akarok jöni, a mennyországba. S akkor kicsit kinyitja az ajtót, s visszakiált, aszmondja hogy: uram, vendégünk jött! Hamar egy kicsi idő múlva lépik ki az Urjézus, a hónya alatt a könyv, ahogy a zsidó köjöeknek szokott lenni, s na, mi az? S mondom, ide akarok jönni a mennyországba. Kinyitja a könyvet, beléne,

s őj, aszmondja, fiam, neked még sokat kell élni! Annyit bosszantott azután, hogy nem kéreztem meg, hogy még mennyit! Habaha! S akkor tudnám, hogy mikor halok meg. Hát annyit mondott: ó fiam, neked még sokat kell élni. Elég sokat es, mert immár nyolcvankét éves vagyok.”

I. Ferenc vallásos, jó katolikus embernek tartja magát. Igaz, templomba nem sokat járt, ma se jár. A tanyán a maga módján ünnepelte meg a vasárnapot: “...*eléveszem, van egy, a plébános adott nekem egy imakönyvet, misekönyv, s én elmondom a misét ügyesen, s Erzsé hallgatja... Mikor összekeltünk, akkor Erzsével elmentünk, s Udvarhelyen a barátoknál vettünk egy imakönyvet. Ebbe megvan a keresztútja, s megvan a szentségimádás, minden megvan.”*

f. Tanyaépítés: világteremtés

I. Ferenc szereti hangsúlyozni: ő egyedül építette a tanya épületeit. Ez annyit jelent, hogy voltak segítők, de a munka nehezét, amiért elismerés vagy megbecsülés illetheti, csakis ő maga végezte. Inkább szimbolikus, mint valóságos tartalma van a kijelentésnek, hogy “tisztá egyedül” dolgozott. A munka lassan haladt már csak azért is, hogy a részeredményeket is sikerként élhesse meg.

“15 évig készült. Külső felit a csúrnék tiszta egyedül raktam, mikor elémentem a marhákkal, akkor állottam neki, s a köveket suppantottam. B. Laci odajött egyszer, s inspektor volt, s megállott. Ugye amikor belé van jöve az ember a munkába, a munka menyen. Megállott s nezte. S abba a helybe, odasuppantottam, s egyszerre simmárra ment a kő. Úgy elment, hogy soba többet nem jött oda. Mert belé kell jöni, hogy odaüss, ahova kell. Hanem elfojlik a kő, s nem csináltál semmit. De így ahogy odaüttem, s egyből lement, úgy elkotródott, gondolta, így könnyű építeni. Akkor aztán tiszta egyedül felraktam a külső felit. Mikor felraktam, akkor K. Jósikát odahívtuk, s abba a helybe felhúztuk a koszorúfákat, s annyit segítettek, hogy a közepére felhúztuk a szarvaszatot. Én ott padlást csináltam odafel, s kötelet köttem a szarvaszatra, s felhúztam egyedül. S egyszer az egyiket, aztán a másikat szegeztem fel, s úgy raktam fel a szarvaszatot. Egyedül! Úgy raktam fel egyedül a külső felit. S aztán a gyermekökkel működtünk, két hétig földtünk, minden cserép meg van szegezve.”

g. A tanya a belátható világ közepén áll

Nem jártam I. Ferenc tanyáján, nem láttam az elhelyezkedését, de abból a szempontból, hogy mit jelent a számára a tanya, ez nem is fontos. Bárh János több éves varsági kutatás, igen alapos terepismeret után próbálja megfejteti azt, hogy miért éppen ott és úgy helyezkednek el a tanyák, ahová egykori vagy mai gazdáik építették. Megállapítja, hogy nehéz szabályt, következetességet felfedezni abban, ahogy a helyet kiválasztották; nehéz kideríteni, hogy a fizikai feltételek mellett milyen kulturális feltételek, milyen világ-elképzelések, hiedelmek játszottak szerepet abban, hogy éppen a birtok bizonyos pontja, és nem egy másik tűnt jobbnak - miért éppen oda épült a - nevezzük nevén - birtok-mikrokozmosz központja, ahol ma is áll. Végül is nem állít fel általánosnak mondható szabályt.

Van Bárhnak egy olyan megállapítása, amely Ilonka Ferenc estében is megszívlelendő. Varságon “meglepően gyakoriak a földhát tetejére állított tanyák. Valószínűleg a biztonságos száraz talaj és a messzire tekintés lehetősége kárpótolt a szélviharok és a hóföregetek megpróbáltatásaiért” (Bárh 1998:159). I. Ferenc tanyája is dombon van, s a gazda mikor erről beszél, kihangsúlyozza, középpontba állítja a “messzire tekintés lehetőségét”:

“ ha felkelünk, egybe lássuk az egész világot. Hát itt csak egyik csúrtól a másikig, mit látunk? Odaki felkelünk, nezünk bé, ma jó idő lesz-e, lássuk, a nap jön fel, akkor a nap előtt felhő van, ma nem lesz jó idő. Ott tudunk ítélni, de itt mit tudunk? Itt nem látunk semmit.”

A hely tehát: a világ egy olyan pontja, ahonnan *egybe*, azaz egyszerre, egy pillantásra, tehát igen gyorsan, és *egybe*, azaz nem részeibe, hanem egységét megpillantva lehet áttekinteni mindent,

amihez az ember tartozik, és ami az emberhez tartozik. Látszik, ami a legfontosabb: hogy új nap virrad; látszik, hogy ez a nap milyen időjárást, de ugyanakkor azt is, hogy milyen aznap eltöltött időt, azaz életet ígér. A világ más pontjain nem, csak itt lehet igazából tájékozódni, mert az a hely, ahol ehhez megvannak a feltételek. Itt történik meg, hogy az ismeretek birtokában ítélkezni is lehet. Az élet folyása szabályszerű, szabályok szerinti, átlátható lesz; és ez nyugalommal tölti el az embert. *“A tanya csendes hely”*, mondja I. Ferenc. Csend és nyugalom van, mert minden - az elkerülhetetlen rossz is - kiszámítható. Itt nem leselkednek az emberre előre nem látható, veszélyes dolgok. Ehhez a világ-ponthoz képest a falu, a maga falaival, kerítéseivel a korlátok sokaságát jelenti - az életet és a látást szabályozó korlátok sokaságát. A hegy, mint archetípus, a hegyi élet valóban hordozza a tágasság, a kozmikus vonásait.

A tanya kilátóhely, biztonságot nyújt. Újra és újra visszatér az I. Ferencel való beszélgetés fonala ehhez a kardinális ponthoz: *“Velünk ott nem bajlódott senki. Mi olyan nyugton voltunk odaki, s most is oda kíváncszunk, mert ott nyugton van. Hát itt mit lát az ember. Csűrököt s házakat. Ott ha felkelünk, lássuk az egészet, Medgyesig le az egész területöt. Lássuk, hogy milyen idő jön. Ha kelet felé nézünk, akkor lássuk, hogy a Hargita tőgyeleg, ha tiszta a Hargita, akkor jó idő lesz, ha tőgyeleg, akkor rossz lesz. De itthon nem lehet semmit látni. Elég gyengéek vagyunk, de még ezen a nyáron visszamegyünk. Odaki jobb.”* Ennek a világnak a határai is körvonalazódnak: keleten, falként, amelyen túl a semmi kezdődik, a Hargita; nyugaton a Küküllő völgyében elterülő települések, egészen a legtávolabbiig, a már százok lakta Medgyesig.

A tanya az a hely, ahonnan a világba indulhat, és ahol a világban tett *“kirándulások”* után menedéket kaphat az ember. Éppen ezért a kérés, a találkozás, újra együtt-lét pillanata kiemelten fontos lesz. I. Ferenc tejet, sajtot visz le a faluba, állatvásárba jár, városban adóügyeket intéz, a faluban rokonokat látogat, vagy csak bevásárol (persze, egyetlen alkalommal sem maradhat ki a programjából a kocsmá). De végül is: *“Én hazamentem mindig, ha hét végére is. Hát lassan tudtam menni, de kimentem örökké. Kiáltottam örökké, kimentem, s kiáltottam, azt az így meg úgyát, hát senki se jön előmbre?”*

I. Ferenc a XX. század során a Hargita lábainál tanyát építők között is különnek számít. Bárt János szerint a varsági szállások, majd tanyák kialakulása igen hosszú ideig tartott, és a legfőbb mozgató rugó nem sorsfordító történelmi-társadalmi eseményekben, hanem az egyes családok életstratégiájában keresendő (Báth 1998:156). I. Ferenc menekülni akart egy olyan, átalakuló világból, amely egyre idegenebb lett neki. Kortársai közül jópáran már a negyvenes évek végén nagyvárosokba kerestek munkát, életteret. Mások, kihasználva, hogy végül is Máréfalván nem alakult kollektív, hanem megmaradtak a paraszti kisgazdaságok, valamint kialakultak a közeli Székelyudvarhelyen a munkavállalási lehetőségek, a lassú gyarapodásra, túlélésre rendezkedtek be. Az életmód és kultúra, melybe belenőtt, kínált I. Ferencnek egy másik lehetőséget: a tanyán élő, állatait legeltető, állatai téli eleségét megtermelő és betakarító pásztorember egyedüllétét és szabadságát. Ő ezt a világot választotta, és ennek a világnak az idilli képét építette magában egészen haláláig.

3. Utak a határban

Máréfalván nem történt meg a XIX. század végén, XX. század elején a tagosítás, a *hármashatár* egészen a hatvanas évek közepéig fennállt. Egészen más úthasználat volt akkoriban, mint ami kialakult azután. Az ugarnak hagyott részen ugyanis, a juhok karámjának tavaszi ki- és őszi beszállításán kívül, nem jártak szekerekkel. A másik két határrészben az egyszerre zajló munkafolyamatokhoz igazodott a közlekedés: egyszerre szántottak és vetettek, és ezután a betakarításig nem jártak ki oda szekérral. A betakarítás

is egyszerre történt, a levágott tarlókon keresztül könnyen meg lehetett közelíteni a hazaszállítandó terményt.

Vannak szerencsés falvak, ahol a határban az állam épített és tartott fenn fakitermelő utat, és ezen bizonyos határrészek jobban megközelíthetők voltak. Máréfalván a Fenyédvize völgyébe vezet fel ilyen út; arra azonban nincsenek szántóföldek, csak kaszálók. Épített, gondozott út még az, amely a *Cekendre* felkígyózó országútból dél fele tér el, és a *Máréfalvi Lázon* keresztül egy katonai egységhez visz. Ezen lehet megközelíteni a tanyák nagyrészét. Ezen kívül a falu határában levő utak igen nehezen járhatóak. Ennek okai a meredek oldalak is.

Télen, a megfagyott földön vagy havon a trágyát könnyű kiszállítani. A gond hóolvadáskor kezdődik: a Simonpataka melletti, vagy a temető mellett Halastóba tartó út egyes részei járhatatlanná válnak. Az évtizedek során ugyanis a lefutó vizek mély árkaivá lettek ezek az utak. A kövek elsüllyednek benne. A fűrészport, amelyet mostanába hordanak töltésnek, hamar leviszi a víz, a kukoricakocsány, amelyet szintén ide hordanak, hamar elrothad. Ráadásul az út szélét, azaz a földet, a homokot is állandóan bemossa középre a víz, így mederré szélesítve az utat. Tavasszal az út mellé sorban ültetett fűzfák ágait megnyesik, azok is az útra kerülnek. Az út martját egyes helyeken szintén tavasszal vágott vastagabb fűzfaágakkal erősítik meg: cövekeket vernek, és köréjük fonják az ágakat, így próbálják a martot védeni a beomlástól.

A terüvel kifelé menő szekér gazdája inkább a kerülőt választja: ráhajt a szomszédos földre, ott utat vág magának, azaz *elutalja*. Ez ellen a föld gazdája úgy védekezik, hogy *elsáncolja* a földet: a két végén 70-80 centi mély, 50-60 centi széles árkot ás.

A Láz fele tartó, erdős részeken áthaladó utak is nehezen járhatóak. Helyenként két, három nyomot is kitapostak a szekerek, és aszerint, hogy melyik alkalmasabb, egyiken vagy másikon haladnak kifelé vagy ereszkednek befele. Jónak mondható útszakaszok azokon a részeken vannak, ahol az út nem felfele, hanem oldalt halad.

4. Vizek a határban

A falu környékére a vízbőség jellemző. A határban egymást érik a kisebb patakok, vízmosások, erek, források, vizenyős részek. Mindez párosul a záporok után a meredek oldalakon lefutó vizekkel. A *Kántor-utca*, vagy még inkább a templom mellett elhaladva a temető fele forduló kis utca a központ fele vezeti le az esővizet, meg a sodort homokot, kavicsot.

A két nagyobb patak, a *Fenyédvize* és a *Telekság pataka* mély, mellékvölgyekbe torkolló völgyet vágott magának a falutól északkeletre-keletre. Mivel a völgyek oldalait erdő borítja, a hirtelen jövő nagy esőzések nem járnak olyan árhullámokkal, mint a kisebb patakok esetében. A falutól délre levő hegyoldalt a *Sárfeje-pataka*, *Medvenyelv-pataka*, *Simonpataka* és *Határpataka* tagolják. Völgyeik szakadékosan bevágódtak a talajba, nagy kerülőkre kényszerítve azokat, akik egyik határrészből a másikba akarnak átmenni. Források, kutat nagy számban találhatóak, a mezőn dolgozó ember nagy öröme. A Lázon már más a helyzet, ott nagy kincs a víz. O. Erzsébeték is azért tudtak a ma is használt helyen megtelepedni, mert bővizű forrásra bukkantak.

Az öröm elszáll, amikor a víz romboló munkáját tapasztalják az emberek. A lejtős oldalakon keresztben kell szántani, és nagyon kell ügyelni arra, hogy merre fordulnak a barázdák, milyen mélyen jár az eke, hogy a megszántott rész vízszintes legyen. Ha nem,

és lefele lejt, akkor a záporok mossák, hordják a termőföldet; ha pedig befele, a mezsgye martja fele, akkor a föld belső részében áll meg a víz, s megfojtja, elrothasztja a növényeket. 2002 március végén G. András fél napon keresztül egy kapával igazgatta egy kisebb földjének lejtő felőli részét: egyengette a barázdákat, a föld közepén átszivárgó érnek utat vágott, a föld felső szélénél csordogáló nagyobb eret visszaterelte az árokba. Ezt több napon keresztül, több földjén el kellett végezze, hogy utána következhesen a vetés.

A patakok a szétágazó ér-hálózatból befolyó vizet gyűjtik össze. Nemcsak G. Andrásnak, hanem másoknak is gondja, hogy hóolvadáskor megváltozhat az ér-hálózat rajzolata, új medreszkék alakulhatnak ki. Néhány deszkából kis gátat kell állítani, vagy a korábban felállított gátat szétszedni, új medret kell ásni, a létezőt mélyíteni. Ugyanez a helyzet a nyári nagy záporok után. A beszakadó mart, kavicsos-kövel behordott terület, szakadékossá mélyülő árok akár a károsult földdarab művelését is lehetetlenné tehetik.

5. Erdők

Bármerre tekintünk, a falu körül közelebb-távolabb ligetes, erdős részek láthatók, az említett patakvölgyekben pedig sűrű bükk- és fenyőerdők vannak. A fás növényzet reprodukáló képessége ezen a tengerszint feletti magasságon, ilyen csapadékviszonyok közepette igen nagy: a néhány évre felhagyott kaszálót *felveszik* (benövik) a nyírfa, égerfa, bükk - és cserefa csemeték.

Az *erdőlés* az egyik legjelentősebb férfimunka volt és maradt. Jelentős jövedelemkiegészítő forrás volt a múltban, ma méginkább az. Az új eszközök (láncfűrész, favágógép, torktor) megjelenésével a termelékenység, és ezzel a potenciális tomboló hatás is megnövekedett.

Az elmúlt tíz év legjelentősebb tulajdonváltása a településen az erdő magántulajdonba adása. Hatásai a helyi társadalmat mélyen érintették. Ezzel külön foglalkozom.

Az erdők helyzete Máréfalva határában egy 2001-ben készült összesítés szerint a következő:

1. Az egykori magánerdőkből 285 örökös visszaigényelt 567,63 hektárt, a bizottság jóbárhagyott a telekkönyv szerint 436,91 hektárt, ebből mezőgazdasági terület (kaszáló) lett 208,54 hektár (48 százalék), ténylegesen visszaadható terület 228,37 hektár.

2. 1936-os adat szerint 210 személynek összesen 761,71 hektár közös erdője volt, ebből visszakértek ugyanennyit, visszakaptak 587,93 hektárt. A különbség időközben mezőgazdasági terület lett: 174, 78 hektár (körülbelül 32 százalék). Nyilvántartott örökösök száma 366, ebből Máréfalván lakik 291 (mintegy 80 százalék).

Ezek szerint a visszaigényelt teljes erdőterület nem azonos azzal, ami visszakérülhet magántulajdonba. Ez utóbbi összesen 816,2 hektár.

6. Vadállatok

A környezetvédők, természetbarátok meg a vadászok örülhetnek, sok a vadállat a máréfalvi határan. A gazdálkodók véleménye egyöntetű: a vadkár igen jelentős, a vadak sok gondot okoznak. Ősszel a medve egészen a kertekig jön, letördeli a szilva- és a

körtefákat. A krumplit elültetésől őrizni kell a vaddisznóktól. A szarvasok a zsenge árpát, zabot szeretik.

A megoldás a földek körbekerítése - de *nem lehet az egész határt bekertelni.*

Az idősök számára ez merőben új helyzet, hiszen gyermekkorukban nem volt ennyi vadállat, nem volt ennyi kár. A hetvenes-nyolcvanas évek medve- és vaddisznótelepítéseit okolják emiatt: a Hargita nyugati oldala, a nem messze fekvő Ivó környéke Ceausescu egyik kedvenc vadászhelye volt. De oka ennek az is, hogy más a határhasználat. A hatvanas évek elején még hat-hét juhnyáj, meg az azokat terelő, őrző emberek, kutyafalkák járták a határt, riasztották a vadakat. 2 már egyetlen juhnyáj sem járja a máréfalvi határt, a jugokat a gazdák kénytelenek voltak szomszéd falvak nyájaiba adni.

A háború utáni időkben többen is orvvadászkodtak. Az ötvenes évek elején azonban a hatóságok ezeket lefogták, megbüntették. Azóta csak az erdészetek rendeznek vadászatokat, 1989 után inkább külföldiek számára. A vadkárok kérdésének a megoldását attól várják, hogy a közbirtokossági- és saját erdők magánerdészetek kezelésébe kerülnek, amelyek a helyiek érdekeit tartják majd szem előtt.

Első fordulat

1. A településen, a határban levő épített és természeti környezeteket mutattam be a fentiekben. Ezeket az emberi közös tevékenységek szervezik egy általános környezetté, egységes elképzeléssé. Múltat szerveznek belőle, kulturális elemeket, folklórmotívumokat társítanak a környezeti elemekhez, alkotó munkával saját életteret, életmódot, együttesében közös életteret, életmódot alakítanak ki. A falu más települések és közösségekhez viszonyított, térbeli távolságát szellemi különállássá, identitássá dolgozzák át. Mindennek a neve, ha meg kell nevezni: Máréfalva.

Persze, ahogy ezt a bevezetőben hangsúlyoztam, ezek a tevékenységek maguk szétágazó, kisebb környezeteket építő, és ezzel együtt azokat az általánosba integráló jellegűek. Alapvető vonásuk, hogy a gazdálkodásról, az erőforrásokhoz való hozzájárásról alkotott előzetes elképzelések, cselekvési modellek vezérlik. Mindarról, ami abiotikus és biotikus környezet, egyfajta előzetes tudás létezik a közösségben. Minden lehetséges tevékenység ebből ered, minden valóságos tevékenység ehhez viszonyul.

A rendszer, amely a tevékenységek tervezését, a viszonyulások mérlegelését végzi: a közösség kultúrája. Az ember és közössége számára csak konceptualizálva, viszonyokba rendezve és viszonyításokba szervezve létezik minden fizikai valóság.

Az antropológia kulturális ökológiának nevezett vonulata az ötvenes években fogalmazta meg tételét: a kultúra alapvető funkciója, hogy ember és természeti környezet viszonyát szabályozza, és ezzel az ember alkalmazkodását elősegítse (Harris-Johnson 2000.55). Ez Bronislaw Malinovskinak az utódok által funkcionális redukcionizmusnak nevezett tételeire alapul. Eszerint az antropológia által tanulmányozott intézményes formák minden emberi társadalomban célszerű választ fogalmaznak az emberi természet biológiai meghatározottságára, funkciójuk pedig a szükségletek kielégítése (Descola 1994.42-47.)

A két pólus ezek szerint újra csak az ember és a természet.

Csak hogy, amint azt már a bevezetőben kiemeltem, a társadalomba beleszületett és jelentések hálóját szövő emberről van szó, aki számára nem létezik „természet” a maga

nyersségében. Az ember, és ezt jól példázta I. Ferenc bemutatott tanya- és világépítése, a kultúra segítségével felépít egy képet a természetről, majd amikor munkába kezd, hogy gondolatát megvalósítsa, ezzel a képpel szembesül, ezt építi újra és újra át.

Nem az ember áll szembe a természettel, hanem a társadalomba szocializált ember egy olyan reprezentált környezettel, amely az illető társadalom kulturális képe, globális reprezentációja a természetről.¹⁹

A természet az emberi világ számára megkettőződött: létezik mint a természeti valóság, és mint az ember/társadalom konstruálta társadalmi valóság, az előző reprezentációkba zárt képe.

2. A vizsgált közösség életében olyan változások következtek be az elmúlt esztendőben, amely arra készítette őt, hogy egy új igénynek - kihívásnak? - igyekezzen megfelelni.

Beindult a turizmus.

Tömegesen jelennek meg a településen olyan idegenek, akiket a falu, ennek emberei, ennek nevezetességei érdekelnek. Akik azt sürgetik, hogy a létező környezetek piacosodjanak. Ezen azt értem, hogy alakuljon ki egy számukra termelt, számukra érthető, általuk fogyasztható árukat kínáló új környezet, amelyben jól érzik majd magukat, s amelynek szolgáltatásait megfizetik.

A helyiek egyszerűen turizmusként, falusi vendégfogadásként ismerik a jelenséget.

Még általánosabban: mivel a turisták nagyrésze magyarországi, a beindult magyar nemzeti, az európai integrációs folyamat egyéni szinteken, kapcsolatokban is téma, ható erő lesz.. Idegen helyzetek sorozata következik, vizsgák sorozata, igazodó lépések sorozata. Úgy tűnik, hogy a helyi közösség meg kell fogalmazza, fel kell mutassa, látvánnyá és narrációvá kell tegye (nem utolsósorban azért, hogy eladhassa) múltját, örökségét, önmagát.

Fordulat ez nemcsak Máréfalván, hanem a régióban: bizonyos szempontból minden régiós, kisrégiós, helyi fejlődés sarokpontja a múlt, az örökség kérdése.

Ha eddig nem is volt, ezután lennie kell saját múltnak, saját örökségnek.

Ha eddig nem foglalkoztak vele, akkor most - és ez a változás biztos jele - Máréfalván is kialakultak olyan tevékenységek, létrejöttek olyan szervezetek, intézmények, amelyek feladatuknak tekintik az örökség őrzését és kialakítását: az örökségesítést. Az anyag, amely rendelkezésre áll: a létező környezetek. Az emberek, családok, gazdálkodói mentalitások, múlttól és jelenről, a világról szóló narrációk valósága.

Második rész. Az örökségesítés

Múltteremtés

1. Egy máréfalvi udvaron, a csűrkapu gerendájába vésve három szám: 1914, 1919, 1936. A csűr átalakításának időpontjai, magyarázta a tulajdonos. Így hallotta ő is, hiszen később

¹⁹ Lásd erről részletesebben Géraud, Leservoisier, Pottier 2001, 264-272.

született. Hogy miért is került sor átalakításokra, azt nem tudta megmondani. Bővítették vagy átépítették, megnőtt vagy megcsappant az állatállomány - ma már mindegy. Ha nincs hozzá kapcsolódó történet, jelentés, akkor ezek leszarmazottnak és idegennek egyaránt már nem mások, mint egymás alá vésett titokzatos számok a gerendában.

A parasztközösség úgy éli életét, hogy nem foglalkozik kiemelten a múlttal. A nagyapák, dédapák még élnek az emlékezetben, bár egyre ritkábbak az olyan tárgyak, amelyek a kezük nyomár viselik. A máréfalvi temetőben a fakeresztek kevesebbet, a kőkeresztek száz évnél többet is kibírnak; az annál távolabbi múlt azonban ködbe vész.

1989 után felengedett a falu mindennapjait, gazdálkodását apró részekig szabályozni kívánó politikai, diktatorikus szorítás. Úgy gondolták az emberek: megint lehet jobban élni, gazdálkodni; és az idősebbek úgy gondolták, hogy azok szerint a minták szerint, ahogy azt fiatal korukban, a diktatúra előtt tapasztalhatták. A változásban a régít keresték.

2. A történelmi változás mindig előtérbe állítja a szembenézést a múlttal. Ez nem önmagában létezik: a múlt társadalmi konstrukció, „jellege a mindenkori jelen értelmi szükségleteitől és vonatkoztatási kereteitől függ. A múlt nem természettől fogva van, hanem kulturálisan terem” (Assmann 1999.49).

Két alaphelyzet körvonalazható. Amíg az emberélet részei azok a tárgyak-események, amelyből a múlt építkezik, tehát amíg vannak olyan emberek, akik megalkották a tárgyakat, megélték az eseményeket; valamint amikor már nincsenek ilyen helyzetek, tehát azok az emberek használják a tárgyakat és emlékeznek, akik csak közvetítve – múlttá-alakítva -- ismerik az elődjeik által még közvetlenül tapasztaltakat. Nem ma kezdődik a folyamat: Kelet-Európában is a paraszti világ tárgyai-émlékei egyre inkább azokhoz kerülnek, akik maguk már nem parasztok. Nincs már a résztvételeiből származó sokrétű tapasztalat, jelentéstulajdonítás és erkölcsi szabályozottság, megszakad a közvetítés élő lánc, törés áll be, új viszonyulások sora alakul ki. Ezeket a jelenségeket fogja össze a az örökség politikája (Guillome 1980. 13.)

Az új viszonyulások kétféleképp szerveződnek. A kettő közötti határvonal elmosódó, inkább határsávról beszélhetünk. Az egyik viszonyulást mutató csoportban mindig vannak olyan idősebbek, akik résztvettek a tárgyalkotásban, megélték az eseményeket, és ezek mintájára, valós tapasztalat alapján képzelik el az új helyzeteket is.

Amit létrehoznak: a hagyomány folytonossága.

Amíg ők élnek és emlékeznek, csak addig lehetséges ez a folytonosság.

A másik csoportban olyanok vannak, akikhez csak közvetítéssel jut el a tapasztalat és a tárgyakhoz való viszonyulás. Vagy azért, mert nincsenek az illető környezetben (városiak, városiak voltak a felmenőik is), vagy azért, mert olyan tapasztalatokról-viszonyulásokról van szó, amelyek közvetítésére nincsenek már egykori szemtanúk, résztvevők, mai közvetítők. Írás, közvetett beszámoló teremti meg a kapcsolatot, írástudók és közvetítők alakítják a folyamatokat.

Amit az ebbe a csoportba tartozók létrehoznak, az a hagyomány új-ra-teremtése, az örökség ki-választása, az örökségesítés.

Ezt általában pozitív folyamatnak tekintik, de tisztában kell lennünk vele, hogy az örökség „túloz és kihagy, ártatlanul feltalál és szabadon elfelejt, tudatlanság és hibák közepette gyarapodik” (Lowenthal 1998.7). A kritikai viszonyulást természetesen szükségesnek és fontosnak tartom, de én nem tekintem feladatommak.

Egyazon időben és térben, egyazon közösségben mindkét viszonyulási forma párhuzamosan, egymásra hatva is létezhet.

3. A faluba érkező idegenek - városiak, távoliak - a másra (az övékétől eltérő, más környezetekre, múltra, identitásra) kíváncsiak. A mást kell megmutatni, esetleg ajándékozni vagy eladni nekik.

Mindazt, amit azért nem felejtünk el, vagy azért feldezzük fel újra, mert olyan, hogy a közösségen kívüliek (regionális, nemzeti, globális környezetből erre figyelők, idelátogatók) is igényt tarthatnak rá: az az övék is, kis vagy nagyobb részben sajátuk vallott tulajdonrész. Ezért az általános, egységes tendenciaként megnyilvánuló örökségre figyelés, örökségesítés.

A faluban lakók, a helyiek élni, jól élni, a történelmi fordulatokat, munkanélküliséget és a magyarországi vendégmunka lehetőségét és szükségét hozó új és új helyzeteket szerencsésen túlélni szeretnének. Ezért nem felejtik el azt, ami már számukra adott, pozitív tapasztalat, és ami számukra úgy tűnik, ehhez hozzásegítheti őket. Például ha vizet kell vezetni, akkor a létező népi joggyakorlatra építve kialakítják a vízjog gyakorlatát.

De előbb lássuk, hogyan jönnek a vendégek, és hogyan fogadják őket a máréfalviak.

I. Vendégfogadás

A vendég érkezésekor megtörik a mindennapok monoton folyamata, átépülnek a mikrokörnyezetek. Mai napig összetartozik Máréfalván a vendégfogadás és az ünnep. Ha már meg kell szakítani a mindennapi munkák sorát, akkor az egyszer, s ne többször történjen. Az ünnep- és vendégvárás készülődést jelent, sütés-főzést, takarítást - másfajta munkák sorát, mint amit a gazdálkodás megkövetel. 2002 pünkösdje előtti pénteken délelőtt bükkfafüst csípős illata lengte be a falut: ahol arra alkalmas kemence volt, sütötték a házikenyeret, valamint a mai rituális vendégváró ételt, azt a *máréfalvi tejfölös lepényt*, amelyet már államelnök is kóstolt.

Az ünnep, a vendéglátás a bőséges, rituális étkezések, az ezt követő mulatások ideje. A ház terét is átalakítják: kitakarítják, megnyitják a tiszta- vagy vendégszobát. Más tárgyakat használnak: előkészítik az ünnepi étkező készletet, előveszik a *vendégabroszt*.

Mindazok számára, akik ebben a környezetben nőttek fel, nehéz elképzelni, hogy hosszabb ideig is lehetséges vendégfogadás, váltakozva új és új vendégek érkeznek, s „minden nap ünnep”.

1. Előzmények, informális vendégfogadás

A vendégfogadást a székelyföldi magyar falvakban meghatározza ennek etnicizált volta: régebb is, ma is, a rokon vendégségeken túl, leginkább magyarországi vendégek fogadását jelentette.

Idős emberek mesélik: a hatvanas években, hetvenes évek elején nyaranta fogadtak magyarországi vendégeket - ismeretleneket, akikkel az úton találkoztak és szállás felől érdeklődtek, vagy ismeretlen ismerősöket, akinek távoli ismerősök ajánlották az itteni szállást. Szívesen látták, *távoli rokonként* kezelték őket, akikkel a kapcsolat magyar identitásuk megélését, erősítését teszi lehetővé. A nyolcvanas években már jöttek

olyanok, akik a helyi értékeket keresték: hallottak a székelykapukról, vagy akikhez eljutott az itteni nevezetes Kodály-előadások, a Székelyfonó és a Hány János híre, és kíváncsi volt a falura, az emberekre. Fialatok leveleztek magyarországi korosztálybeliekkel, azok is ellátogattak nyáron ide. Mindez azonban kisszámú, véletlenszerű eset volt.

K. Zsófi néni igen szívesen adott szállást minden rászorulóknak: bármikor jöttek, akár éjjel is, hozzá benyithattak, ő enni adott nekik, s lefektette a vendégeket. Még másokat is megkért: ha érdeklődik valaki, küldjék hozzá, mert ő szívesen látja. Ez neki *természete volt*. S ezzel nem volt egyedül a faluban.

1990 elejétől tömegessé vált a településen a magyarországiak jelenléte. Visszatértek azok, akik régebben jártak itt; ifjúsági-, kultúrcsoportok indultak Magyarországra, s fogadták azokat, akik viszonzták a látogatásokat. Megindultak a vendégmunkások is Magyarországra, és ha úgy adódott, magyarországi ismerőseiket, munkatársaikat fogadták idehaza. Akárcsak annyi más településen, itt is a fél-intézményes formáját a vendégfogadásnak a testvértelepülési kapcsolat kialakulása hozta el. 1994-ben a dunántúli Magyaregregy faluból jött küldöttség, s az volt a kapcsolatkeresés oka, hogy ott is volt a határban egy Máré-vára, akárcsak itt. Ez volt az első szervezett, nagyobb számú vendégfogadás.

Közben persze alakultak az ehhez szükséges feltételek. Nem ezért, de épültek a tágas, fürdőszobás nagy házak, vagy fürdőszobássá alakították a régi házakat. Amikor 1993-ban kezdődött a gázvezetés, sokan központi fűtést terveztek, majd szereltettek. Ennél talán fontosabb, ahogy a kapcsolathálózatok alakultak. Ha többen jöttek, akkor egymás vendégeit is elszállásolták. A pünkösdi csíksomlyói búcsúra 1990-től sokan érkeztek, akik nem szervezeten indultak el, csak jöttek és szállást kerestek. Városi rokonok, ismerősök szervezték, ajánlták az egy-két napos falusi szállást, hiszen itt inkább volt üres szoba, mint a tömbházlakásban.

Hamar kiderült, hogy a vendégfogadás pénzkeresettel is jár. Úgy látom, igen kevesen voltak, akik első pillanattól bevallottan ezért adtak helyet a vendégeknek. A sokféle, erkölcs-alapú indoklás (szívességből történt a vendéglátás; számítanak majd a kölcsönösségre; falusiasan vannak berendezkedve, nincs igazi városi kényelem, ezért ez nem igazi vendéglátás; ilyen az igazi székely vendégszeretet: önzetlen; stb.) mögött feltételezhető az új, ismeretlen helyzetek korlátozásának szándéka, a gazdálkodás prioritása (a vendég miatt el kell halasztani a sürgős mezei munkát, módosítani kell a családi munkaszervezést, szerepelosztást). A nyolcvanas években inkább, de ma is cserének fogják fel, csereként működtetik sokan ezt a kapcsolatformát: cserében majd ő is ellát, lefektet, ha a vendégfogadó család vagy annak egy tagja hozzá megy; meg a szállásért, ételért nem fizetnek ugyan, de igen megbecsült, márkás kávé, italt, mosószert, piperecikket, fűszereket hoznak és ajándékoznak a magyarországiak.

1989 után egyre szaporodtak azok a tapasztalatok, példák, amelyek a szomszéd falvakban, Székelyudvarhelyen kialakuló vendégfogadási gyakorlat szolgáltatott. Az esetek sokaságából lassan típusok formálódtak. Zetelakának a túristaforgalmát a természeti környezete, valamint az erdélyi kultúra-közélet ide kötődő személyiségeinek hírneve alapozta meg: a zetelaki mesterséges tó, meg az ide tartozó, írói életművekből is ismerős Sikaszo (Sütő András) és Ivó (Székely János). Szentegyházán a kulturális kapcsolatokhoz társulva alakult ki a turizmus: itt működik a Gyermekfilharmónia, vezetőjének, Haáz Sándornak a kapcsolatrendszere meghatározta a vendégfogalmat.

1993-1994-ben megépült itt a Múzeum-szálló, kialakult a csúcs-időszakokban a házaknál-családoknál való elszállásolás rendszere.

A Székelyudvarhely melletti kis falvakban (például Kadicsfalva, Tibód) a pihenő-turizmus fellendülésében bízva panziók épültek, és mindenütt kialakult a szükség szülte gyakorlat: ha több vendég érkezett, mint amennyit el tudtak szállásolni, akkor besegítettek a falusi családok is az elszállásolásba. Ennek az idő teltével rendszerré váló gyakorlatnak, amely később Máréfalván is meghonosodott, előnye, hogy van egy központ, ahol az étkeztetés bonyolódik, és vannak a szállások, ahol legfeljebb, igény szerint, reggelit kap a vendég. A panziókat működtető vállalkozók elvégezték a reklámozást, szervezést, és érdekük volt kiépíteni a szükség szerint működtethető kiegészítő-hálózatokat; a vendégfogadó falusiak pénzhez jutottak, igaz, rendszertelenül; ebből a szempontból is ki voltak szolgáltatva a vállalkozóknak.

Akik ezt felismerték, és meg akarták szüntetni, azok előtt két út állt: vagy ők is vállalkozásba kezdenek, vagy tömörülnek, egyesületet alakítanak.

2. Az úttörő

Ma Máréfalván egyetlen helyen van kitéve az út mellett, messze láthatóan a tábla: falusi vendégfogadó, szabad szoba (közismertebben és ahogy a táblán is olvasható: zimmer frei). G. Lajosék kezdtek bele először vállalkozás-szerűen a vendégfogadásba.

A vendégfogadás kialakítása szempontjából kedvezőnek ítélt környezet-alakuláson túl két tényezőt látok, amely meghatározta a történetet. Az egyik az 1962-ben született férj betegsége. 1989-ben szívritmus-szabályzót ültettek a mellkasába, és az operációt 2000-ben megismételték; ennek következménye volt, hogy nyugdíjazták és eltiltották a nehéz fizikai munkától. Kénytelen volt tehát felhagyni a géplakatos-karbantartó mesterséggel, kilépni a nagycsaládi gazdálkodó munkaszervezetből, és otthon elfoglalni magát. A másik: az unokatestvér, aki a Budapesti Műegyetemen volt tanár, aki *„Amerikában is járt, és egy alkalommal, amikor meglátogatott, ő tanácsolta...”*, meg utólag is segített, például kollegái közül vendégeket toborzott. Az emeletes ház 1985-ben épült, az emeleti négy helyiség, megfelelő átalakítások után, alkalmasnak kínálkozott a kijelölt szerepre. Be kellett fektetni: megépíteni az emeleti fürdőszobát, berendezni a szobákat. A gáz vezetésekor amúgy is központi fűtést terveztek, ez most már az egész házat kiszolgálta. A földszinten ebédlőt kellett kialakítani. Mindebbe azért vághatott bele, mert segítséget kapott: *„ha a rokonság nagy, az erő is nagy...”*.

Közben székelyudvarhelyi turisztikai ügynökségekkel is létrejött a kapcsolat, és kikerült az út mellé a jól látható tábla. A minta: *„jártam Vásárhely környékén, Parajdon, Szovátán, s ezek a táblák ki voltak téve”*. Készítetett a vidékről bemutatót, programajánlót, hogy legyen amit a vendégek kezébe adjon; angolra is lefordíttatta. A 2001-es évben hatvan vendége volt, köztük olyanok, akik több éve visszajárnak, a két iskolás fiát Magyarországon vendégül látták, a Balatonhoz elvitték. A család évi teljes jövedelme a felesége fizetéséből (munkás a kötöttárugyárban), a betegnyugdíjból, piacozásból (tavasszal palántát, nyáron zöldséget árul a székelyudvarhelyi piacon), meg a vendégfogadásból származik, ez utóbbi a teljes jövedelem 20-22 százaléka, tehát csak kiegészítő kereset.

Múlt évben tagja lett a februárban létrehozott Életfa Máréfalvi Falusi Vendégfogadók Egyesületének, újra végigjárta az engedélyeztetés lépéseit. Feleségével együtt hajlandóak

tanulni, hajlandók továbbra is a vendégfogadásba befektetni; a feleség 2002 májusában 15 társával együtt gazdaasszony-tanfolyamon vett részt Magyarországon, Kétegyházán. Gyerekei otthon számítógépen írnak, játszanak. Kisebbik fiának Az én falum című, aprólékosan kidolgozott rajza a hagyományoshoz való fordulást mutatja: régi máréfalvi házakat, székelykaput, előtte lovasszekeket ábrázol (Lásd erről a Mellékletben).

3. Szervezett vendégfogadás

Két vendégfogadó kvázi-szervezet működött a faluban az Életfa megalakulása előtt.

Az egyik a már említett magyarországi testvérfaluvallal kialakított kapcsolatból nőtt ki. Az első kölcsönös látogatások, ismerkedések után kialakultak a családok közötti kapcsolatok, ezek a párok évente kölcsönösen meglátogatják egymást. A magyarországiak, akik jól érezték magukat Máréfalván, és innen kiindulva *felfedezték a Székelyföldet*, másoknak is ajánlják, hogy jöjjenek ide, megnevezve azokat, akik itt szívesen fogadnák őket. Egy magyaregregyi, méhészettel foglalkozó idős ember társait szervezte be, és már többször töltöttek egy-egy hetet a faluban, nemcsak nyáron, hanem télen, szilveszterkor is.

A másik szervezet központja a K. Lajos családja. Fia Szegeden jezsuita pap, és 1990 óta, amikor lehet többedmagával, utóbb egész autóbussznyi zárandokkal érkezett pünkösdkor a csíksomlói búcsúra. A vendégfogadást elsősorban a pap faluban lakó testvérei szervezték: saját új házukban, rokonoknál, megbízható ismerősöknél. A zárandokoktól ma sem várnak el pénzt a vendégfogadásért cserébe; de a hozott ajándékokat elfogadják, és amennyiben később más társasággal újra visszatérnek, akkor már fizető vendégekként fogadják őket; meg, természetesen, a zárandokok elviszik a vendéglátás hírét, a vendégfogadók címét, és újabb vendégeket toboroznak.

Még két tényező szükségeltetett ahhoz, hogy kialakuljon a vendégfogadás mai, szervezett formája. Az egyik: a vendéglő, ahol ízletesen főznek, és nagyobb társaságnak is terítenek, ha szükséges. A másik: a szervezést összefogó, a vendégfogadókat nevelő és ellenőrző, a vendégfogadáskor szószóló, és ami a legfontosabb: a morális egyensúlyt, a vendégek, és így a jövedelem igazságos elosztását felügyelő, garantáló személy. Ha ilyen nem található, akkor a vendégfogadás szervezett formája ma sem létezne Máréfalván.

Az Életfa elnöke, a vendégfogadók vezetője 1932-ben született itt a faluban; a XIX. --XX század fordulóján, a két világháború között legtekintélyesebb, nagygazda család leszármazottja. Tanítónői, majd tanári diplomát szerez, Vlahicán, Fenyéden tanít, mielőtt visszakerül szülőfalujába. Férje szintén máréfalvi, tanár, majd tanfelügyelő, Székelyudvarhelyen iskolaigazgató. A hatvanas évek elején itt építik fel azt a házat, amely lassan a falu szellemi irányító központjává vált. Sorolni lehetne, hány fontos terv körvonalazódott, hány döntés született ezen a helyszínen. A hivatalos szellemi központ, az 1976-ban átadott kultúrház díszítését is itt tervezték együtt a szakemberekkel.

A magyar szakos tanárnő a hatvanas évek végétől iskolaigazgató, nevéhez fűződik a Kodály-művek, a Székelyfonó és a Hány János bemutatója. A hetvenes évek elejétől gyűjti a lebontott székelykapuk eltüzelésre szánt elemeit, rajzolja a székelykapuk mintakincsét, majd megírja a máréfalvi székelykaput és a kaput építtető máréfalvi embert bemutató könyvét. 1989 után minden önkormányzati vagy civil kezdeményezésben részt vesz, a Kőlik Hagyományörző Művelődési

Egyesület alapítója és titkára, a Nagyvész Közbirtokosság titkára. Ez, hogy titkár, ebben a faluban azt jelenti: az az írástudó, aki az új írást érdeklődve olvas és tanul, előkészít, rábeszél, konfliktusokat kezel, megyei szerveknél lobbizik, pályázatokat tervez, készít, bonyolít, és mellesleg a gyűléseken jegyzőkönyvet vezet.

Az Életfa, mint írtam, 2001 februárjában alakult, 29 alapító tagja van, ennyien kaptál meg a vendégfogadásra feljogosító engedélyt a megyei illetékes szervtől. Ez a falu 29 családját, 29 házat jelenti, ahol - elvben - egy vagy több vendég megszállhat, ellátást kaphat. Mára az egyik alapító, vezetőségi tag halála miatt tulajdonképpen 28-an maradtak.

A vendégfogadás mindig a család beleegyezésével és részvételével történik. A 28 tulajdonképpen 54 máréfalvit jelent (ketten özvegyek): ők azok, akik belevágtak ebbe az innovatív tevékenységbe. Közöttük hatvan év fölötti 4, ötven és hatvan év közötti 9, negyven és ötven év közötti 13, harminc és negyven közötti 21, harminc éven aluli 7. Zömében tehát fiatalok. Nyugdíjas 7, munkás (ez azt jelenti, hogy munkahelye van itthon vagy Magyarországra jár vendégmunkára) és kisvállalkozó 36, gazdálkodó 11. Olyan azonban, hogy ne legyen földje, gazdasága, tehát tényleg csak nyugdíjból és a keze munkája után éljen, csak 4 van. A falu jobban szituált rétegéhez tartoznak tehát. A 28 ház közül 10 épült 1989 után, de a többieket is felújították, mindegyikben van fürdőszoba (egy vagy kettő - ez alapkövetelmény volt az engedélyeztetésnél). Érdekeség, hogy három olyan család is van közöttük, akik Székelyudvarhelyen tömbházban laktak, Máréfalván építettek emeletes házat, és kiköltöztek.

Magáról a vendégfogadásról megoszlanak a vélemények. Van olyan család, amelyik nagyon előnyösnek, fontosnak tartja, az évi nagyobb beszerzéseket, disznóvágást ennek rendeli alá, „hogy legyen tartalék”; abban reménykednek, hogy egyszer majd ez lesz a fő megélhetési forrásuk. Mások azt nézik, hogy a tulajdonképpeni vendéglátáson kívül más hasznot is hoz ez a jelenség: *máréfalvi tejfölös lepényt* sütnek átutazóknak, *szövevényeket* (szöttest) adnak el nekik. Van aki megfontoltan kijelenti, hogy „*a munkahely a biztos, nem hiszem, hogy annyian jöjjenek, hogy azt ott kelljen hagyni...*” - de közbe házasulandó fiának olyan házat épít, amelyben vendégfogadásra rendezkednek be. És van olyan is, aki talán nem is gondolta végig, milyen kötelezettségekkel jár mindez, és viselkedésével kizárja magát a vendégfogadók köréből (nem intézkedik, hogy vize legyen, amikor vízhiány van; úgy viselkedik, hogy egy éjszaka után a vendégek csomagolnak és eljönnek tőle).

A vendégfogadásnak ez a második esztendeje. El kell teljen az év, és talán még kettő-három, hogy kiderüljön: hány csoport jött, az egyes vendégfogadóknál hányan szálltak meg, mennyi volt a bevétel, és mennyi az ezzel járó kiadás. Kiderüljön, hogy igazságos-e a működés, egyformán jut-e jövedelem mindenkinek, avagy megtesz-e mindenki mindent, hogy az eleve létező különbségek (udvar, ház állapota, vendégfogadók felkészültsége, alkalmassága) csökkenjenek. Kiderüljön, hogy ki az, aki hajlandó tanulni, változni, a tanfolyamokon látott ideálhoz, szomszéd falvakban látható sikeres vendégfogadókhoz igazodni. Kialakuljon, elismertté váljon közöttük is egy rangsor. Kiderüljön, hogy kik azok, akik a legmobilisabbak.

A vendégfogadás: családi vállalkozás. De mégis: *az asszonyokon fordul meg, nem a férfiakon*. A férfiak, főleg ha nagyobb gazdaság van, akkor azzal vannak elfoglalva, mert

a kaszálásnak menni kell, az állattartásnak menni kell. Az ebből adódó feszültségek kezelésére is meg kell találni az alkalmas módszereket.

A vendégfogadás: tanulási folyamat. Bejelentik a csoport érkezését, fel kell készülni: takarítani, ajándékot beszerezni, ételt előkészíteni. Megérkeznek a vendégek, ismerkedni kell, összeállítani a reggeli menüt, egyeztetni az esetleges közös programot. Kellemetlenségek adódhatnak: nincs víz a vezetékben, a vendéget zavarja a nyikorgó ajtó, a vendég vegetáriánus, vagy nem kér húslevest, hanem valami paraszti ételt, például reszeltlevest, a vendég beteg lesz. *De jó vendéglátó jó vendéget kap, aki készül és melléáll, annak nincs gondja.*

II. Hagyomány, őrzés, örökség, örökségesítés

Tárgyak, elvek, viselkedési modellek származnak át a múltból a jelenbe, határozzák meg az új helyzetekben a viszonyulásokat, az egyéni és közösségi viselkedést. Az idősebbek, akik fiatal korukban belenevelődtek a munkába, résztvettek a tárgyalásokban, például a kapufaragásban, megélték az eseményeket, ragaszkodnak ahhoz, hogy ezek mintájára, valós tapasztalat alapján oldják meg az új helyzeteket is. Írtam fentebb: amit létrehozunk, az a hagyomány folytonossága.

1. Földtulajdon, gazdálkodás: örökség a családok szintjén

A máréfalviak csak egy jelentését ismerik az örökség szónak: az a vagyon, amit az utódok örökölnek. Ennek, ha esetleg gazdasági szempontból nem is, hiszen kis mennyiségű, de szimbolikusan legfontosabb része a földbirtok, ezen belül is a szántóföld. Máréfalván mindig is „*a földnek volt a legnagyobb értéke... legtöbbben itt a földre alapoztak...*”.

2002-es adatok szerint a máréfalvi határ földbirtokai 434 tulajdonos között oszlik meg.²⁰ Ez ugyanennyi családot jelent. Ezek közül 62 nem lakik a faluban, tehát 372 máréfalvi család nevezhető földtulajdonosnak.

A családok száma 609. Nincs földje, nincsenek gazdasági épületei, nem gazdálkodik a 93 cigány család. A fennmaradó 516 családból 144 (28 százalék) nevén nincs birtok, ami nem azt jelenti, hogy ennyi azoknak a száma, akik nem gazdálkodnak. Ugyanis a birtokosok listáját ha a házsámokkal összevetjük, kiderül, hogy 187 (34 százalék) olyan család van (általában szülők-gyerekek), amelyik egy udvaron lakik, és feltehetőleg együtt is gazdálkodik. A 187-ből 64 nevén egyáltalán nincs föld, feltehetően azért, mert a szülők élnek, és a gyerekek még nem örökölték. A ténylegesen gazdálkodók száma (földtulajdonosok plusz egy udvaron élők) 436, azaz az 516 család 84 százaléka. A fennmaradó 16 százalék egy része is olyan utód, aki a szülőkkel együtt lehet, hogy gazdálkodik - csak éppen nem laknak együtt, tehát a statisztikák alapján erre nem lehet egyértelműen következtetni. Lehetnek olyanok is, akiknek nincs földjük, de azoktól, akik nem laknak a faluba, vagy a falusiaktól bérelnek.

A föld megoszlásának adatai arra utalnak, hogy a földművelésből megélni itt nem lehet. Ha csak az otthon levő földtulajdonosokat és ezek földjeit vesszük figyelembe, akkor egy hektárnál kevesebb szántója van a földtulajdonosok 56 százalékának; két hektárnál

²⁰ Adataim a Fenyédi Polgármesteri Hivatalban található máréfalvi mezőgazdasági regiszterből (Registru Agricol) származnak.

kevesebb összesen 89 százalékának; és három hektáránál kevesebb szántóterülete van összesen 98 százalékának! A kaszálóbirtokok valamivel nagyobbak, a megfelelő számok: 23 százalék, 47 százalék és 75 százalék. A távol lakók földjeit is ideszámítva, hiszen azokat is az itthonlevők művelik meg, az egy birtokosra jutó szántómennyiség 0,94, kaszálómennyiség 2, 1 hektár.

Birtoktulajdon-megoszlásról van szó - nem a tényleges használatról! Annak valószínűleg még nagyobb a szórtsága.

Mit is jelenthet ez?

364 gazda termel gabonát, takarmányt, zöldséget igen szétaprózott, gyenge minőségű, a határ különböző részein levő, az utak állapota miatt nehezen megközelíthető területeken. A termelés gépesítettsége minimális, nem áll rendelkezésre megfelelő géppark (traktorok száma: 30, cséplőgép: 2, kombájn: 4, traktoreke 10, tárcsa 2; elegendő talán csak a kaszagépből van, ezek száma: 80).²¹ De ha lennének is gépek, ilyen körülmények között ráfizetéses működtetni őket.

Egyetlen termék van, amelyet rendszeresen piacon értékesítenek: a zöldség, főleg a hagyma. A gabonával, takarmánnyal állatot tartanak, de ezekből sem származik nagyobb mértékű, rendszeres jövedelem - ezért is emlegetik nosztalgiával a hetvenes éveket, a *bikabornyú-gazdálkodást*.

Ha kalkulálni kezdünk, a gyári munkahely, fizetés, nyugdíj, kiegészítve a kert termékeivel, biztosabb és könnyebb megélhetést nyújt, mint a gazdálkodás, nem is beszélve a két, 1989 után kialakuló, bővebben csorranó kereseti forrásról: a magyarországi munkavállalásról és a (legális vagy illegális) fakitermelésről.²²

Ha ez így van, akkor miért a ragaszkodás a földhöz, a föld megmunkálásához?

Tegyük félre most a legkézenfekvőbb választ: szükséges a megélhetéshez a kis földön, nagy erőfeszítéssel, áldozatokkal termelt gabona, vagy más termény is.

Minél kisebb a földterület, annál kevesebb munkaerő szükséges a megműveléséhez. Lehet azonban úgy szervezni a munkákat, hogy család, rokonság együtt dolgozzon. Úgy tapasztaltam, hogy ez az egymáshoz-igazodás igen erős Máréfalván. Ha föld haszna eloszlik a családban, akkor a művelés kötelezettsége, a munkákban ereje, képessége szerinti részvétel mindenkire vonatkozik, akkor is, ha esetleg ugyanazon idő alatt más munkával többszörösét keresné meg teszem azt az a fiatalember, aki idős szüleivel együtt részt vesz az éppen soron levő kapálásban vagy kaszálásban. Olyan erkölcsi parancs ez, amely még mindig meghatározza a máréfalvi családok életét.

A gazdálkodás tehát, ebből a szögből nézve, társadalmi igazodást, kohéziót termel. Akinek több földje van, az a család többet dolgozik együtt, többet fogyaszt együtt. Ez nemcsak nagyobb anyagi hasznot eredményez, hanem a család integráltságát is. Ezért is érdemes földet vásárolni, birtokot növelni, még akkor is, ha - más szemszögből nézve, hidegen kalkulálva - ezzel csak a gondokat, de nem a tényleges jövedelmet növelik.

Másrészt a kevés föld is jobb, mint ha egyáltalán nincs: ez jelenti a gazdatársadalomba való beletartozást, a gondokban-bajokban való osztozást, a közbirtokossági tagságot, a közös gazdálkodásra vonatkozó döntéshozatalban (legeltetés kérdései például) való részvételt. Ha nincs is a nevén egy fiatal családnak föld, de tudható, hogy kinek lesz az örököse; ez meghatározza az ő viselkedését, meghatározza másoknak a hozzá való

²¹ A Fenyédi Polgármesteri Hivatal mezőgazdasági referensének statisztikája szerint.

²² 2002 nyarán egy jó helyen dolgozó építőmunkás 60-80.000 forintot (7.800.000 - 10.400.000 lejt) is tud tisztán keresni egy hónapban. A fa köbméteréért a feldolgozó „a gyárkapuban” 1.000.000 - 1.200.000 lejt ad, egy fuvarral 2-3 köbmétert lehet szállítani.

viszonyulását. ma is. A faluban élni, annak közösségéhez tartozni akkor lehet igazán, ha földbirtoka van valakinek és gazdálkodik.

Erős, egyszerre óhajtott és tartózkodást kiváltó társadalmi determináltság ez.

A paraszti múlt ma is élő nyomaként érdemes megemlíteni, hiszen az örökléshez kapcsolódik: a 187 egy udvaron lakó családból 24-ben ugyanaz az idős és fiatal családfő neve. A család folytonosságnak ezt a formáját Arthur Imhof mutatta be németországi vizsgálata nyomán. A név, és így a család fennmarad, míg a biológiai egyedek változnak; nem az individuum korhoz kötődő, múlandó volta a fontos, hanem a kollektívum: a név, a birtok és az identitás időtlen egysége (Imhof 1992:159).

Máréfalván a földdel együtt a kötöttségek, az életmód örökítődik és öröklődik. A kétlaki életforma, ingázás, gyári munka valamelyes felszabadulást jelent. De ma még kevésbé lehetséges az individualizált viselkedésmód: annak az egyéni megválasztása, hogy mi az, amit az elődök életmódjából, földhöz-kötöttségéből vállalható, továbbvihető örökségnek tekintek, és mi az, amit terhes kötelezettségnek, tehát inkább kiiktatja az életéből.

2. Példák folytonosságra és változásra

2.1. Rendszerváltás és próbálkozások

Mivel 1989 után elvértve készültek leírások, nem tudni, hogy mi is történt a székelyföldi falvakban a változások nyomán, az állandósuló átmenetben az érintettekkel: hogyan változott meg az élethelyzetük, miként élték meg ők ezeket a változásokat, és a bizonytalanságok, nehézségek leküzdésére milyen intézményesült vagy informális, egyéni kísérletnek, csoportos kezdeményezésnek vagy társadalmi iránynak nevezhető eljárásokat választottak. Mi az, amivel a változás pillanatában rendelkeztek, és mi történt velük azután: milyen egyéni-családi erőforrásokat tudtak mozgósítani, és milyen túlélési és változtatást célzó stratégiákat alakítottak ki.

Gazdasági szempontból két tényező határozta meg az elmúlt évtizedekben a máréfalviak életét: a közeli Székelyudvarhely iparosodása, a kialakuló munkahelyek, a jó ingázási lehetőség, valamint az, hogy ellentétben szomszédaival, itt a mostoha termelési körülményekre való tekintettel nem jött létre és nem működött MTSZ, hanem mindvégig magángazdálkodás folyt. Más szempontokból ez a falu sem különbözött lényeges vonásaiban a Székelyudvarhely vonázkörzetében levőktől. A hetvenes-nyolcvanas években mindaz, ami a Csíki medencében történt, elmondható Székelyudvarhely környékéről is (lásd Laki-Biró 2001, 163-165.)

A Z. családban mindkét szülő 1955-ben született, tehát a hetvenes években válnak felnőtté, indulnak el életútjukon. 1978-ban házasodnak, három gyerekük (fiú, majd két lány) születési éve 1979, 1980, 1981, ezek a kilencvenes évek végén érik el a felnőttkort, de 2002 elején még egyikük sem alakított családot. A végigkövetett idő tehát egy kétgenerációs falusi család kialakulása és élete: a fiatalok házasságától (a család mint alapegység születésétől) a középkorú szülők és három felnőtt gyerekük együttlakásáig, a gyerekek párválasztásra, új család alapítására való készülődéséig (a család "beéréséig") tart. Ennek a folyamatnak időben a közepén történt az a politikai változás, amelynek gazdasági-társadalmi következményei új helyzet, új feladatok, új kihívások elé állította - a faluban, a vidéken, Romániában, Kelet-Európában élő társaikkal együtt - Z-eket.

A család számára a rendszerváltás tulajdonképpen nem 1989 végén, hanem 1994-ben történt. Ekkorra szigorodtak olyanná a családot közvetlenül érintő körülmények, hogy át kellett szervezni a családi termelő szerkezetet; de, mint látni fogjuk, egyéni okok is közrejátszottak ebben az átszervezésben.

2.1.1. 1978 - 1994: "*Minden évben felmutattunk valamit...*"

Mindkét szülő, akárcsak az ötvenes években született kortársaik elsöprő többsége ebben a faluban, földműves családban született, nőtt fel.

A férj örökölte azt a *gazdaságot* (udvart, kertet, gazdasági épületeket) és házat, amely a faluban köztudottan egy *ős*, azaz egy erős család (Máréfalván ezt nemzetségnek mondják) előző generációinak a kibocsátó helye. A férj nagyapja a század elején *nagygazda* volt. Nyolc gyerek van a családban, ezek közül a legnagyobb öröklí az *öst*, de kivándorol Amerikába, itthagya feleségét és gyerekeit, akikkel együtt az elhagyott asszony visszaköltözik szüleihez, és az üresen maradt házat a legkisebb gyerek, Z. apja veszi meg sögornőjétől. Onnan van erre pénze, hogy fiatal korában Brassóban szolgál.

Z. apja, anyja a kötelező osztályok elvégzése után nem tanul tovább. Összeházasodnak, egy életen keresztül gazdálkodnak: szántóföldön gabonát, krumplit termelnek, állatot tartanak. Kiegészítő keresetük az erdőlésből (az erdészetnek szállításból, saját részükre favágásból és a kivágott fa eladásából) származik. Az asszony szüleiéről is ugyanez mondható, azzal a kiegészítéssel, hogy ez esetben az anya által a termelt zöldséggel rendszeresen végzett piacozás is biztosítja a kiegészítő keresetet.

Z. a nyolc osztály elvégzése után Székelyudvarhelyre, faipari szakiskolába, majd annak elvégzése után a bútorgyárba kerül. Ott dolgozik megszakítás nélkül egészen 1994-ig.

Felesége a nyolc osztály után azonnal a székelyudvarhelyi készruhágyárba jelentkezik, ott munkahelyi kiképesen vesz részt, és varrónőként dolgozik 1979-ig, amikor az első gyerek születése után gyereknevelés miatt kilép a munkahelyéről. Csak 1994-ben, amikor a férje az elbocsátását kéri, akkor megy vissza dolgozni - ezúttal a Székelyudvarhelyen épült magántulajdonban levő új készruhágyárba, a Noradaba.

A férj és feleség családjainak egyaránt 10 hold alatti földbirtoka (gyenge minőségű szántó és hegyi kaszáló együtt) volt. Mindkét családban a megfeszített munka, a megfelelő munkaszervezés, a napi munkában a családtagok erő és tehetség szerinti részvétele jelentett garanciát arra, hogy biztosítva van a mindennapi megélhetés. A családokban a gyerekek ebben a környezetben, ezek szerint az elvek szerint nőttek fel. Amikor városi munkahelyre kerültek, és ingázni kezdtek, akkor fizikailag kétlakiakká váltak (Laki-Biró 2001:164), de a domináns társadalmi valóság számukra az maradt, amelybe szocializálódtak: a falusi gazdálkodó élet.

Mai napig változatlan például a földtulajdonhoz való viszonyuk. Szülei, ősük úgy nőttek fel, hogy a földbirtok gyarapítása volt az egyik legfőbb cél és feladat. Megtörtént, hogy a nagygazda nagyszülő földbirtoka nyolc gyerek között oszlott, és ezek a gyerekek, immár házasemberekként, újra kellett kezdeniük a gyarapodást. Z. szülei "*többet vettek utólag, mint amennyivel összekerültek*" (t.i. több földet). Az igen tagolt máréfalvi határt a nadrágszík-parcellák dominálják. A szomszéd földjének megvételével történő földgyarapítást racionális gazdálkodási érvek is indokolják. Ahogy Z. ezeket magyarázza, a földet és a kenyeret egy-képben egyesíti, az világosan mutatja őseitől örökölt identitását: "*Hát a földnek a közepe a minőség, ha szélesebb a föld, akkor jobb minőségű. Úgy lehet*

elképzeln, örökké azt mondom a gyerekeknek, úgy lehet elképzeln, mikor anyátok jó magos kenyeret süt. Ha lapos kenyét lett, sok a karély, kicsi a bél. A földdel is ez a helyzet, minél szélesebb, annál nagyobb a bele. Hát a közepe, az terem."

A gazdálkodó életnek a föld vonzáskörébe való léten kívül jellemzője az erőfeszítést, kitartást igénylő munkák technikájának, erkölcsének, valamint a másokkal való közös munkavégzés kötelezettségeinek, szabályainak az elsajátítása. Az előbbi fontos azért is, mert az eszközváltás nyomán is ez érvényesül: *"én a kaszálást mindig nagyon szerettem... s ha valaki kaszával megtanult kaszálni, s szereti a pontos munkát, akkor kaszagéppel is inkább utána jár..."*. Az utóbbi eredményezi, hogy testvérek, más rokonok, szomszédok esetében "törvényszerű volt a segédkezés egymásnak... csépléskor szalmát elrakni, gabonát felhordani a padlásra.." Ugyanakkor a kortársak között is erős kapcsolat, *kaláka-divat* alakult ki: az egyidősök, barátok ha nekifogtak, akkor *"megcsináltunk mindent, amit nem szakmabeli meg tud csinálni... alapot kiástunk, béraktuk, bébetonoztuk... mindig segítettünk, amíg mindegyiknek háza lett..."*.

Z-ék szüleikkel egy gazdasági közösségben éltek házasságuk után is. A szülők bizonyos földeket átadtak, de ez azt jelentette csupán, hogy elsősorban az ő gondjukra bízták, hiszen a föld átíratása, végleges tulajdonba vétele csak a szülők halála után, a testvérek közötti osztozkodás megejtése nyomán történt meg. A férj szüleivel szorosabb volt a gazdasági kapcsolat, hiszen Z-ék négyen voltak testvérek, és Z. volt a legkisebb: ő lakott a szülőkkel, öregkorukban ő gondozta őket, a házat és a gazdaságot is ő örökölte. A feleség húga, aki nem ment férjhez, óvónőképzőt végzett, végig a szülőkkel lakott, és inkább tudott segíteni nekik. Ez nem azt jelenti, hogy Z-né nem segített a szüleinek, hanem csupán azt, hogy az öregedő szülők nem voltak annyira ráutalva a segítségére.

Az önálló gazdálkodás, gazdaság kialakítása, a szülőkétől való eltávolodás fokozatosan történt. Az alcímben kiemelt mondat arra utal, hogy minden évben történt valami olyan, ami eredménynek, gyarapodásnak, a saját lábra való állás újabb jeleinek - ugyanakkor a szülőktől való távolodás újabb állomásának tekinthető. A férj és feleség házasságuk előtt már tett félre pénzt, majd ez gyarapították addig, hogy az 1980-as évek elején megépíthették a saját házukat (tulajdonképpen a régi ház kiegészítésével); 1984-ben pedig újraépítették, kibővítették a csúrt.

Fokozatosan alakultak ki az egyéni munkaterületek: a zöldségtermesztés és piacra járás, valamint a lovakkal való foglalkozás. Időben előbb az asszony kezdett el zöldségtermesztéssel foglalkozni. Azt lehet mondani, hogy újra felfedezte ezt a foglalkozást és kereseti forrást. Leánykorában kényszerként élte át, hogy édesanyja mellett kerti munkát kellett végezni, majd éjfél utánig előkészíteni a zöldséget, amit másnap piacra akartak vinni. A nyolcvanas évek elején, amikor itthon volt, végezte ő is a soros mezei munkát, de *"nem volt olyan sok föld, nem töltötte ki az időt, de azért a pénz is kellett, s akkor édesanyámnak a segítségével itthon mi is ezt a kicsi kertet úgy műveltük, hogy a legtöbbet hozza..."*. Magról tél végén már palántát nevelt, tavasz elején veteményezett, nyáron kapált, gyomlált, és az őszi betakarodás után amikor lehetősége volt, piacra vitte az árut: Székelyudvarhelyre, Csíkszeredába, Segesvárra. A tanácsadója abban is, hogy mit és hogyan termeljen, s abban is, hogyan adja el, az édesanyja volt. A kezdeti kényszer szökevényévé és örömforrássá, a család egységét erősítő tevékenységgé vált: *"idővel arra gondoltam, hogy milyen kellemes is ott dolgozni, hogy az ember lássa, hogy a magot elvettem, s s milyen szép termés lett, s a palánta hogy nő, s minden. S úgy*

megszereti az ember. De a társ is fontos, mert Z. erősen szereti, a földet is szereti, az állatokat is szereti..."

A társ 1985-ben régi álmát váltotta valóra: megvolt már az istálló, és ő megvette az első lovat. Azóta, kisebb mértékben, lótenyésztéssel, eladással-vevéssel is foglalkozik. A családban, nemzedékekre visszavezethetően, senki sem foglalkozott lovakkal. Igavonóként is ökröt, majd tehenet tartottak. Az volt a vélemény, hogy a ló kényes állat, a lóhoz érteni kell, meg szerencse is kell hozzá. A faluban voltak jelentősebb, tapasztaltabb lovas gazdák; meg a falu idősebb generációjának a szemében lovat tartani a jobb mód és a rátermettség, férfierő jele is volt.

Z. egyszerre nem tartott négy-nél több lovat. 3-6 hónapos *csitkó*ként vásárolta, felnevelte, majd három éves korukban eladta őket. Közben betanította, és saját magának is szállított, mikor mire volt szükség a gazdaságban. A kilencvenes évek elején két ménlova megtartott magának, és amikor 1994-ben *szabad akaratából* felmondott a munkahelyén, akkor ezek már erejük teljében levő igavonó állatok voltak, amelyekkel *roppantani* lehetett a munkát.

Z. azt mondja, hogy ezt a mesterséget úgy tanulta meg, hogy észre se vette : *"én azt mondom, születik is az ember rá... szeretni kell, s akkor abban minden benne van. Az ember ha valamit szeret, s nem kényszerből csinálja, hanem szereti, akkor annak látatja (t.i. látszata) van. Munkával is így van s mindennel így van."* A ló tartás megváltoztatta a napi életmódját: azóta nem volt olyan éjszaka, amelyet, ha otthon töltött, végigaludt volna. A lónak, különösen a fiatalabbnak, éjjel is enni kell adni; ha nyugtalan és *dönget*, akkor ki kell menni hozzá.

Nem igáslovakat nevelt, de mivel ezeket keresték a vásárokon, erre is betanította őket. A gazdaságban csak annyit használt őket, amennyire feltétlenül szükség volt. A ló tartás haszna nem abból származott, hogy másoknak fuvarozott. A rokonságban volt ló, őket sem kellett segíteni. A ló, amit ő tartott *a szájával többet keresett, mint ha én hajtogattam...*- azaz ha megnőtt, akkor eladta, és ebből származott az igazi haszon.

A lóvásárlás után a következő befektetés: kaszagép, majd motorfűrész vásárlása. Két szekeret is csináltatott. A nyolcvanas évek közepétől a kilencvenes évek elejéig mindig volt biztonságot nyújtó letett pénzük: a gyerekekre nem kellett költeni, a gazdálkodásból kikerült az élelem, a házépítés, csűr építés már megtörtént, és *„a pénzt, amit a gyárban kaptam, efektíven meg tudtam spórolni, le tudtam tenni..."* Igaz, a nyarat átdolgozták, hiszen a férj *"a nyári szabadságot, olyan ügyes volt, mindig akkor vette ki, amikor a legnagyobb munka volt, kaszálás, aratás....Soha nem voltunk sehova, sem nyaralni, sem sehova, azt nem tudtuk magunknak megengedni."*

A diktatúra szomorú, de pénzt hozó konjunktúrát is teremtett: a nyolcvanas évek végén szigorúan tilos volt szarvasmarhát vágni. Z. társakkal együtt vagy magányosan távolabbi falvakból is, a kockázatot vállalva, éjjel borjút vásárolt, hazahozta, az elsötétített pajtában levágta, a húst bizalmas embereknek eladta, s *„annyit kaptam érte, hogy a hónapi fizetésre oda se figyeltem"*. Városi munkatársai, megfigyelése szerint, a fizetésnap már korán sorba álltak a kassza előtt; neki pedig voltak olyan hónapjai, hogy fel se vette a fizetést, hanem majd egyszerre a több hónapi, összegyűlt pénzösszeget. Relatív jólétben, biztonságban érte meg a család a diktatúra végét.

1989 után az első, érezhető változás az volt Z.-ék számára, hogy a megspórolt, vagy a megkeresett pénz egyre gyorsabban értéktelenedik. A gyári munka egyre kevesebb érő fizetést biztosított, új kereseti lehetőségeket próbáltak ki mások a faluban, elsősorban a

fakitermelést, fafeldolgozást, a magyarországi munkavállalást, vagy a Magyarországról behozott használt autókkal való kereskedést. Ha kiderült, hogy eredményes a próba, akkor hozzájuk kellett igazodni. 1994-ben a legnagyobb gyerek, a fiú már Székelyudvarhelyen szakiskolás, a lakatos szakmát tanulja. De ez a múlt: előre lehet tudni, hogy amikor végez, akkor már nem tud majd elhelyezkedni, hanem otthon, a szülők mellett fog dolgozni. A két lányt is taníttatni kell, és ehhez egyre nehezebb a pénzt előteremteni. Újra kell tehát szervezni a családi gazdaságot.

2.1.2. 1994-1998: "*Kéne csinálni egy kaput...*"

Az, hogy a gyári munka nem nyújtja az addigi biztonságot, sokkal hamarabb kiderült, mint 1994. Ezért is kezdte Z. a váltásra való készülést legalább 3 évvel hamarabb, amikor nem az eddigi stratégiát követte, nem adta el a három éves lovakat, hanem megtartotta. Ugyanakkor 1994-ben meggyengült Z. szüleinek egészsége, nem bírták már az otthoni, mindennapi gazdasági munkát úgy elvégezni, mint azelőtt. Kellott valaki, aki őket is gondozza, munkájukat is pótolja. Számot vetve a átrendeződés utáni lehetőségekkel, úgy döntöttek, hogy Z. kilép munkahelyéről, ahol húsz évnyi régisége van, felesége viszont, hogy a család havi fix jövedelem mégis meglegyen, munkába áll.

Ezt lehetővé tette az is, hogy olyan gyári munka, ahova keresték a jelentkezőket ebben az időszakban Székelyudvarhelyen, az női munkaerőt igényelt: a készruhágyártás. A feleség 39 éves volt, 40 éveseket már nem vettek fel, döntenie kellett hát: vagy most áll munkába, vagy nem tudnak élni ezután ezzel a lehetőséggel. Nem volt izgalomtól mentes a felvételi, hiszen tesztet végeztek a jelentkezőkkel. Végül is a feleség megfelelt, munkába állt, és ezzel megkezdődött életének legnehezebb időszaka.

Azt a korszakot, amelyet fiatal korában gyári munkásként eltöltött, nem lehetett a mostanival összehasonlítani. Akkoriban egy faluról bekerült, jószándékú, tanulékony fiatal lány, még ha nem is szerette különösképpen a munkáját, "*elcsenglógott a többi között...*". Ebben az új időszakban azonban az embereket már úgy *dolgoztatják "mint egy gépezetet, mint egy robotot... Bemennek, ledolgozzák a nyolc órát, de állandóan piszkálják, hogy... tehát az a stressz megvan az egész nyolc órában."* Az öt napos munkahét és a nyolc óra pedig relatív: a délelőtti váltás szombat délelőtt is, a délutáni váltás két éjszaka éjjel 2 óráig, tehát 12 órát dolgozik.

Négy év eltelik, a feleség egyre kevésbé bírja a fizikai-pszichikai megterhelést, és 1998-ban a húga segítségével új munkahelyet keres és kap a faluban: a helybeli óvoda takarítónője lesz fél normával, sokkal kevesebb fizetésért. De az 1998 utáni időszakban ez lesz a családi közös költségvetés egyetlen fix jövedelme.

Z. már az ezt megelőző időszakban nekifog egy olyan munkának, amelyikből most a fő jövedelem származik. Ehhez szükséges saját tőkéje, saját felszerelése nincs, ezt csak másokkal együtt tudja végezni. Az erdészettől fát vásárolnak, azt kitermelik, hazahozzák, és annál a társnál, ahol körfűrész van, deszkának felvágják. Majd vagy deszkaként adják el, vagy feldolgozzák, úgynevezett raklapokat készítenek. Erre igen hamar kialakul és folyamatos a kereslet, azóta sem tudnak annyit gyártani, hogy ne legyen újabb megrendelés.

1995-ben kiderül, hogy valóban érdemes volt Z.-nek a gyári munkahelyét a gazdálkodásra felcserélni. A visszakapott erdőrészből bükkfát vágunk ki, deszkaként adják el, és szerencsés esetben egyszerre több jövedelemre tesznek szert, mint egy

bútorgyári munkás egy éves fizetése. Ebben a munkában már a 16 éves fiú is tevékenyen részt vesz. Apja szerint sokkal jobban áll az ő kezében a motorfűrész, érzéke van a fadöntéshez, fakitermeléshez, ezért ezután nyugodtan rá lehet bízni ezeket a műveleteket. A társi kapcsolatok, amelyek a felnőttek között léteztek, kialakulnak a fiatalok között is: a testvérekkel, szomszédokkal együtt dolgozott az apa, a testvérek, szomszédok vele egykorú fiaival a fiú kezd el erdőre járni, deszkát vágni, raklapot készíteni. Ez azonban még csak próbálkozás, mert katonaság előtt komoly vállalkozásba ezek a fiatalok nem kezdenek bele - csak pénzt keresnek, hogy tudjanak *legénykedni*. Meg igazodnak egymáshoz: ha az egyik letette a sofőrvizsgát és kocsit vásárolt, akkor a másik igyekszik őt követni. A fiú kezdeményezi ezt a Z. családban is; egy hónappal azután, hogy betölti a tizenhét évesét, sofőrvizsgát tesz; és a család pénzéből gépkocsit vásárol, amin aztán veszteséggel ad túl.

Ennek a négy éves időszakban a család munkaszervezetének átalakulása szempontjából fontos mozzanatok: a nagyszülők kilépése a munkavégzők köréből; a fiú integrálódása a munkavégzők körébe; valamint a jövedelemszerzés változatos formáinak kialakulása. Ugyanakkor ez az időszak, amikor rohamosan átalakulnak a család fogyasztási szokásai, életmódja. Bevezetik a földgázt, a kábeltelevíziót, a telefont, autójuk lesz.

A leányok ekkor érik el azt a kort, amikor iskolát, pályát kell választani. A nagyobbik mezőgazdasági középiskolába jár, majd Magyarországon tanul tovább, egy éves gazdaasszonyképzőt végez. Megszereti a virágkertészetet, további egy évig egy magyarországi család virágkertészetében dolgozik. Hazatérve is egy székelyudvarhelyi virágüzletben talál állást. A kisebbik fodrász-szakiskolát végez, előbb két évig egy magán-varrodában dolgozik, azután versenyvizsgával egy fodrász-üzletben helyezkedik el. Ami a családi gazdálkodás szempontjából fontos: ők már csak alkalmi segítséget nyújtanak, egyik munkát sem tanulják úgy meg, hogy azt átvegyék és annak jövedelme a családi közös költségvetésbe kerüljön. Nem tanultak bele az állattartásba, ahogy az apjuk jellemzi őket: "amikor véletlenül az istálló előtt elmennek, nemhogy benézzenek, még elfordítják a fejüket". Már ebben az időszakban ők nem vállalnak jelentősebb részt a család termelő szerkezetében, hanem csupán fogyasztóként vannak jelen. Kialakul és megerősödik a mindmáig érvényes szerkezet: a két szülő és a fiú, akik együtt dolgoznak, akik a munkákat megosztják egymás között, és akik a jövedelmet együtt kezelik. Ahogy Z. mondja a fiáról: "*az ő dolga a mi dolgunk, s a mi dolgunk az ő dolga, egymásra vagyunk utalva.*"

Erre a négy évre tehát az átmenet jellemző: kísérletezés azzal, hogy az előző korszakban biztonságot nyújtó ipari alkalmazásból még legyen jövedelme a családnak; azzal, hogy egy konjunkturális, jól jövedelmező ágazat, a fakitermelés és fafeldolgozás jövedelméből megerősödjön a család; valamint kísérlet arra, hogy a felnövő generáció tagjai közül legalább egyet integráljon a családi munkaszervezet. Természetesen folytatódik mindaz, ami a nyolcvanas években kialakult, és kiegészítő jövedelmet nyújt: a lovak vásárlása, tartása és eladása, valamint a zöldségtermelés. És olyan is történik, ami szimbolikus megkoronázása az előző időszak munkájának, gyarapodásának, a család gazdasági megerősödésének és főleg a falu társadalmában előzőleg is létező pozíció megerősítésének. Ami mutatja, hogy Z.-ék egy különálló, erős család más hasonló, vele egyfalusi családok sorában. Erre egy sajátos tevékenység teremt lehetőséget: a Z. család ebben az átmeneti időszakban, amikor lehetőségeket keres és a jövőt szeretné biztosabbá, kiszámíthatóvá tenni, szóval ekkor: székelykaput állít.

Bizonyos szempontból jó, az átmenet bizonytalanságait kivédő befektetés a kapu állítása. A szomszéd, a látogató egykori kollegák, a falu közössége előtt nagyobb társadalmi súlya, hitele van ezután a Z. családnak.

2.1.3. 1998-2002: "... mindent megcsinálunk."

1998-ban tehát a feleség felhagy az ingázással, a fiú elmegy katonának.

Vége a fa-konjunktúrának: 1996-ban egy késő-őszi, téleleji vihar hatalmas mennyiségű faanyagot döntött ki a falu határában, ennek az elhordását erdő-gazdálkodási okok is követelték, sokat lehetett keresni annak, aki a nehéz munkát intenzíven végezte. Egyre eredményesebb azonban az állattenyésztés, a disznótartás.

A szántóföldi gazdálkodás rendje Z.-éknél az elmúlt évtizedben nem változott. Z. gunyoros véleménye szerint *"a gazdasághoz nem kell érteni, csak két erős kar kell s egy nagy buta fej, s annyit lehet dolgozni, hogy az ember beleszédül..."*. Emögött ott a tapasztalat, hogy a ma létező gazdálkodásból a faluban meg lehet ugyan élni, de fejlődni, a világgal lépést tartani nem lehet. Ehhez kívülről származó kiegészítő jövedelemre, vagy átalakuló, vállalkozó szakosodott gazdálkodásra van szükség.

Z.-éknek ma 67 ár szántó és 1,5 hektár kaszáló birtokuk van. A szántóföld a határ különböző részein, 12 parcellában található. Z. szülei után megtörtént a birtok felosztása az utódok között. Z.-né édesapja él, vele együtt használnak bizonyos földeket.

Ezeket a földeket számbavéve döntenek el évről évre, hogy hova mit vessenek, hol mit termeljenek. 2001-ben például nem vetettek kukoricát, mert úgy látták, hogy az eladott állatok árából olcsóbb megvenni, mint nekik megtermelni. Meg most már igencsak számolják a ráfordítható munkát is: kapálni évek óta Z. leginkább egyedül kapál, tehát ő arra törekszik, hogy minél kevesebb olyan növény legyen, amelyet kapálni kell. A burgonya náluk már nem tartozik ebbe a kategóriába: lókapával kétszer *meghúztatják*, tovább nem foglalkoznak vele.

A földek trágyázását Z. végzi, időnként a fiú segít neki. A szántás ló vontatású ekével történik, ebben Z-t leginkább a fiú és a feleség segíti. A lányok is megpróbálkoztak néhányszor azzal, hogy a lovakat vezessék, de ezt már ma nem is kérik tőlük: *"ha kicsi korukban nem szoktattuk az állatok mellé, most nem is meri mondani az ember nekik..."*.

A vetést Z. végzi, tarisznyából, kézzel, úgy ahogy apjától serdülő korában tanulta. A krumpliültetés megszervezése attól függ, mekkora a föld nagysága. Ha nagyobb, hosszabb a föld, akkor segítséget hívnak: rokonokat, akiknek majd ők is visszasegítik. A krumplit kézzel ültetik az eke által kihúzott sorba, majd újra ekével borítják rá a földet.

A kertben az ásást a férfiak végzik, a veteményezést az asszonyok. Kapálást, gyomlálást az végez, aki éppen ráér, mert *"a kertben reggeltől estig van munka, a gyom jó ki a földből..."*. A veteményt a feleség készíti elő eladásra, a 2001-es évben a piacra csak a fiú járt.

A kaszálás kaszagéppel történik, a férfiak végzik, segítséget nem hívnak. A sarjúkaszálás a Z. munkája, mivel ha géppel történik, akkor *"ott marad fele"*. A legnagyobb és legtöbb termést adó kaszálót még Z. édesapja kezdte bérelni egy falubelitől, Z. gondozza, kétévenként trágyázza, és fizeti utána az *árendát*. A szénatakarás is a családtagok munkája.

Az aratás az egyetlen mezei munka, amelyik minden családtag jelenlétét megköveteli. Egy férfi a kaszálógépet kezeli, mivel azzal vágják le a gabonát. A másik férfi a

gabinaszárakat hajtja rá egy bottal a gép ollójára. Amikor egy kévényi gabona gyűl, akkor megállnak, a harmadik személy összegyűjti, a negyedik öszekötözi, az ötödik kévébe rakja. 2001-ben egy gabonaföldön pénzzel megfizetett kombájnnal arattattak. A ház körüli munkát, az *állatkúrálást* naponta Z. végzi. Nemcsak a lovakat gondozza, hanem eteti a teheneket, disznókat, majorságot. Az ő dolga a fejtés is, ezt a feleség és a fiú is el tudja alkalmanként végezni. A két lány nem tanult meg fejni.

Ez lenne a család kimondottan földművelő-gazdálkodó tevékenysége. Lássuk azokat is, amelyekkel még próbálkoznak annak érdekében, hogy jövedelmet nyerjenek.

Az erdőlést végezheti a család két férfitagja, de hogy csak ketten menjenek, és nem másokkal együtt, az igen ritka. Kedden és pénteken, az *erdőlő napokon*, amikor az erdőszet engedélyezi, hogy az erdőbe behajtsanak és fát hozzanak, szekérsorok indulnak Máréfalváról is az erdő felé.

Kiváltképpen a téli erdő a férfi erőt, állóképességet próbára tevő hely. 1948, az erdő államosítása előtt a közbirtokosság szervezte és ellenőrizte az erdőkitermelést. A lovas szekerek előtt ökörfogat járt, az *törette* az utat a nagy havazások után. Ha valaki nem indult idejében az erdőbe, és szembe találkozott az első visszatérővel, akkor akár meg is fordulhatott, hiszen szánok sora következett az első után, amelyeket a keskeny úton nem lehetett kikerülni.

Ma már kisebb csoportok indulnak egyszerre az erdőbe. Ezek lehetnek olyanok, hogy a szülők is együtt jártak egykor, a gyerekek kicsi koruktól összeszoktak. Ezeknek a csoportoknak a tagjai napokkal előbb megegyeznek, hogy mikor és milyen erdőrészebe mennek. Kierés után mindenki a maga munkáját végzi, de figyelnek egymásra, és amikor a rakodásra kerül sor, akkor segítenek egymásnak. "*Volt úgy is, hogy nyolc-tíz szekér egymás után, s na akkor rakjuk, megraktuk egymás után, na meg van rakva mindenki, s akkor indulunk. Egymásnak ott az ember segít, ha szükség, s ha nem szükség, akkor is igen.*" Például megtörténik, hogy egy gumikerekű szekérnek *kirobban a kereke*, akkor le kell rakodni a fát, ki kell cserélni a kereket (és ha nincs emelő, akkor emberi erővel kell emelni). Ezért is "*olyan, hogy te külön vagy, s egyedül vagy s csinálj amit akarsz, olyan nincsen! Nem hogy egyet-kettőt ott hagyunk...*"

A hazahozott fát lehetőleg minél hamarabb felvágják deszkának. 1989 után megszaporodott az elektromos árammal működő körfűrészek száma. Nagy famennyiséget feldolgozó gáter jelenleg kettő van a faluban. Z.-nek két testvére is van, akiknek otthon körfűrész van beállítva. Mindkettővel dolgoztak együtt: előbb a felnőttek, azután a felnövő gyerekek is. A *főcirkulás* (a körfűrészszel való munka szakértője) Z. volt, neki ez volt a tanult mestersége, és ő oktatta ki a testvéreit, valamint fiát és annak unokatestvéreit. Először raklapokat a kilencvenes évek elején Z. felügyeletével készítettek. A fiúk hamar önállósították magukat: mindegyik családnak fogata volt, egyszerre nagyobb mennyiségű fát tudtak hozni, és annak köszönhetően is, hogy az idősebbek átengedték nekik a fogatok és gépek használatát, nekikezdték a nagy mennyiségű raklap-gyártásnak. Amikor belejöttek, akkor egyfolyásban dolgoztak "*reggeltől sötétedésig, s éjjel mentünk az erdőbe... nagyon nagyon sokat termeltünk.*" A kész árut Székelyudvarhelyre szállították, ott vagonokba rakták át. 2000 első felében annyi pénzre tettek szert, hogy sor került a baráti kör első közös nyaralására is: augusztusban (Z. kommentárja szerint: *legnagyobb kaszáló időben*) két hétig

Magyarországon, a Balatonnál voltak; a költségeket a fiúk a velük levő lányoknak is fizették.

Z.-nek amióta lovat tart, egyik legkedvesebb, és igen hasznos időtöltése az, hogy vásárokra jár. 2001-ben jutott el a legmesszebbre: a Hunyad megyei, szelistyei lóvásárra. A vásárok világlátási, ismerkedési alkalmak. Ugyanakkor itt szerzi meg azokat az információkat, amelyek alapján jó áron el tudja adni az általa nevelt lovakat. De minden, adódó kisebb alkalmat is kihasznál: például évekkkel ezelőtt a süldő ára hirtelen lezuhant. Ő nyomban 3 süldőt vásárolt, itthon *táppal, malátával* felhízalták őket, és néhány hónap múlva szép jövedelemért eladta.

A fiú átvette az édesanyjától a piacrajárás mesterségét. 2001-ben a családból már csak ő piacozott, és igen eredményesen. Ehhez az is hozzájárult, hogy barátjával társult, akinek ARO kisteherautója van, és amit nem tudtak eladni a piacon, azt az árut a falvakat járva értékesítették. Igen jutányosan cseréltek például hagymát kukoricáért. Ugyanakkor az adódó jövedelemszerzési lehetőséget, apja nyomdokain járva, ő is kihasználta: olcsón eladó traktorra bukkantak az egyik félreeső faluban, megvették, elhozták, újságban meghirdették, nagy haszonnal eladták. Mivel tőkéje volt hozzá, ugyancsak ő vásárolt egy kombi Daciát, amit elcserélt egy barátjával, majd amit cserélt, azt szintén haszonnal eladta.

A fiú volt az első, aki a családból Magyarországra ment munkát vállalni. Ez volt az egyetlen alkalom eddig, hogy a tanult mesterségét gyakorolhatta: egy vasból iparművészeti cikket előállít kft-nél dolgozott. Falubeli barátai szereztek neki a helyet, és egymást váltották, hiszen feketén dolgoztak, és egyszerre harminc napnál többet egyikük sem ülhetett kint. 2001-ben több hónapot is dolgozott kint.

Az asszony 2001 novemberében kezdett bele egy újabb pénzszerzési akcióba. Kisebbik lányát munkatársai kérték, hogy vigyen pénz ellenében nekik otthon sült krumplis házi kenyeret. Előbb tehát a munkatársaknak, majd a falubeli tantestület tagjainak, majd szomszédoknak is sült, végül ez heti rendszeres munkává és nem nagy, de nem is megvetendő jövedelemmé változott. A kereslet jelenleg sokkal nagyobb, mint amit ki tud elégíteni. A félnormás munkaidő pedig lehetővé teszi, hogy akár naponta is foglalkozzon ezzel.

2.1.4. Összegzés: "*Egy olyan jövedelem kellene, amiből megélünk...*"

A falusi családi gazdaság a század közepén a termelésnek, vállalkozásnak, elosztásnak és fogyasztásnak egységeként működött. A legfontosabb, a talpazat a családi munkaerő felhasználásával működtetett mezőgazdasági üzem volt. Azokra a családokban, ahová Z.-ék beleszülettek, még ez volt jellemző. Z.-ék családja már két forrásra alapozta a családi gazdaságot: a mezőgazdasági üzemre és az ipari munkából származó keresetre. A zöldségtermelés, lótarás az előzőbe integrálódott. Az utóbbi volt a forrása az évenkénti gyarapodásnak, a biztonságos "*nyugdíjas, a nyugdíjra számító*) létnek.

1989 után a második forrás fokozatosan elapadt, és ezzel együtt szétfoslott a remélt jövőbeli biztonság is. Ugyanakkor a fogyasztás megnőtt: felnőtté váltak a gyerekek, bekerültek a családba azok a civilizációs termékek, amelyek megsokszorozott nagyságú rendszeres pénzkidrást igényelnek. A szükséges pénz megszerzése érdekében mozgósítani kellett a potenciális forrásokat. Ez elsősorban a felhalmozott kapcsolati tőke működésbe hozását jelentette: erre alapult a fakitermelés, raklapgyártás. Sikertült ennek a

tőkének az átadása a következő generáció legidősebb tagjának, a fiúnak is. A leányoknak, akik tanultak és tudás-tőkére tettek szert, akik a családon, a falun kívül választottak - ma stabilnak tűnő - munkahelyet, onnan szerzik jövedelmüket, kevésbé volt erre szükségük.

A pénzsűke eredménye, hogy a mostmár csak felnőtt, dolgozó emberekből álló családban a közös háztartáson belül két gazdálkodás-forma alakult ki. Hárman, a szülők és a fiú, egy kasszába teszik a jövedelmüket, egy kasszából élnek. Ebből fedezik a fogyasztásra szánt költségek legnagyobb részét. A lányok, akiknek havi fix jövedelmük van, közösen megállapított résszel társulnak be a háztartási kiadásokba. Igen jelentős változás ez, hiszen Z-ék fiatal korában az volt a természetes, hogy munkaerejüket és munkaidejüket, az ipari munka kialakította korlátozásokat figyelembe véve, a családi gazdálkodás rendelkezésére bocsátották. A közös fogyasztásra ez jogosította fel őket, és nem az, hogy fizetésükből pénzt juttatnak-e a háztartás fenntartására vagy sem.

A pénzsűke, valamint mások kísérletei, a tapasztalt sikerek fordították a család figyelmét a különböző vállalkozások felé. Kialakult egy egységes vélemény: több mindenbe belekezték eddig, több lehetőség is körvonalazódik, de a legjobb az lenne, ha nem több felől jönne össze a kis jövedelem, ha nem több fele figyelnének állandóan, hanem egy olyan, vállalkozásból származó, jelentős jövedelmi forrás lenne, amelyből megél a család. Úgy gondolom, a Z. családban megérett a helyzet arra, hogy elsősorban nem önellátó, hanem vállalkozó falusi családdá váljanak.

Több olyan ötletük, elképzelésük is volt, amelyet kompetencia- vagy tőkehiány miatt, vagy egyszerűen a kockázatot nem vállalva nem valósítottak meg. Természetes volt a nyolcvanas években, hogy azok, akik bútorgyárban dolgoznak, előbb-utóbb beszerzik a szükséges gépeket, szerszámokat, és asztalossággal kezdenek foglalkozni. Ehhez, felesége szerint, és amint a kapu története is mutatja, meglelt volna Z.-nek a megfelelő rátermettsége. Z azonban inkább a lovakra áldozott pénzt és időt.

Ez nem is lenne baj, ha idővel megvalósulhatna egy másik tervük. Gyarapítanák a lóállományt, és egy a falun kívül, a főúttól nem messze fekvő területükön lovardát alapítanának. Ehhez azonban az kell, hogy jelentőssé váljon a turistaforgalom. Ezt nem csak ők várják és remélik ebben a faluban, ahol már beindult a faluturizmus. Az, hogy Z.-né kenyeret kezdett sütni, ennek is köszönhető: volt olyan alkalom, amikor az ide érkező magyarországi turistacsoportok számára már készített házikenyeret, tapasztalhatta, hogy fogyasztják, dicsérik.

Amikor a nagyobb lány visszatért Magyarországról, akkor tervezték, hogy virágüzletet nyitnak a faluban. De akkor még nem volt *virág-divat*. Nem mertek ebbe belekezdeni; ma már sajnálják, mert elsőnek másvalaki nyitott virágüzletet. Pedig volt már virágtermelői tapasztalatuk is: évek óta halottak napjára nagy mennyiségben természetesen krizantémot. Kisebb leányuk számára is az lenne a legjobb, ha a faluban gyakorolhatná a mesterségét: ha fodrászüzletet nyitna. Ezesetben sem tudják kiszámítani, hogy visszatérülne-e a befektetés. Egyelőre várakoznak, és a lány a ház előszobájában rendezett be műhely magának, ahol alkalmi kuncsaftokat fogad.

A legreálisabbnak és a leginkább távlatot jelentőnek mégiscsak az intenzív állattenyésztésre való átállás tűnik. A fiú egy barátja segítségével új disznópaját épít, és az induláshoz szükséges tőke megszerzésére is konkrét terve van. A faluból már többen is kijutottak Svájcba, a gyergyószentmiklósi Agro-Caritas támogatásával. Előbb Gyergyószentmiklóson kell nyelvtanfolyamot végezni, és az bizony jelentősebb

pénzösszegbe kerül; majd 4, 6 hónapot lehet kint dolgozni. Ha ez sikerül, akkor be lehetne indítani egy olyan, nem a saját földjükön megtermelt gabonával, hanem vásárolt táp felhasználásával történő intenzív hizlalásra alapozó kis farmot, amely további fejlesztések alapja lehetne.

Mindezek mögött a tervek mögött ott van az információ-hiány, a labilis gazdasági környezet hatása, a vállalkozást nehezítő bürokrácia miatti jogos habozás, bizonytalanság. Úgy látom, a tőke-hiány nem annyira meghatározó, bár leggyakrabban ezt emlegetik. De többször is elhangzik, hogy nem lehetett, nem tudták kiszámítani, felbecsülni azt, hogy mit is kockáztatnak, és ezért nem került sor a vállalkozásra. A szükséges pénztőkét, ha kölcsönbe is, össze lehetett volna szedni, hiszen Z.-ék mögött ott van a mozgósítható kapcsolati és szimbolikus tőke, amelyet a család felhalmozott az évtizedek folyamán.

A téli időszak különösen alkalmaz a tőke-forgatásra. Ekkor vannak ugyanis a disznóvágások. Ez a Z. családban december-március között 9-10 disznóvágást jelent. Saját ebből kettő: erre készülve hívják meg mindazokat a testvéreket, szomszédokat, akik múlt évben is a hasonló alkalmakon ott voltak, akiknek a munkájára, részvételére, vagy egyszerűen csak a megjelenésére számítanak. Akik eljönnek és részt vesznek, azok szintén elhívják Z.-éket, így kerekedik ki a szezon végére a 9-10-es szám. A disznóvágás kitűnő alkalom a családok gondjainak, terveinek kitergetésére, megvitatásra. Kétszer ülnek le ugyanis hosszabb étkezésre, és az esti *disznótoros* vacsora az éjjelbe is belenyúlik. Az ez alkalmakkor újra-szövődő kapcsolatháló szilárd támaszt és viszonyulási rendszert jelentenek azok számára, akik benne vannak. Ugyanakkor ennek a hálónak a merevsége, múltba-ágyazódása akadály lehet a dinamikusabb kitöréseknek, váltásoknak is.

2.2. Kivárók

Márfalva az a messze földön híres falu, amelyen a reggeli vagy az esti órákban áthaladva a gépkocsivezetők sokat bosszankodnak: át kell ugyanis lavírozni a főúton a legelőre induló vagy hazatérő csorda tehenei között. És mivel a falu négy kilométer hosszú, kanyargós völgyben fekszik, és a csorda a falu felső végét elhagyva tud csak kikanyarodni a legelő fele, egy órányit is tart tehát, amíg a csorda elhagyja a falut, és ugyanannyit, amíg hazatér. Van hát esélye a főúton közlekedőknek, hogy a hagyományos időszakban, amikor legelőre járnak az állatok (ezek közös neve: "kijáró csorda"), azaz Szent Györgytől (április 26) Szent Imréig (november 6), a találkozás élményében részesülhessenek. Gyakoriak a balesetek, kisebb koccanások. A legszörnyűbb 1999 nyarán történt, amikor a Cekend tetőről lefele kanyargó országúton egy kamionsofőr figyelmen kívül vezetett, és a legelőről a lejtős oldalon a főútra özönlő csordát telibe kapta: négy tehenet döglött meg a helyszínen, és még hármat kellett levágni, mert nem éltek volna túl az elszenvedett sérüléseket.

1992-ben alakult ki a mai helyzet. 1991 júliusában, a falu állami gazdaság által használt legelőinek visszaadása után megindult a szervezkedés: vissza kell állítani az 1967-ben megszüntetett állapotot. Ugyanis mint arról már írtam, 1966 volt az utolsó év, amikor a falun keresztül járt legelőre a csorda. Ekkor aszfaltozták a falun átvezető Székelyudvarhely-Csíkszereda országutat, és a hatóságok arra kötelezték a gazdákat,

hogy a csordalejáróig vigyék reggel kötélén vezetve az állatokat, valamint este ott várják és ugyanígy vezessék haza. Ez különösen a falu alsó felén lakóknak igencsak terhes volt. Egy évet még kísérleteztek: az egyik oldalvölgyben, a Telekságban járt ki a legelőre a csorda, és a falun kívüli karámban hált: aki fejni akart, az reggel és este oda kellett kimenjen. Ez a forma sem vált be, 1967 után megszűnt a faluban a kijáró csorda. Ezt akkoriban a falu elleni gazdasági retorzió eredményének tekintették: ugyanis a tőle nyugatra fekvő szomszédaival (Fenyéd, Küküllőkeményfalva, Zetelaka) ellentétben, és a keletre felvő szomszédaihoz (Kápolnásfalva, Szentegyháza, valamint az inkább ide sorolható Lövete) hasonlóan itt nem alakult meg a kollektív gazdaság. Az állatállomány évek alatt a harmadára fogyott (igaz, ebben közrejátszott, hogy 1965-ben megszüntették a háromforgós határt, amely szintén biztosította a legelőt), és az állattartásnak egy másik formája, az úgynevezett "bikaborjú-gazdaság" erősödött meg.

2.2.1. Az idős generáció

S. 1936-ban született, 1966-ban nősült. Előzőleg befejezték a ház és a gazdasági épületek 1960-ban megkezdett építését. Az új pár a gazdálkodást 3 hektár földdel, valamint két tehénnel, tíz juhval, 1 malaccal kezdte. "Ezt kellett gyarapítani...", mondja S. Úgy értem: a faluban jobb gazdának számító szülők támogatásával. kemény munkával bizonyítani, hogy megállnak a lábukon, gyarapítani képesek az átadott örökséget. S. hét osztályt végzett, szülei mellett gazdálkodott.

Felesége a férjhezmenés idején Székelyudvarhelyen, varrodában dolgozott. 1966-ban született a fiú, akivel ma együtt laknak; 1970-ben a nagyobbik lány, aki Szászsebesen apáca, 1973-ban a középső lány, aki Bukarestben francia-román tanári diplomát szerzett, és jelenleg az Arad megyei Majláton iskolaigazgató, valamint 1975-ben a kisebbik lány, aki könyvelőségi posztliceális iskolát végzett, és Vasluiban lakik a családjával.

1974-ben a feleség kilépett az állami munkahelyről, otthon maradt a gyerekek, valamint a gazdaság mellett. Az állami jövedelem nélkül azonban nem tudtak volna gyarapodni, ezért a férfi ekkor munkahelyet keresett -- felváltották egymást a munkapiacon. Előbb a szomszédos községközpontban levő malomban volt segédmunkás, majd 1976-ban a székelyudvarhelyi gépállomásra kerül, és hat hónapos munkahelyi kiképzés után traktorista lesz. Itt hét évig elviseli az egyre szigorodó feltételeket, az 1980-ban bevezetett globális akkordot és a csökkenő jövedelmet, és 1984-ben újra munkahelyet változtat. Kazánfűtő tanfolyamot végez, és a székelyudvarhelyi Akarat Kisipari Szövetkezetnél lesz kazánfűtő nyugdíjazásáig, 1998-ig. 2000 februárjában, amikor a közbirtokossági erdők visszaigénylése elkezdődik, és a faluban megalakítják a közbirtokosságot, akkor a falu gazdáinak nagyobb része őt támogatja, azóta ő a közbirtokosság - hivatalosan: Nagyvész Máréfalvi Közbirtokosság - elnöke.

Élete középpontjában mindig is a gazdálkodás állt:

"Én életemben a földművelést szerettem, mert ha felültem a traktorra, akkor is szerettem, nekem élvezet volt, hogy milyen jól lehet szántani, ha mindjárt rosszul számlott is az a föld, vagy rosszul lehetett dolgozni, akkor is abban jártam, hogy csináljam jól. Ha lóval szántottam, ha tehénnel, nekem élvezet vola mezőgazdasági munka, mert szerettem. De ha valaki valamit nem szeret, azt mondják, a szájából is kiköpi..."

Az induláskor kapott parancsot teljesítette egész életében: gyarapodott. Ez egyértelműen a földbirtok növelését jelentette. A kezdeti másfél hektár szántó és másfél hektár kaszáló mellé már 1969-ben hetven áras szántóföldet vásárolt - jobban mondva olyan földet, amelyik valamikor szántóföld volt, de azóta benőtte egy részét az égerfa. Szerencsére akkor fektették a határban a földgáz-fővezetéket, lehetett lefizetéssel munkagépeket kölcsönözni, és sikerült termővé változtatni a helyet. 1974-ben, az újabb és újabb vásárlások nyomán, már hat hektár területe volt a családnak. A következő években is, amikor csak alkalom adódott rá, újra földet vásárolt. Például 1988-ban, amikor mások már egyáltalán nem bíztak abban, hogy ez követhető stratégia. Ugyanis a gazdaság nagysága után rótták ki a kötelező szerződéskötések nyomán beadandó tej vagy húsmennyiségeket.

A földvásárlás a kilencvenes években is folytatódik. Ma már a házasodáskor kapott föld háromszorosával rendelkezik a család: négy és fél hektár szántó és ugyanannyi kaszáló. Az utóbbi években kezdődött, hogy másokkal megegyezve próbálják a kis területű földeket tagosítani, nagyobb művelhető felületeket kialakítani.

A saját birtokban levő földek nagysága fontos a gazda tekintélye szempontjából - de ez régebb is, ma sem jelenti azt a területnagyságot, amelyen egyik vagy másik évben a család gazdálkodik. Régebb is *árendába* vettek ki, vagy adtak földet, ha szükségesnek látták, vagy ha valaki kérte és meg tudtak egyezni. Például az S. család 1984-ben *kifogadott* egy idősebb gazdától két és fél hektár kaszálót, ami azelőtt három évig nem volt megkaszálva. Ez azt jelentette, hogy nem gondozták, többek között *seprűnyélnyi vastag* nyírfák és nyárfák nőttek rajta. Géppel megkaszálták, de a takarás kétszer annyi ideig tartott, mint a szokásos, mert a fákat ki kellett szedegetni a széna közül. Ráadásul a hazahordást se tudta S. intézni, mert munkába kellett járjon, fogadni kellett valakit, tehát az öt szekér széna, amennyit nyertek, *dupla munkába került*. Ezután felhagytak az ilyen kísérletezéssel. Pedig maga a kaszálás nem volt nehéz, mert nekik 1980-tól már kaszálógépük volt.

S.-ék 1970-ben kezdték a *bikabornyú-gazdálkodást*. Ekkorra már a faluba több helyen álltak rá az istállózó húsállat-tartásra. Ez lett a hetvenes években a gazdálkodás siker-ágazata. Igaz, az állattartó gazdákat szerződéskötésre kötelezték, de olyan rendszer alakult ki, hogy *kijövedelmezte* (jövedelem származott utána). Évente egy vagy két hizott bikaborjút kellett beadni, ezt állami áron kifizették. Feketén többet lehetett a húson nyerni, de fontos volt az a biztonság, amelyet a határidőhöz kötött hízalás, a kiszámítható jövedelem nyújtott. A központi eleme ennek a rendszernek azonban az volt, hogy a szerződéskötőknek állami áron gabonavásárlási lehetőséget biztosítottak. Kukoricához, búzához, árpához, tehát eddig saját földjükön megtermelt gabonához lehetett jutányosan, s főleg a szántóföldi munkára fordított költségeket és energiát megspórolva hozzájutni. A család liszt-szükséglete, az hízóállatok abrakja, meg a disznótartáshoz szükséges gabona is kikerült belőle.

Ez volt a máréfalvi gazdálkodás modernizációs időszaka, valamint a *gabonabőség* ideje, amikor "*nem kellett a kenyeret búsulni...*". A szántóföldön egyre többen termeltek az addig megszokott gabona helyett herét, lucernát, baltacint. Ez nem igényelt annyi munkát, gondozást, tehát a családtagok állami munkát vállalhattak. Ekkor erősödtek meg, váltak általánossá a két lábon álló gazdaságok: legalább egy családtagnak fizetéses állása volt, közben a családi birtokot is művelték, inkább krumplit, takarmánynövényeket termeltek, valamint ami a legfontosabb volt: szénát készítettek. Ez azonban a

kaszálógépek megjelenésével fizikailag egyre könnyebb, kevesebb időt lefoglaló tevékenység lett.

S.-ék is beálltak a sorba. A férj jövedelme nem volt sok, *a ház szükségire*, a négy gyerek taníttatására (mind a négyen érettségiztek, ketten Bukarestben technikumot, egy egyetemet végzett) ezt a feleség piacozással tudta pótolni. Fölözőgépet vettek, sajtot készítettek, a kialakított, nem nagyméretű fóliában termelt zöldségen kívül S.-né hetente egyszer sajtot, tejfölt is árult a székelyudvarhelyi vagy csíkszeredai piacokon. Az évente egyszer-kétszer, a borjúk leadása után kapott nagyobb összegeket fordították föld- meg gépvásárlásra.

A nyolcvanas évek elején egyik évről a másikra összeomlott a *bikabornyú-gazdaság*.

Az állam beindította a külföldi adósság visszafizetése céljából a gabona-takarékosságot: csak pénzt adtak a húsállatokért, de gabonát már nem. Egyik évről a másikra megint több gabonát kellett termelni a saját gazdaságban, hogy szinten maradjon az állattartás, ráadásul egyre inkább korlátozták az állatforgalmat, nem is beszélve az otthoni állatvágásokról. Az állatszerető gazdákkal *megutáltatták az állatokat*, a felhízalt borjúkat késve vették át, késve fizettek értük, a saját állatot tartani kellett, se eladni, se levágni nem volt szabad, a szerkezet kaotikussá, kevésbé kiszámíthatóvá, sőt egyre inkább abszurdá vált. Az előnyök eltűntek, maradtak a kötelező szerződések, az éjjel megkóházatott fekete-vágások, de főleg az a kiszámítható eredmény, hogy a befektetett nagymértékű munka önfenntartásra elég, de jövedelmet nem hoz. S., mivel ez volt a mestersége is, szeretett volna saját traktort venni, mert eddig csak tehen-igaerővel művelte a földeket, de nem látta a nyolcvanas évek közepén-végén ennek értelmét.

A fordulattal egyszerre megváltozott a helyzet, S.-ék már 1990-ben megvették az első traktorukat, és gyarapítani kezdték az állatállományt. A hetvenes években a *paraszttarka* fajt tartották, 1991-ben egy három éves fekete-fehér-tarka *hóstáti* (holstein) fajta tehenet vesznek, 1992-ben született az első ilyen fajta borjú a gazdaságban. A tejhozama az jó, *"de húsról nem volt megfelelő... ugyanazt az abrakot, vagy szinte több abrakot adunk neki, de a többiek mellett csak a fele, a csont s a bőr van neki, nincs hús rajta..."* Akik állatfelvásárlással foglalkoznak, azok sem adnak annyit érte, mint a más fajtájúért. Igaz, több tejet adnak, de sem nyáron, amikor naponta csordába járnak, sem télen, amikor az istállóban vannak, a 15-18 litert ez nem haladja meg.

2002 januárjában az istállóban van két fejős tehen, *amelyik komolyabban ad* (ti. tejet), és két borjúzó tehen; egy két éves, két egy éves, és két fél éves borjú, ezek közül hízlalásra három van befogva. Ahogy kitavasodik, a hízlalásra befogottak maradnak, a többiek kimennek a csordába: a fejős tehenek a *kijáró csordába*, a borjúk a *kinnháló csordába*. A takarmányozás saját termésű takarmánnyal történik, tápot nem vásárolnak. A szénán kívül bükkönydarát és *gulit* (takarmánykarakábét) kapnak. A megdarált karalábéhoz keverik a darát, fejenként körülbelül egy kilogramm karalábé és két liter bükkönydara a tehenek adagja, de nem szokták pontosan mérni. A hízó borjúk naponta kétszer kapnak egy veder bükkönydarát.

A szülői háztól hozta ezt a táplálási receptet S. Gyerekkorában bükkönyös zabot termeltek, azt adták az állatoknak. Ő is termelte az otthonról hozott magokról, míg egyszer megjárta: a bükkönyös földet műtrágyával megszórta, s ez a bükkönnyt kiölte. Utána inkább zabot termelt, azzal takarmányozta az állatokat. 1999-ban sikerült 400 kilogramm bükkönymagot vásárolni, s azóta újra azt termeszt. A termésmennyiség eléggé változó: *"Az idén könnyebb volt, mert takarmány elég termelt, de a múlt évben*

biza nehéz volt, mert a takarmány kevés volt, s azt kellett rázzam, keverjem mindennel... szűkösebben kellett gondozzam őket...". Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy múlt télen több állat volt az istállóban. Októberben S. vett két borjút 5 millió lejtért, csak azért, hogy néhány hónapig tartsa, majd a duplájáért eladja őket.

S.-ék kiszámolták, tudják: a gazdaság legnagyobb jövedelme a hizott borjúk eladásából, valamint a tejből (naponta a tejcsermókba hordják) származik. S. nyugdíja kevesebb, mint amennyi a havi tejpénz. Disznót is tartanak, abból is van időnként jövedelem. Együtt laknak a fiú családjával, ahol három kisgyerek van, a háztartás közös: *"egy hűtőből vesszük ki a húst addig, amíg van, s ha nincs, abban járunk, hogy vegyünk... Kenyeret sütünk, s amikor elfogyott, akinek pénze van, az veszen..."* A pénzgazdálkodás is közös, de ezen belül a fiatalnak *nagyobb a szükséglete*; a szülők mindenben segítik a fiúkat, például induló vállalkozásaihoz, ha kérte, pénzt adtak.

2.2.2. A fiatal generáció

A fiú belenőtt a gazdálkodásba - ugyanakkor külön utat is vágott magának.

14 éves volt, amikor apja egy gyergyói TSZ-től használt kaszálógépet vásárolt. A gépet *egy kosárba hozták haza*, itthon szerelték össze, és a fiú első pillanattól összerakta-szétszedte, kezelte, majd javította is. Ez a gép az elsők között volt a faluban, és az első években sokféle hívták, sokat dolgoztattak vele. Volt olyan nyár, hogy a fiú apja fél éves fizetésénél nagyobb összeget keresett.

Törvényszerű volt ezután, hogy Székelyudvarhelyen mezőgazdasági szakközépiskolában, mezőgépezés szakon érettségizett 1985-ben. A katonaságnál sofőrkönyvet szerzett, ezután sofőrként dolgozott 1987-től 1990-ig székelyudvarhelyi Gábor Áron gépgyárban, majd 1998-ig a mentőállomáson. Ekkor végleg kilépett az állami munkahelyről.

A fiú vállalkozó, 1994-ben létesítette a kft-jét, mezőgazdasági gépek eladásával, javításával foglalkozik. Jelenleg feleségével ketten dolgoznak a kft-ben. A jogi bejegyzés előtt azonban már széles körű praxisa alakult ki, hiszen a kaszagépeknek fiatal korától közismert szakembere volt. 1993-tól már Bukarestből, a gyártótól hozza, itthon garanciával eladja, karbantartja a kaszagépeket.

Saját, meg szülőktől kapott pénzzel, a lehetőségek szerint, újabb és újabb irányba lép. 1994-ben társakkal együtt Magyarországról rendszeresen gépkocsikat hoz, ha szükséges javítja, továbbadja. Ez nem tart egy évnél tovább, a vége az lesz, hogy egy behozott ARO-t megtart magának. 1996-ban újabb lehetőséget próbál kihasználni, eladja az ARO-t, és egy kisebb kamiont vesz, szállítani kezd: fűrészárut, építőanyagot. Párhuzamosan jár *szolgálatba*, szállít és dolgozik a gazdaságba. Végül az utóbbi kettőt választja, kilép a mentőállomástól.

1999-ben három hónapra Németországba megy. Ott egy nagybátyjának autóbontója van, ott dolgozik, onnan is több autót hoz be. Eladja a kamiont, és az utóbbi években használt vagy lerobbant traktorokat vásárol, azokat javítja és adja tovább. A háza udvarán 4-5 traktort (nem tudnék pontos számot mondani, mert alkatrészként, polcokon szerte-szét, nem csak összeszerelt állapotban levőket), a házzal szembeni gyümölcsösben, amelyik raktárul is szolgál, több használt nyugati kocsit, traktort és traktormotort, utánfutót, meg három erdei traktort (ugynevezett TAF-ot) is láttam; ezek is javításra és vevőre várnak.

Mivel apának és fiúnak is szakmája, természetes, hogy igyekeztek beszerezni azokat a gépeket, amelyekre a gazdaságnak szüksége lehet. Traktorjuk folyamatosan volt és van,

több is, azerint, hogy a náluk levőket is esetleg használják. Mivel erdőkitermeléssel nem foglalkoznak, a kisebb méretű traktorokat szeretik, azt könnyebb karbantartani és kevesebbet fogyaszt. Gépparkjuk igen értékes darabja egy úgynevezett MAP - ez a román betűrövidítése a legelő-rendező gépnek. Ezt traktorra szerelik, éles rotorja van, a kisebb fákat kivágja, a vakondtúrásokat elegyengeti. Sajnos, többször is kellett már javítani, mert a kaszálón levő, rejtező szikladarabokat nem szereti. Van egy szintén a kaszáló-vagy legelő alakításánál használt eszközük, egy kaszálópucoló gyalu, amelyet tavasszal, hóolvadás után, ha felázott a föld, akkor lehet használni. Van még trágyaszórógépük, vetőgépük, meg egy, a negyvenes évek elején gyártott Ezüst Selector Piccolo nevű gabona-szelektoruk, amelyet 1991-ben az egyik TSZ vagyonának kiárusításakor vásároltak. A faluban ők rendelkeznek a legtöbb, gazdasági munkában felhasználható mezőgazdasági géppel. A fiú szerint: *"A gépeket beállítottam, ha alakul a helyzet, ne kelljen kölcsönkérni..."*.

A fiú is azt vallja: a gazdaság legfontosabb ága a szarvasmarhatartás, a hús- és tejtermelés. Csak éppen: ha csak az állatokkal dolgozna, akkor nem lenne annyi jövedelme, mint most például az aktuális üzletből, a traktorjavításból. Viszont nem lehet csak az utóbbival, vagy olyan ágakkal foglalkozni, amellyel ő az elmúlt tíz évben megpróbálkozott, és hagyni a családban hagyományos és középpontban álló gazdálkodási ágat.

Apja is, ő is ezt szeretik. Ha nem is csak ebből éltek, de ennek éltek a hetvenes-nyolcvanas években, és a változás után eltelt időszakban, ha lehetett volna, ezt fejlesztik ki. A viszonyulásukban különbség az, hogy a fiú nemcsak szerető, hanem számító is. Más összefüggésekben gondolkodik. A gazdaságot, amelyik számára egy jövedelmet termelő gépezet, aszerint lehet beállítani, hogy melyik az az ágazat, ami nagyobb jövedelemmel kecsegtet. Ez most nem a szarvasmarha, azaz a hús- és tejtermelés.

2.2.3. Gazdálkodási-életviteli modellek

a. Hetvenes évek: a *bikabornyú-gazdaság*

Ez a fentebb ismertetett gazdálkodási mód egy diktatorikus gazdálkodás során kialakított, a helyiekre ráerőszakolt állapot volt, erős állami beavatkozás a termelésbe, családi gazdálkodásba. Szántóföldi gazdálkodást, termelési szerkezetet kellett megváltoztatni, és természetes, hogy ezt csak a kényszernek engedve tették meg a hagyományok kormányozta parasztfaluban. Azt, hogy csökkenteni kellett az állatállományt, mert csak annyit tarthattak, amennyit istállóban takarmányozni és gondozni tudtak, vagyonukban és szabadságukban való korlátozásnak fogták fel. Az is volt, amennyiben őket egy kiterjesztett termelő szerkezet részévé tették: szerződésre kötelezték, a piacravitel minden más lehetőségét igyekeztek kizárni. De ugyanakkor ez a termelési szerkezet nagyobb hatékonyságot kért, minőséget követelt, és az eredményt megfizette. Ebben az időszakban ezeknek a falvaknak az emberei, akik olyan családi gazdaságban éltek, amely városi munkából, falusi gazdálkodásból is jövedelmet húzott, anyagilag jobban álltak, mint az átlag-városiak: építkeztek, a gyerekeket taníttatták, a rituális alkalmakat pazarló bőséggel ülték meg. Ilyen értelemben pedig akár azt is lehet mondani, hogy szabadabbak voltak.

b. *Az apák ideje*: a jó gazda

Ugy gondolom, hogy a faluban egy előző állapotához viszonyították, és ehhez képest ítélték meg ezt a viszonylagos prosperitást hozó időszakot. Ezért végül is elfogadták, de nem vált modellé. A modell akkor, és az idők számára, mint amilyen S. is, az újjáéledt közbirtokosság mai elnöke, ma is az *apák ideje* volt, az államosítás, az új hatalom fellépése előtti időszak. Az, amikor még "jó gazdák" éltek a faluban.

Ezeknek a jó gazdáknak 10-12, esetenként ennél is több nagyállatuk, nagyobb számú juhuk volt, amelyek fenntartását az akkori - számukra öröklött, magátólértetődő - gazdálkodási szerkezet tette lehetővé. Elsősorban az ugarhatár, amely megnövelte a legelő-nagyságot. S. szerint, aki közbirtokossági elnökként erről sokat beszélgetett társaival az elmúlt két évben is, a negyvenes évek elején 8-900 nagymarhát, 3000 juhot tartott el a határ. Ma 300-350 szarvasmarha, 700 juh legel a falu ugyanakkora határában.

1948 után a falut a legelőktől megfosztotta, az ugarhatárt megszüntette, a csordát betiltotta az uralkodó hatalom. 1991-ben visszakapták a legelőket, 1992-ben újraindították a csordát, és vannak olyanok, akik szeretnék, ha visszaállna a háromezres vetésciklus, az ugarhatár. Miért?

A múlt ideálképe, a múltba gyökerező mentalitás befolyásolja a jelent. Azért, hogy újra olyan jó gazdák lehessenek, mint apáik. S. sorolja: 1943-ban a családnak 12 állatja volt, két ökör, négy tehén, három növendék, három borjú. A legeltetés nem volt gond, meg saját, négy hektáros birtokuk is volt, és ha oda csapták ki az állatokat, lehetett pásztort kapni, aki megőrizzé. Ma gond a legeltetés, a múlt évben is a szomszéd falutól kellett bérelni egy legelőrészt; pásztort pedig nem lehet kapni, s ha véletlenül mégis igen, akkor nem lehet megbízni benne. Nincsenek *bizalmas emberek*.

S azért vállalta el az elnökséget, mert úgy gondolja: közösen kell elérni azt, hogy újra megteremtődjenek a feltételei annak, hogy nagyobb számú állatot tarthasson a falu, és az egyén is. Azok az egyének elsősorban, akik erre már rá vannak készülve. Meg kell győzni a falubelieket, hogy ott, ahol egykor *jó gazdák* voltak, újra azok lehetnek, ha megint ugyanúgy kezdenek viselkedni, gondolkozni és cselekedni: "*Künn a hegyeket nem kaszálja meg a nép... 30 esztendő alatt olyan területek vannak, úgy benőtte a nyárfa s nyírfa, nem lehet sem legeltetni, sem kaszálni... ezt nem tudom a néppel megértetni, hogy ezt meg kell szüntetni...*"

c. A kilencvenes évek eleje: az *elposztkolás*...

1990-ben és 1991-ben voltak, akik tudták, merre induljanak. A Székelyudvarhely környéki, székelyföldi falvakban sorra számolták fel a TSZ-eket, és a szarvasmarha-állományt vagy egyből eladták, vagy átadták azoknak a falusiaknak vagy örökösöként jelentkező városiaknak, akik nem rendelkeztek az állattartás feltételeivel, vagy eszük ágába sem volt újra ennek nekikezdeni, tehát igen gyorsan túladtak az állatokon. Egyik évről a másikra 8-10 máréfalvi vásárolt és tartott 20-30 állatot. Volt pénze erre, és ha nem, akkor kölcsönkért; volt istállója, és ha nem, akkor bérelt, akár csak kaszálót; és reménykedett, hogy ezzel megerősítheti anyagi állapotát, megalapozhatja állattartó, hús- és tejtermelő farmgazdaságát.

Egy évnél többet azonban alig egy páran tudták megtartani az igen könnyen és olcsón vásárolt állatokat. Eladták, levágták az állományokat, S szerint "*elposztították... levágták s eladták a húst potyára...*". Lehetséges, hogy egy részüknek valóban csak a pénzforgatás, az azonnali nyereség volt a célja a vásárlás pillanatában is. De volt olyan is, aki a határban, a Cékenden tanyát épített, és 40 állatot tartott; egy év után kezdte levágni,

eladogatni, és a kapott pénzt beruházta, gazdasági épületeket, házat épített. Egy családi tragédia miatt nem tudni, hogyan is alakult volna ez a történet: sógorával a *legelőtaxa* (legelőbér) miatt a kocsmában összeszólalkoztak, sógorát megverte, őt a törvényszék kártérítésre és 3 évi börtönbüntetésre ítélte. A büntetés elől külföldre szökött, ma is ott él. Mi volt, ami hiányzott ahhoz, hogy akárcsak azokban a falvakban, ahol TSZ-ek működtek, megerősödjön egy-kettő azok közül a gazdaságok közül, amelyek erre fele indultak, és kialakuljon egy-két farmgazdaság? Úgy gondolom, éppen az, ami a TSZ-esített falvakban inkább megvolt, mint azokban, ahol továbbra is a magángazdaságok működtek. A kialakított, magánkézbe kerülő, jelentősebbnek mondható infrastruktúra: istállók, gépek. A másfajta szakértelem: a pénzkezelés más módja, a bankkölcsönfelvétel, támogatás-szerzés intézéséhez, meg az értékesítéshez feltétlenül szükséges ismeretek és kapcsolatok, mobilitás. A nyitottság, a kockázatvállalás. Egyszóval, ha csiráiban is, **egy más gazdálkodási kultúra**. Érdekes adalék, hogy Méréfalváról az elmúlt évtizedekben kikerülő értelmiségiek közül egy sem végzett mezőgazdasági, állattenyésztési vagy állatorvosi szakot. Nincs olyan agrárgazdasági tekintély, aki szembe állhatná az *apák idejéből* hagyományozott tudással a sajátját, az *apák példájával* a saját, ha nem is virágzó, de kibontakozó gazdálkodásának példáját.

d. Egy egyedi eset: *"élődnek a másén..."*

Ma már egyetlen olyan család van, amelyik 15-20 állatot tart. Állatot tartanak - de, a fausiak véleménye szerint, nem gazdálkodnak. Két testvérről van szó, akik régebb juhászok voltak, pásztorkodtak. Ma csak ezek az állataik vannak, ketten őrzik, de a falu gazdáinak az érdekeit sértve: *"csordába se csapják, legelőtaxát se fizetnek, csak legeltetnek" hol a méréfalévi, hol a szomszéd falusi határokon. Ezek az állatok úgy élnek, mintha "vadon volnának, csak kicsapják, s szemmel tartják..."*. *"A borjú addig szopja az anyját, amíg a másik borjú meglesz, vagy amíg tejet adnak, vagy amíg bérekednek (t.i. beszorulnak télre az istállóba), s akkor ha bérekednek megkötik, s akkor nem tudja tovább szopni..."*. A múlt nyáron egy szomszéd falusi pásztornak segítettek, s ezért fizetségben az állatokat is ott tarthatták azon a legelőn, majd amikor ősszel hazahajtották őket, akkor itt a határban *"elcsapták az állatokat, hogy magukra járjanak..."*. A közbirtokosság nevében *"tavaly felszólítottuk, hogy hajtsák el, más területin, kaszálóján ne legeltessenek, s akkor meg voltak sértődve, hogy mi mit foglalkozunk velük"*, de a sértődéstől függetlenül továbbra is azt tették, amit jónak láttak. Az igazság az, hogy mivel agresszív, durva emberek, személy szerint senki se akar konfliktusba kerülni velük. Mindenki tudja, hogy *"se feleség, se senkijük, feleség volt, de kevés ideig, magukra vannak, nem jó még benézni se oda... élődnek a másén"*. Általános vélemény, hogy *"ez nem élet, nem gazdaság..."*. Ők se a jövő emberei, **hanem az "apák idejéből" visszamaradt kövületek**.

e. S-ék *"stagnálása"*: okok és feltételezések

Ha az állattartást akarták volna fejleszteni, ebben S.-üket nem korlátozta a tökehiány. Tudatos választás volt, hogy közvetlenül a változás után inkább gépeket vásároltak, mert az is érték, és *"nem kér enni"*. Ugyanakkor a szakértelem, amely a gépekhez szükséges, *"a kapun belül van"*.

Anyagi problémáik nem voltak akkor sem, most sem. Csak éppen végig, az elmúlt tizenkét esztendőben, *"nem tudta az ember, merre is induljon..."*. Ez szerintem azt jelenti,

hogy mérlegeltek, haboztak, nem vágtak neki az állatállomány gyarapításának. Annak, hogy így alakult, megítélésük szerint külső és belső okai vannak. A továbbiakban az érveiket próbálom sorba szedni, rendszerezni, kommentálni.

Külső ok: "*a piaca le van törve nagyon a tejnek s a húzállatnak is... szinte nem adnak annyit, amennyit az ember befektet...*". Ez azt jelenti, hogy azzal a gazdálkodási móddal, amellyel dolgoznak, azzal a termelékenységgel, fajta-választással, eszköz-ellátottsággal előállított érték nem piacképes. Ma sem az, és nem lesz az a jövőben sem.

Külső ok, hogy helyben, feldolgozás nélkül értékesítve alacsony a termék ára. A tejet a faluban két tejszarnok vásárolja fel, 2002 januárjában egy liter ára 4300 lej, az üzletben a vásárló a pasztörizált, lefokozott zsírtartalmú tejet 9-10.000 lejért veszi meg. S.-ék nem tudják közvetlenül a vásárlóhoz eljuttatni, ha ez sikerülne, akkor a dupláját kapnák. Így napi 20-25 liter tejet visznek a csarnokba, ez egy harminc napos hónapban minimum 2.580.000 lej. Egy jó tejelő tehén ára húsz millió, körülbelül ugyanennyit lehet kapni a 400 kilós hízott borjúért. Ez S.-ék szerint nem elegendő.

A húzállat-kereslet is ingadozó: nincsen szerződéses rendszer, a felvásárlók pedig, akik általában csak olyan kereskedők, akik továbbadják az állatokat, igyekeznek minél nagyobb haszonra szert tenni, nem lehet eligazodni rajtuk: "*az egyik jön, a másik megy, az egyik ennyit ígér, a másik annyit ígér...*". Nincs kiszámíthatóság, biztonság a húzállat értékesítésben sem.

A legnagyobb ellensége azonban S.-éknek az infláció. Újra és újra visszakanyarodnak a beszélgetésekben oda, hogy 1989 előtt *a pénznek értéke volt*. Úgy tűnik, az infláció kivédéséhez olyan tudás kell, olyan eszközök kellene, amellyel ők nem rendelkeznek, éppen ezért többször is megjárták már. Ugyanakkor évtizedekig úgy éltek, hogy lehetett pénzt tartalékolni, hogy azt az egyik percről a másikra, az adódó lehetőségek szerint, *meg lehessen fordítani*. Az infláció igen erős korlátozó, óvatosságra kényszerítő tényező. Különösen a fiú hangsúlyozza: ahhoz, hogy vállalkozni lehessen, olyan befektetések kellene egy inflációs világban, hogy a pénzt egyik napról a másikra lehessen mozgósítani. A szarvasmarha "*nem olyan, hogy egyik percről a másikra meg tudom fordítani a pénzt...*", mert idő kell, amíg felnő, és elnyeri azt az értéket, amellyel már érdemes továbbadni.

A belső okok sorolása előtt néhány szót kell szólnom arról, ami segíthette, sőt szorgalmazta volna az állomány-gyarapítást. Saját bevallásuk szerint most már a szántóföld és a kaszáló akkora, hogy kétszer ennyi állatot is le tudna tartani. Fokozatosan javul, a tagosítás nyomán, a földterületek megművelésének gazdaságossága. Azonkívül pedig a határban szántóföld- és kaszálóbőség van, bármikor lehet bérelni vagy vásárolni; a kaszálókból pedig lehet saját legelőt, körbekerített birtokot kialakítani.

A család gépparkja irigylésre méltó, és nagyjából kihasználatlan. Azt a kaszáló-előkészítő gépet, vagy kaszálógyalut, amelyikkel nagy területeket lehetne rendbetenni, évekig alig használják. Dehát a várakozás közben, ha lehetőség adódott rá, fel kellett halmozni, és a gépek e tőkehalmozás eredményei.

S.-éknek az elmúlt tíz év alatt is gyarapodott a társadalmi tőkéjük: a közbirtokossági elnök-választáson háromszor többen szavaztak rá, mint ellenfelére. A jelölés feltétele volt, hogy *csapatot* alakítson ki magának: alelnököt, titkárt, pénztárost, tagokat, akik az ő vezetését elfogadták, akik vele együtt akartak dolgozni. Ezek között ott vannak a falu öt támogató hivatali vagy informális vezetői: alpolgármester, nyugdíjas iskolaigazgató. A fiú, vállalkozás révén igen sok emberrel van kapcsolatban, sokan vannak adott esetben

rászorulva a segítségére, tanácsára. Egyik közismert példája ebben a faluban ez a család annak, hogy hogyan is lehetett kitartó munkával, az *elődök nyomába lépve*, de ugyanakkor az adódó lehetőségeket okosan kihasználva *gyarapodni*.

Mégis: nem fejlesztették az állattartást, mert a családból mozgósítható munkaerővel csak ezt a nagyságot bírják gondozni - azaz a munkaerő véges volta szabta ezt az erős korlátot. „*Nem bírjuk a munkát ennél több állattal... hogy gyarapítani lehessen, örökké mellette kell lenni... ha esik, ha havaz, fel kell kelni s enni kell adni*”. A családon kívülről kellene munkaerőt bevonni a gazdálkodásba, és erre sorra kísérletek is történtek, de nem vezettek sikerre.

Máréfalván a mezőgazdaságban bérmunkásként alkalmazható munkaerőt a cigányok jelentik. A fiú helyett, aki szállított és mentős volt, próbáltak állandó szolgát fogadni; meg napszámosként is alkalmazni cigányokat, amikor szükség volt rá, de a tapasztalatuk az, hogy "*nem lehet megbízni... az árát megkéri, de nem dolgozik...reggel nyolcra jön, s nem is dolgozik estig, s százezer lejt kér...*". Amikor 2001 nyarán "*havi bérre*" akartak valakit fogadni, az "*2.200.000 lejt kért, s még szivarat, teljes kosztot, teljes ellátást*". Akkor kiszámították, hogy "*annyi pénzt nem tudna a munkájával megkeresni*", meg úgyse lehetne teljesen magára hagyni, hogy az állatokat rendezze.

Számomra világos: olyanvalaki kellene S.-éknek és a hozzájuk hasonlóknak, aki olyan kitartóan és jól dolgozik, mint a gazda. Ugyanakkor aki megbízható, mert *a gazdaságot akárkire nem lehet bízni*, és éppen azok a faluban felnőtt és ezért jól ismert, esetleg szegényebb sorsú, de az erkölcsre sokat adó emberek hiányoznak, akik nemcsak értenek hozzá., de *szeretik is az állatokat*. Akik az *apák idején* még ott éltek a faluban. A maiak, akiket meg lehet fogadni, nem felelnek meg ennek az ideál-képnek. Marad tehát a család teljesítőképessége, meg az, hogy milyen az elképzelés a család tagjainak jövőjéről. Nem hiszem, hogy egy mai *jobb gazda* családjában a fiatal odaállna a pásztorkodás napi munkáját végezni. Ha ezt tenné, egyértelműen lenéznek a faluban. Enyhén szólva nincs presztízse ennek a munkának. A másik változat: annyi jövelmet kellene termeljen az állattenyésztés, hogy ne legyen gond az a bér, amelyet egy megbízhatóbb valakinek (ha jól megkeresik és találnak ilyent) ki lehet fizetni. Vagy távolabbi vidékekről kellene bérmunkást fogadni - ahogy működött ez a rendszer például a harmincas években, amikor székelyföldi fiatalok mentek szászokhoz szolgálni és egyúttal tanulni. Hol, milyen keleti tájakon vannak azok a fiatalok, akik erre ma hajlandóak lennének?

Ezt én a fejlesztés helyi munkaerőpiaci korlátjának nevezem. De nem vagyok biztos abban, hogy csak ez, és nem húzódnak meg mögötte korlátozó mentális elemek (lásd ideálkép). Ugyanakkor ez nagyon labilissá teszi a gazdálkodást, hiszen ha a család egyik tagja például hosszabb ideig távol van, netalán munkaképtelen lesz, akkor felborul az egyensúly.

Azért is gondoltam a mentális elemekre, mert kiderült: S.-éknél csak tíz állat fér el a pajtában. Ahhoz, hogy télen többet lehessen ott tartani, be kellene ruházni infrastrukturális fejlesztésbe, újjá ellene építeni, máshogy berendezni. "*Modern felszerelés kellene, de akkor már megint több a kiadás, mert villannyal megy mindenféle...*". Jelenleg csak a vizet vezették be, hogy ne kelljen hordani.

A pajta: a gazdálkodás infrastrukturális feltétele. S. látta traktorista korában, hogy a TSZ-eknél vagy állami gazdaságoknál milyen egy állattartásra szakosodott farm. Elképzelte már akkor, milyen is kellene legyen egy családi változat. De mindaddig nem vágtak bele az építkezésbe. Pedig ez annak az egyértelmű jele lett volna, hogy készülnek az adódó

lehetőségek gyors kihasználására, és ha jobb ára lesz az állatokból származó termékeknek, akkor azonnal szaporíthatják az állományt. *Ki kell nőjék* az állatok az istállót ahhoz, hogy ebbe beruházzanak.

A fejlesztés mikrotársadalmi korlátai is szót érdemelnek. A családban a két generáció kétféleképpen éli meg ezeknek a meglétét. Az apa másokkal együtt cselekedve képzelel el a jövőt. Oda kell fejleszteni a közbirtokosságot, hogy lehetővé váljon egyre több állat nyári legeltetése, vagy esetleg közös, istállózó téli állattartás is. Fel kell javítani a legelőket, és akkor megnő az egyéni gazdaságok haszna is. Másokkal együtt, a közös gazdálkodás keretei között, lassan változva kell tehát elképzelni a jövő gazdálkodását. A fiú kevésbé bízik másokban. Vállalkozásai során tapasztalta a mikrotársadalmi kötelek visszahúzó voltát. Azért kellett a kaszagép-javítással felhagyjon, mert voltak falubeliek, ismerősök, akikkel nem lehetett kizárólag piaci kapcsolatot fenntartani, hanem a létező társadalmi kapcsolatoknak, erkölcsi szabályozásnak is szerepe volt abban, hogy mennyi a vállalkozás kimutatható havi nyeresége, azaz a visszaforgatható tőkéje. Magyarul: túl sokan kértek olyan szívességet, amit nem lehetett visszautasítani. Túl sokan javítottak, és a megértésére apellálva nem fizettek azonnal, ami egy inflációs időszakban bizony a szolgáltatónak nem jó. Neki kellett a pénz után menni, és akár a kisebb konfliktust is vállalni azért, hogy munkadíját megkaphassa. Ez a tapasztalat is hozzájárult ahhoz, hogy áttért a teherszállításra, ahol kiszámíthatóbbak voltak az árak, s főleg egyszerre nagyobb pénzeszeget lehetett megforgatni.

Gazdálkodást szerető és számító, mondtam fennebb a fiúról. Az álláspontja világos. *"Ha az ember csinál egy számítást, hogy mennyit fektet be s mennyi jön... nem nagyon éri meg, nem láttam értelmét"*, mármint annak, hogy szaporítsák az állatállományt. Ennyit munkaerővel, élelemmel el tudtak látni, a nagyobb változtatáshoz nem volt lehetőség és szándék (hogy melyikből mennyi nem, ennek arányát próbáltam eddig latolgatni), meg a piaci lehetőségek olyanok, hogy gépészként, használt gépek vásárlójaként-eladójaként többet keres, mintha csak a gazdasággal dolgozna. Erre is mondja az apa: *"a mai fiataloknak az kell, amit ő most elad, s azonnal zsebretevez..."* - bár ez inkább azokra vonatkozik, akik a fából szereznek egy éjszaka alatt annyi jövedelmet, mint ők egy hónap alatt a tejből.

A fiú viszonyulásában az is benne van, hogy milyenek a közös munkában eddig szerzett tapasztalatai. Ugyanis ő is dolgozott együtt másokkal, de aztán különváltak. *"Ha az elv nem egyforma, s ha nem egyformán jött ki (t.i. a jövedelem), akkor megvan a vita..."*. Azt tehát, hogy akkor mozduljanak, amikor az egész falu mozdul, és abban az ütemben, nem tartja megoldásnak. Ezért is kezdeményezi a kismértékű tagosításokat. Ezek apró lépések a másoktól kevésbé függő gazdálkodás felé.

Számára sem kellemes a mostani állapot: *"stagnálok azért, hogy lám, mi lesz, mit lesz érdemes csinálni..."*. De mikrotársadalmi korlátait, az éppen ható piaci korlátokat nem lépheti át. Őt és a hozzá hasonlókat orientálódását – életük fordulását - segítené a piaci viszonyok, állami támogatások kedvező változása, vagy a vázolt helyi folyamatok megerősödése: turizmus, örökségesítés, hírnév és forgalom.

2.3. Kinyílt világ: cigányok a faluban

Máréfalván a cigányok specialisták: ők ismerik a legjobban a gombatermő helyeket. Ha azelőtt nem is járták a határt, 3 éve kiderült, hogy érdemes a terepismeretet megszerezni, mert megjelentek a felvásárlók, akik korlátlan mennyiségben vették át a begyűjtött, hiribnek vagy medvegombának nevezett gombafajtát. 2001-ben már június végétől elindultak gombát szedni, ekkor 80.000 lej volt kilója. Olyan gyűjtő is volt, hogy egy nap a millió lejt megkereste. Reggel autóval mentek ki a határba, leginkább a Tizenhétfalusinak nevezett részbe. Este, mire hazaértek, már várták őket a faluban a begyűjtők, mérték meg a zsákmányt, és helyben fizettek. Később, amikor már tömegessé vált a termés és a behozott mennyiség, kevesebbet kaptak kilójáért, de akkor is mentek, amíg lehetett menni. S amikor szünetelt a gomba-szezon, akkor málnát szedtek, az Erdészeti Hivatal 15.000 lejt adott kilójáért. Majd szeptember megint szokatlan gombabőséggel köszöntött a máréfalvi cigányokra. Olyan napok is voltak, hogy csak a nehezen mozgó öregek, a kisgyerekek és a rájuk vigyázó néhány asszony maradtak otthon. 2002 is jó gombás esztendő volt. A 2003-as szárazság azonban sok gondot, kevés jövedelmet eredményezett.

Az erdőn-mezőn való gyűjtögetés régebb is az egyik megélhetési forrás volt. Az Erdészeti Hivatalon kívül azonban senki nem vásárolt nagyobb tételben. A falusi vagy városi, állandó vagy alkalmi ismerősöknek is érdemes volt kéretlenül is gombát, málnát, kék és piros áfonyát, szedret vinni, hogy cserébe levetett ruhát, élelmet kapjanak. 1989 után jelentek meg azok a magánkereskedők, akik üzletüket a cigányok (és általában a gyűjtögetéssel eddig is foglalkozó, falusi szegény családok) terepismeretére, munkájára építik. A legnagyobb kereslet a csiga és a gomba iránt mutatkozik. Mind a kettő esetében tanulni is kellett: milyen időjárási viszonyok mellett, milyen helyeken lehet eredményes a gyűjtögetés. Csigát például száraz időben, virradatkor, a patakok, erek partján lehet nagyobb tömegben találni. A hiribet vagy medvegombát egészben, kalappal-szárral együtt kell kiemelni a földből, és nem szabad letisztítani.

Magyarokról, akik csigát vagy gombát gyűjtöttek volna ezen a nyáron, nem tudok. Ha meg is tették, titkolják. A gazdálkodó család értékrendje szerint olyan időben, amikor az őszi eredményes betakarodást kell biztosítani, nem lehet napokon keresztül az erdőt járni, még akkor sem, ha az esetleg nagy jövedelemmel kecsegtet. Ha lenne is ráérő ideje a gazdálkodás mellett, akkor is a szociális kapcsolatok erősítésére fordítja ezt az időt: inkább szomszédnak, rokonnak segít, hogy ha rászorul, akkor az majd visszasegítse. A cigányokra nem jellemző, hogy ilyen módon halmozzák kapcsolati tőkéjüket.

Az általános vélemény az, hogy a cigányok megtanulták, az előírások szerint végzik a munkát. Változik az életük, és ehhez pénzre van szükségük, egyre több pénzre. Ma még az egy család kivételével, amely az idén a magyarországi keresetből egy 4 *vékás szántóföldet* vásárolt, mindegyik elmondhatja magáról: *" nekünk birtokunk semmi sincs, csak az út két széle..."*. De ugyanakkor a máréfalvi cigányok *"89 után építettek, mindönki, azt lehet mondani, mind utánajavítottak, bútort vettek, mert akkorjában csak szalma volt s deka, abban aludtak sokan, s még az se volt, amivel betakarózzanak. Olyan szegényök voltak régebb. Úgy hogy most már más, '90 után, hogy kinyilatkozott ez a rendszer..."*.

Azaz: **kinyílt** számukra is a világ, **megnyíltak** a változtatás lehetőségei. A kilencvenes évek a lehetőségek különböző mértékű, -jellegű kihasználását, elsősorban a máréfalvi cigányok lakás- és életkörülményeinek a változását hozták. Az is tagadhatatlan, hogy a cigányok között megnőtt a belső differenciáltság, és ennek következtében a belső, intraetnikus feszültségek. Átalakultak az eddigi, őket a magyarokhoz fűző kapcsolatok

rendszere. Az egyik legfontosabb új jelenség, hogy **már meg tudják fizetni a vásárolt termékeket, a szolgáltatásokat**, és nem csak természetben - a mezőgazdasági munkában való részvétellel, ledolgozással - egyenlítik ki a tartozásokat. Meg az élelem beszerzése végett nincsenek is annyira ráutalva a magyarokkal való szoros kapcsolatokra, hanem a faluban az utóbbi tíz évben létesült üzletekből vásárolhatják, például a gomba- és csigagyűjtésből szerzett pénzzel, a szükséges élelmet.

2.3.1. A nagykeri cigányok

A máréfalvi cigányok a XIX. század folyamán jelentek meg a faluban. Zsellérek voltak, a jelentősebb birtokkal rendelkezőknek dolgoztak, ezért a rendelkezésükre bocsátott zsellérházakban laktak, és a birtokosok védelmét élvezték. Ma is emlékeznek az idősebbek például arra, hogy a Lukács familiának saját cigánykovácsa volt, aki a falusiaknak is dolgozott.

1921 után kisajátították a falu felső felén levő Lukács-birtokot, az úgy nevezett Nagykeret. Itt telkeket parcelláztak, és először a Berső-Nagykeret nevezetű részbe, az út és a patak közötti területre költöztek cigányok. 1945-46-ban a még egyéni birtokokon, nagyobb gazdák kertjében, zsellérházakban lakó cigányoknak is itt adott telket a falu akkori vezetősége. A fiatal családoknak már lassan nem volt hely, és ezért az 1950-es években kezdtek kiköltözni az úton kívüli, Külső-Nagykeretnek nevezett területre.

Ugyanakkor a huszas-harmincas években volt egy olyan cigány család a faluban, akik úgynevezett dögösök voltak, az állathullák eltakarításával foglalkoztak, és a falun kívül levő „dögkeretben” laktak. 1945 után ezeknek a Külső-Nagykeret fölötti részen, a domboldalon adtak lakhelyet. Ma már az oldalon levő cigány házak, a Külső- és a Belső-Nagykeret házai mintegy keresztbe metszik a falut, és egy keskeny, cigányok lakta sávot alkotnak a falu belsejében. Itt körülbelül 40 család lakik.

A hatvanas években költözött egy cigány család a falu felső végébe, a Cekendalja nevű falurészbe. Itt most 9 házban mintegy 15 család lakik. Az alsó faluvégén is van egy cigányház, azon a helyen, ahol a század elején több zsellérház volt, itt két család lakik. A nagykeretieket, cekendaljiakat, alsó faluvégieket egyaránt házi cigányoknak nevezik.

A hetvenes években idegen, úgynevezett "sátoros" cigányok megvettek egy házat egy félreeső utcának a végén. Itt ma két család lakik. Ezek a sátorosok nem érintkeznek a házi cigányokkal; az asszonyok cigány rokolyákban járnak, míg a házi cigányok már rég nem járnak viseletben; a sátorosok a családban cigányul beszélnek, míg a házi cigányok már a század elején is csak magyarul tudtak.

A cigányok képezték és képezik ma is a falu napszámos-tartalékát: mezőgazdasági munkához, építkezéshez közülük fogadnak segítséget. Mivel a faluban nem volt TSZ, **ez a kapcsolat a gazdálkodók és cigányok között folyamatos volt.** Azt lehet mondani, hogy ez biztosította a cigányoknak a falu szerkezetébe való integrálását, a magyar családok és egyes cigányok közötti napi kapcsolatot. A beszámolókból kivehető, hogy ez jelentős mértékben női kötöttségű volt: a családok nőtagjai tartották a kapcsolatot a cigány családok idősebb, tekintélyesebb asszonyaival, és így szervezték a munkaerőt. Ez abból is származhat, hogy a faluban számos család nőtagja zöldségtermesztéssel, piacozással foglalkozik, és a zöldségtermesztésben (például hagymatermelés) intenzívebb segítségre volt szükség.

A helyi magyarok szerint régebb kiváló kaszás, kapás hírében álló férfiak, asszonyok is voltak a cigányok között. Ma már nincsenek ilyenek. Az, hogy kiváló, azt jelentette, hogy kitartásban felvette a magyarokkal a versenyt. A hetvenes évektől a férfiak közül többen a városba jártak, leginkább a Közüzemeknél, utcaseprőként dolgoztak. Ma néhányan nyugdíjat is kapnak.

Máréfalván napjainkban a cigányok becsült száma több mint 400. Pontos számot nem lehet mondani, hiszen életformájuk miatt nemcsak egy településhez, hanem a szétszórta élő rokonsághoz, etnikumhoz kötődnek. Régebb is igen nagy volt körükben a területi mobilitás. Ma, amikor átjárhatóak a határok, igen erős távolra kirajzó, vagy pulzáló mozgás jellemzi őket: több országban szóródik szét, majd gyűl össze az egy faluból származó népesség. A Külső-Nagykertben lakó egyik népes rokonságból (hat gyerek született, 3 él ma a faluban) a legidősebb testvér kilenc gyereket nevelt fel, ma egyik sem lakik itthon, *"hébe-hóba látogatnak haza, s vénségünkre még bár egy szivarravalót se küldenek, hogy megköszönjék, hogy felneveltük..."*. Ő most elmegy Magyarországra, mert kezdődik a szüret, az idős férjét hagyja csak itthon. Húga is a családjával - férjével, négy gyermekével - együtt Magyarországon dolgozik. *"Évente egy-kétszer vetődnek haza"*; igaz, közben házat építettek, rendeztek be. A háznak az ablakai kívülről deszkával vannak leszegezve. Egy harmadik, fiútestvér, aki 1989 után inkább Magyarországon tartózkodott, most itthon ül, három évvel ezelőtt levágták az egyik, majd a másik lábát. Hét gyereke van, ebből csak kettő édes. Az idősebb mostohagyerekek Magyarországon dolgoznak, egy leány már férjhez is ment ott.

A testvérek apja a falu gazdáinál szolgált: kapált, kaszált, állatokat gondozott. Megtanult, gyerekeinek továbbadott egy mesterséget is: a kosár- és seprűkötést. Ősszel csapatostól mentek vessző-vágni:

"Ő elvitt engemet, megmutatta: ez a vessző valóságos, ezt kell leszedni. A vesszők között is vannak, amelyik nem odavalók, s vannak a jók." Ezután, a tél folyamán, a házban folyt a munka: "megkötöttük a kosarakat, kereket, s hosszukót, amelyekkel a fát hordják be. Csináltunk 10-15 darabot, fogadtunk szekeret, s elvittük falukra, hol pityókával töltötték meg, hol töröbúzával, s annyi volt az ára, amennyi belefért, hol pénzt adtak érte."

Érdemes volt a mesterséget megtanulni és gyakorolni, mert közben változott a világ:

"Most már könnyebb egy kicsit, van megrendelés. Van annak olyan 5-6 esztendeje, hogy kezdődött ez, jöttek ezek a bészerezők. Vannak a patronok, s akkor jöttek a bészerezők, hogy nekem kell ennyi seprű, vagy kell ennyi kosár. Akkor ugye szerződést csináltunk, papírt, s pontos időre megcsináltuk, s jöttek, s vitték el. De az idén még nem indultak meg, csak akkor indulnak meg, amikor ősz van s meg van érve az anyag, lehet dolgozni belőle. Ez csak szezonmunka. Október, november, így kezdődik, s tart egész télen."

A legnagyobb testvér férje azon kevés nagykeri cigány közé tartozott, akiknek viszonylag hosszú ideig munkahelyük volt: a fenyédi kőbányába dolgozott. A nyugdíj kevés. Beteges, ezért nem tud például a gombaszedőkhöz csatlakozni. Itthon van, leginkább a mozgássérült rokont gondozza.

2.3.2. Intézmények és képvislet

A rendőr gyakori vendég a Nagykertben. Beparancsolja a gyerekeket az útról, és okkal: súlyos balesetek történtek. Próbálja megfékezni a részegeket, kötekedőket, verekedőket. A házakba most már nem jár úgy be, mint 1990 előtt.

"Éjszaka biza a rendőrök idejöttek, mert aki nem ment dolgozni, akkor azt kergették... A férjemet is, pedig aztán a férjem munkában volt, s éjszaka idejöttek, ugye volt 2 nagyobbacska fiam, s azok nem dolgoztak, nem voltak ott az időben. Aztán eleget mondtuk, hogy semmi közük, mert a férjem dolgozik, de hiába... Éjszaka jöttek, s másoknál is, szedték fel, a népeket, ütötték-verték, s bé Udvarhelyre, s onnan Csíkba, s 2-3 hónapig ott tartották..."

Igaz: ma a kocsmában hangoskodó cigányok nem félnek úgy a rendőrtől, mint régebb. A 2001 nyarán történt, hogy magyarok és cigányok az egyik kocsmában összeszólalkoztak, a rendőr el akarta választani őket, a cigányok ellene fordultak, s a hatósági embernek a pisztolyát kellett elővegye, hogy nehogy megverjék.

A polgármester ritka vendég a Nagykertben, inkább a cigányok mennek kérni: fát télire, szociális támogatást. Fa hazaszállítására engedélyt kapnak, szociális támogatásra nincs pénze a hivatalnak. 1989 óta ez egy állandó feszültség-forrás: a cigányok úgy tudják, és egymás között gyakran beszélnek, hogy Románia nyugatról támogatást kap a szegények, így a cigányok segítségére, s abból *"nekünk nem adnak egy utolsó kiflire valót. Akkor hol van az a pénz, ki teszi el, hova teszi el? Azt mondtuk, hogy írunk nyilatkozatot, s betesszük Csíkszeredába a Fehér Házhoz... Se szociális segély... Hát hol van, hát mennyi pénzt kapott külföldről Románia, hát mi lett vele?"*. A polgármesternek, a polgármesteri hivatal alkalmazottainak pedig se a vélt, se a valós sérelmek és gondok megoldására nincsenek anyagi lehetőségeik.

1990 első hónapjaitól máig az intézmények vezetői több kísérletet is tettek arra, hogy **a cigányok között legyen egy "megbízott"**, aki az intézmények fele képviseli őket. Ezt nem sikerült elérni.

"Vannak jó nagy iskolások, de nincsen olyan, hogy vállalja... Még a rendőr is mondta, hogy egy legyen olyan, hogy oda is közbenjáró. Ha valami van, akkor értesítsék. Igen, de nem mert senki sem odaállni, mert sok hitvány nép, s akkor azt mondja, hogy te miért mész, s magasztalod magadot, s te mire vágsz fel, s akkor ha kicsit iszik, akkor képes, hogy verekedjön..."

Az iskolában néhány éve 1-4 osztályban külön cigány osztályt (cigány gyermekekből álló magyar tannyelvű osztályt) indítottak. Ezt a cigány szülők nagy része ellenezte. Azt nem, hogy

"a cigányoknak legyen cigány tanítója. S kérve kérték, hogy legyen, s lett is volna, de elment magyarba (Magyarországra)... 12 osztálya van, nagyon ügyes, jól tud románul, magyarul, számolni, szólították is, hogy álljon oda s legyen a küsebb gyerekek tanítója. De aztán jött az üzenet, hogy azonnal menjen magyarba, mert megvan a munkahely..."

Feszültségforrás az is, hogy ebben nincs egyetértés, s hogy

"mi cigányok magunkban elbeszéljük, hogy nekünk nincs olyan jogunk, mind a magyaroknak. Sem a kultúrházban, sem az iskolában, sem nem segítenek semmivel..."

Az iskolában az egyenlő jogot az jelentené, ha egy osztályban lennének a magyarok és cigányok, mint régen; ha együtt tanulhatnának, mert régebb is *"az iskolatársaim mind*

jártak hezzánk, s mi jártunk hezzuk, s így az iskolával elvittek színdarabba, elvittek maszkabálba...".

A kultúrházzal bonyolultabb a helyzet: az egykori cigánybálok, tehát a cigányok külön rendezvényei több mint két évtizede megszűntek. A visszaemlékezők szerint olyan nagymérvű volt a rombolás, hogy a bevételből nem lehetett fedezni az okozott kárt, és ezért a vezetőség nem engedélyezte a rendezvényt. De a cigányok között sem akad, aki azt mondaná, hogy elvállalja a rendezőséget, és azt, hogy a saját zsebéből fizeti az esetleges károkat. Máréfalván nincsenek jómódú cigányok.

2.3.3. Változó életterek, változó kapcsolatok

1989 előtt a máréfalvi cigányok otthonülők voltak. Életterük a falun kívül a környező településekre, valamint Székelyudvarhelyre terjedt ki. Mozgás mindig is volt, a máréfalvi cigány közösséget az erős exogámia jellemezte és jellemzi, de a családos emberek vagy Udvarhelyen dolgoztak, vagy helyben kerestek és találtak munkát. Szolgák voltak, egyénéké és a faluközösségé (tehénpásztorság például), meg alkalmi munkások, napszámosok.

A változás egyik látható **eredménye a családok itthon töltött idejének a megrövidülése, és ezzel együtt az itthoniakkal való kapcsolattartás megváltozása.** Ma már vannak olyanok, akik a téli ünnepekre sem jönnek haza. Még ha házuk is van itthon, ezek már akkor sem tekinthetők a közösség tagjainak. Ha visszaérkeznek, akkor majd újra be kell illezkedjenek. Talán ezt nem akarják, és ezért halogatják a hazatérést. Az útnak indulók célja 1989 óta: Magyarország, és ott is azok az ismerős helyek, ahol már megfordultak, ahol kapcsolataik vannak.

A P. család csak az az egyike azoknak, akik 1989 után sokkal több időt töltött Magyarországon, mint idehaza. Úgy is, hogy együtt a családtagok, s úgy is, hogy a gyerekek, feleségeikkel-férjükkkel együtt, külön-külön. Csak így vált lehetségessé, hogy a kicsi jó élet kialakuljon: abból a pénzből, amit az ottani munka nyomán kerestek. Meg jó élet volt aközben is, amikor dolgoztak, mert jókat ettek, ittak: *"Kint azt se tudtuk, mit együnk... Mikor elmegy ott az ember dolgozni, mert egy gazdánál dolgoztunk, s az aztán adott tovább a testvéreinek, a rokonságának. Hát itthon a lakodalom nincs olyan, mint amikor ott a gazda megteríti, hogy együnk. A nézéssel már jól lakik az ember, nem bír enni, annyi mindent kiraknak. Erősen jó. Igaz, ott csak a munka van, mert este sem szoktunk például elmenni szórakozni. Tévé van, azt az ember elnézi, s el is aluszunk mellette, s magunkban elbeszélgetünk, s egy-két liter bort megiszunk, mert adnak amennyi kell, annyit, azok a gazdák nem sajnálják..."* Bizony: a fiatalkori sorsukhoz képest tejjel-mézszel folyó Kánaán.

A baj az, hogy ott románként kezelik őket - függetlenül attól, hogy Románia melyik részéről kerültek Magyarországra, hogy valóban románok-e vagy magyarok, vagy éppen máréfalvi magyar cigányok. Bár ez utóbbit ők nem emlegetik. A férje szőkésbarna hajú, fehér bőrű, Margit fekete, göndör hajú, az arca kreol, de nem barna, ha Székelyudvarhely központjában találkozol vele, ránézésre igazán nem mondanád, hogy cigány. De ez édesmindegy a magyarországiaknak, akikkel azon kell vitatkozni, hogy ők, akik csak magyarul beszélnek, mert románul se tanultak meg, románok vagy sem: *"Ott azt mondták,*

hogy ha Romániában élsz, nem magyar vagy, me román vagy, ott élsz, román kenyeret eszel. Hát igazuk van, hát mondjam, hogy nem Romániában lakunk? Hiába mondjuk, hogy magyarok..." Ráadásul nem is akármilyen magyarok: magyarabbak, mint az ottaniak, mert "Hát olyan tisztán nem beszél senki, mint az erdélyi magyar. Ott kint Magyarországon azok mind svábok, nem rendös magyarok! Hát két-háromszor is el kellett kérdezzük, hogy mit mond, hogy van, mert nem értettük rendesen az ők szavukat, s ők sem értették a miénket."

Itt ugyan a máréfalvi magyarok cigányként kezelik őket, de nekik sincs igazuk, mert se a férje, se az ő családja nem igazi cigány, mondja P. Margit. Az, hogy Magyarországon őket úgy azonosítják az első találkozásukkor, hogy románok, azért nem igazán baj, mert ki lehet használni a helyzetet, és akkor mindjárt azt lehet bizonygatni, hogy ők magyarok. *"Nem cigányok, mert azt mi nem mondjuk. Mi nem vagyunk máskülönben cigányok, mert a mi eredetünk, a csángó nemzetök, a férjemnek s a szüleimnek is, mind magyarok voltak... De ha magyarba kimegyünk, ott nem mondják nekünk, hogy cigány, me román. Mi hiába mondjuk, hogy hohó, mi nem vagyunk románok, mi erdélyi magyarok vagyunk, székely magyarok vagyunk. Nem is mondják, hogy cigány. Hát vannak egyesek, hogy feketék, vagy nem tudom mi, hogy látják róla, hogy cigány. De a máréfalviakban ritka-ritka amelyik fekete, tetszik tudni. Itt Máréfalván olyan szép cigányok vannak, nem mondanád meg, hogy cigány."*

Ezredvégi-ezredeleji identitás-bukfenc ez: olyan szép cigány, hogy nem is cigány. Az új történelmi helyzet, az egyéni, családi mobilitás teremtett erre lehetőséget P.-éknak és társainak.

Igen erős identitás-építő dinamika, egyszerre szociális, etnikai, a cigány közösségen belüli individuális identitás-váltás reménye és az ezt elősegítő igyekezet tapasztalható a máréfalvi cigányok között.

Új, 1989 előtt nem tapasztalt jelenség az is, ahogy **az identitások közötti váltásokat megszokták, kezelik.** Ez az utazások, munkavállalás velejárója. A máréfalvi cigányok új életének, talán azon kívül, hogy nem éheznek úgy, mint régebb, ez a legnagyobb eredménye. Erre lehet azt mondani, hogy **a kinyílt világban nyitottabb, alkalmazkodni és esetleg integrálódni képes emberekként mozognak.** Ezt ők is felismerték, ők is megfogalmazzák.

Ennél nagyobb gondja még csak egy van a nagyanyjának: az unokák sorsa. A családban 1989 után nagyon felértékelődött az iskola, a tanulás szerepe. Ez a társadalmi beilleszkedés, a szociális-etnikai burokból való kitörés legkönnyebben elérhető módja. A P. család és a hozzájuk hasonlóak arra készítik az unokákat, hogy ők már ne legyenek cigányok, hogy minél teljesebb mértékben **asszimilálódjanak.** A tanulás, a kulturális fogyasztási szokások változása nagymértékben elő kell ezt segítse. A névadás, mint azt a fentiekben többször is kiemelve jeleztem, ugyancsak ezt a szándékot mutatja, ezt a célt szolgálja. Már P. Dániel és Margit gyerekei is kihangsúlyozottan magyar nevet kaptak. Az unokák névadásakor ezen is túlléptek: a fiatal magyar családok között divatos,

Magyarországról származó, Erdélyben is meghonosodó neveket kerestek Brigittának, Diánának.

A szerep, amit felmutat P. Margit: az aggódó, unokái érvényesüléséért naponta harcba szálló nagymama szerepe. Ezért minden: vendégmunka, tárgyak beszerzése, az otthoni fogyasztási szokások, lakás-karbantartási, tisztálkodási módszerek megváltozása. A P. családnak azért kell megváltoznia, és lehetőségek szerint eltávolodnia az egykori szociális-etnikai környezettől, új környezetet építenie és új környezetbe integrálódnia, hogy a gyerekeknek jó legyen. P.-ék jó élete csak egy lépcső a gyerekek emelkedésének útjában.

3. Vizjog: a kisközösségi szerveződés formája

Még két generációnyi idővel ezelőtt, a negyvenes-ötvenes években is a vízhasználat évszázados formái domináltak. Kevés udvaron volt kút, a patakok vizét használták főzésre, mosakodásra, mosásra, sőt ivásra is.

K. Lajos mikor 1949-ban megházasodott, a ház mellett elfolyó Medvenyelv patakából merítették a vizet. „*Itt kút se volt, semmi, a patakából ittak. Igen de olyan tisztán tartotta, különösen D. Mihály, s Anna néni a vasgereblyével minden héten felment a patakon, a gatz kihúzta. Nem hogy mint ma, nájlont s vasat, mindent beledobálnak. Aztán amikor ide kötöztem, akkor már a patak kezdett mocskosodni. Egyébre jó volt, de inni már más kútra jártunk, S. Feriek mellett, ivóvizet hoztunk. Utána örökké beszéltek, hogy mindent hánynak bele, s mindent mocskolnak bele. ...*”

S. Imre szerint vannak, akik még nemrég is a *Simon-patak*ából ittak: „*Itt velem szemben volt egy család, csak most kihaltak, három legény s két leány, azok rendszeren onnan ittak, reggel mentek ki az utca végibe, ott a hol a házakat elhagyja, s a vizet merték meg ilyen csiporral, s télben, nyárban onnan ittak. Kútjuk nem volt, s vizet nem vezettek, mert pénzük nem volt, s onnét ittak... Finom ivóvíz volt, tudja... Most szürke a víz, mert a házaktól mennek ki a rucák, s azok zavarják, de reggel olyan tiszta, mint a gyöngyszem. Nincs semmi, ami zavarja, s olyan egészséges, nagyon egészséges.*”

P. Ferenc arra emlékszik, hogy *Cekendalján* gyerekkorában a *Fenyédvizéből* még nyugodtan lehetett inni. A nyolcvanas évek elején kezdtek vikendházakat építeni a patak felső részénél, azóta romlott el a víz minősége.

Az első fürdőszobák a hatvanas években épültek a faluban. Akik építették, azok társultak össze először, és hozták létre az első *víz társaságokat*. Több is alakult, egymástól függetlenül, a falu különböző részein. Folyamatosan újak alakultak, régiéket átalakultak az idők folyamán. Sehol sem találtam statisztikát arról, hány ilyen van ma a faluban; helyiek becslése szerint 27-30. Azért nehéz a számukat pontosan tudni, mert helyi kezdeményezésre, szervezéssel jöttek létre és működnek, sehol hivatalosan nem tartják nyilván számukat. Van, amelyik nem több mint három családból, és van, amelyik mintegy hatvan családból áll.

A szervezők a tekintélyesebb, más téren is tevékeny emberek közül kerültek ki. Tisztuk volt a *vízgyűlést* összehívni, forrást megtalálni, hozamát bemérni, a betonmedence és a vezeték építéséhez az anyagot beszerezni, a költségekhez a hozzájárulást összegyűjteni, a

közmunkát megszervezni, a vízjogot megállapítani, nyilvántartani és kiadni, a használatot ellenőrizni. Ezért a munkáért nem járt semmi ellenszolgáltatás, csupán a közmegbecsülés, tekintély növekedése.

Vízjog: azaz egy, a víztársaságba beállt személyre visszaoszló, egységnyi jog; az a költség, amivel beállt a társaságba: ma körülbelül tíz millió lej, mert ahogy az egyik víztársaság vezetője elmondja: „*úgy állapítottuk meg az alakuláskor, hogy mindenkor egy 450 kilós bikaborjú ára*”. Ha egy fiatal új házat épített, házasodott, vagy egy másik falurészből valaki beköltözött, csak akkor használhatta a vizet, ha megvásárolta a vízjogot. Ez nem jelentett egyébként vízmennyiséget, hiszen mindenki aszerint használta a vizet, hogy milyen volt a forrás teljesítménye, hány háztartást bírt ellátni, és az illető háztartásoknak milyen (távrolról sem egyforma) fogyasztásai voltak. Megtörtént, hogy új forrásokat kellett befogni a medencébe, hogy az újonnan épülő fürdőszobák igényelte vizet tudják szolgáltatni.

Ma már egyre több gondja van a víztársaságoknak. Egyre nagyobb a fogyasztás, a régi vezetékek gyakran meglyukadnak, eltömődnek. Nyáron, amikor kerteket is öntöznek, kifogy a víz a gyűjtőmedencéből. Már megtörtént, hogy éppen akkor, amikor turistacsoport érkezett a faluba. G.Lajos például igen kellemetlen helyzetbe került, kénytelen volt tusolót rögtönözni az udvaron. Gyorsan búvárszivattyút, csövet vett és a szerencsére még létező kútjába engedte, úgy hogy a vízzel nincs több gondja.

A megoldás: tervezik a vízvezeték építését, Fenyéd felől, a zetalaki gáttól hoznák a vizet. Csakhogy ennek ára lenne: fizetni kellene a vezetést, meg havonta a mért fogyasztást. Nem lehet tudni, kik kapcsolódnának rá, kik nem.

A víztársaságok önszerveződő módon alakultak, működnek. Érdekes módon nem falurészek, vagy családi-rokonsági kapcsolatok mentén, hanem szomszédságok szerint szerveződtek. Igaz, a fizikai feltételek kedvezőek: víz bőven, sok helyen forrik a határban, a falu közvetlen közelében is, meg olyanok a lejtők, hogy *nem is kell a vizet vezetni, hanem csak helyet csinálni neki*. Mégis, a szervezésen túl az igazságosság elvének a fenntartása kerül nagyobb erőfeszítésbe.

Csak az használhatja a vizet, akinek joga van rá.

Ha valaki pazarol, akkor más szenved miatta.

Százazság idején ha csappan a hozam, akkor mindenkinek a közös jó érdekében magát kell korlátoznia, mert az intézményesültség minimális, a tulajdonképpeni ellenőrzés, befolyásolás lehetőségei nagyon csekélyek. A kialakult közösségekben az egyének, a hagyományos szervezési formára, népi jogrendre alapozva, érdekeiket egyeztetik, a többség pedig érdekeit érvényesíti.

2003-ban megkezdték az egységes vízvezeték kiépítését. A falu különböző pontjain 30 vízcsapot állítottak fel. Minden eddigi tárgyegyüttesből kiválnak, messzire virítanak, mert halványkék színűek, és közelről vizsgálva az olvasható rajtuk: Mohácsi Vasöntöde. A vízvezetést magáncég végzi, és feltehetőleg jól kidolgozott üzleti számításokon, kalkulált nyereségen alapszik. A vezetékes víz bekötése nem kötelező, de a faluban már beszélnek: ha meglesz az egységes rendszer, akkor az egészségügyi hatóságok betiltják majd a kis, nehezen ellenőrizhető vízforrások használatát. Ezzel a víztársaságok, vízjog, vízközösségek is megszűnnek, és ha majd emlékeznek rájuk, akkor múlttá válnak.

4. Erdő: a saját tolvajok, a rend meg az elpazarolt örökség

Érdeemes ezt a jelenséget részletesebben bemutatni.

1993-ban mintegy 320 hektár magánerdőt kaptak vissza az egykor államosított, ennél lényegesen nagyobb tulajdonukból a máréfalviak. Ahhoz, hogy az erdővisszaadás, majd a visszakapott vagyron megőrzése zökkenőmentesen történjen, több intézménynek kellett volna összefognia, együttműködnie. Elsősorban a Polgármesteri Hivatal, mint más hivatalok partnere kellett volna a máréfalviak mellé álljon. A községben működött egy Földosztó Bizottság, ennek elnöke a fenyédi lakos polgármester volt, alelnöke a máréfalvi alpolgármester, és a tagok között is voltak máréfalviak. Ez a bizottság képviselte a hatóságok fele a lakosok érdekeit, szervezte, adminisztrálta a visszaadást.

A Földosztó Bizottság vezetője fenyédiként, földügyek miatt, korán konfliktusba került a máréfalviakkal. Ugyanis Fenyéden volt TSZ, a szomszédos Máréfalván nem. Amikor a TSZ alakult, akkor a fenyédi határban levő, de máréfalvi gazdák tulajdonát képező földeket elvették, helyette a határ terméketlen részein levő földeket adtak. Amikor a TSZ 1992-ben felbomlott, akkor a fenyédiek igyekeztek megtartani a jó minőségű földeket, a máréfalviak pedig igyekeztek visszavenni azokat. A polgármester a saját falujabelieket támogatta. A máréfalviak előbb Csíkszeredában, a Megyei Tanácsnál keresték az igazukat. Azzal érveltek, hogy a két település egy községben van, a határban vegyesen vannak a birtokok, és nem más község területéről kell a cseréket végrehajtani. Hiába, ott sem támogatták őket.

Máréfalván, mint ahogy szó volt róla, ezeket a földeket, megkülönböztetésként a saját határukban levő *nadrágszj-parcellákkal, kockaföldeknek* nevezik. Múlt század végén, a század elején vásárolták egy nagyobb birtok elárverezése során, a Fenyéd és Betlenfalva (ma Székelyudvarhely) közötti területen. A telekkönyvben ezek a földbirtokok még mindig az ő nevükön voltak. Ezt kihasználva aki bátrabb volt, az *"element oda, megfogadtak egy tárcsást, a föld meg volt szántva, megtárcsázták s bévetették. S akkor a Polgármesteri Hivatal felszólította, hogy a földet ne merjék használatba venni, mert törvényszékre adják. De ők elfoglalták, s a termést learatták..."* (P.I.)

Mások inkább a törvényes utat keresték. Több mint hetvenen összetársultak, pert indítottak, és a törvényszéki döntés értelmében a község területén belül a telekkönyvben az ő nevükön szereplő földet visszakapták. A polgármester kénytelen volt levezényelni a cseréket. *"Más nem volt, ilyen összetűzés, csak felszólítás, hogy ne menjünk, s nem szabad, s úgy kell maradjon a határ. Aztán úgy foglaltuk vissza az egészet, egyik a másiknak kimértük, s meghatároztuk, kié hol van..."* (P.I.)

Ez az előzmény, meg a közben történtek, például az, hogy a 2000-es helyhatósági választásokon a máréfalviak saját polgármester-jelöltet állítottak a fenyédi ellenében, oda vezetett, hogy a máréfalviak az erdőért folytatott harcukban a polgármestertől nem sok támogatást reméltek. Ez azért volt baj, mert a hivatalokban leginkább neki volt szava és ismeretsége, a tárgyalásokon ő tudta a legjobban képviselni a máréfalviak érdekeit. Ő tudott "belelátni" az erdészeti kártyáiba.

A másik intézmény: az állami erdészet. Egyöntetű a faluban a vélemény, hogy az erdészeti 1992 után azért adta nekik éppen azt a fenyő-erdőt, *mert "azelőtt torolták (tarolták-G.J.), tudta az erdészeti, hogy nagy őrizet kell neki..."*. Olyan helyen fekszik, hogy a szomszéd falusiak könnyen megközelíthetik, és rejtett utakon könnyen hazatérhetnek a lopott fával. A továbbiakban is csak a kényszernek engedve állt szóba az erdészeti a különböző küldöttségekkel. Pontosabban, részletesebben ők tudnák kifejteni, miért is cselekedtek így, hogyan látják a tárgyalások, erdővisszaadás folyamatát. A

falusiak szerint első pillanattól szó volt róla, hogy ugyanúgy, ahogy 1948-ban is létezett, a közbirtokosságok magán erdészeteket hoznak létre. Ez nyilvánvalóan konkurenciát eredményezett volna, és sértette az állami erdészet érdekeit. Jelenleg az egyik szomszéd faluban, Zetelakán már működik a magánerdészet, a Nagyvész Közbirtokosság is bejelentette csatlakozási szándékát a gyergyóalfalusi Libán magánerdészethez, tehát ebben az irányban tájékozódik. Nem volt alaptalan az erdészet félelme, tartózkodása, időhúzása. Jelen pillanatig ők gazdálkodnak az erdőben, és anélkül, hogy különösebben dokumentálva lennének, a falusiak úgy látják, igyekeznek az utolsó pillanatig a legnagyobb hasznot húzni ("*hordják a mi erdőnket*") abból a tulajdonból, amely átadási jegyzőkönyv szerint már a falusiaké, közbirtokosságé és magánerdő tulajdonosoké, de a végleges átadása késik.

A harmadik intézmény, amellyel a visszadás során a tulajdonosoknak kapcsolatba kellett kerülniük, a Megyei Földosztó Bizottság. Ez kormány szerv, a megyei Prefektúra keretében működik. Ez bocsátja ki a tulajdonleveleket (Certificat de Proprietate). Amiután a közbirtokossági tulajdonokat kiszámították, az erdészeti üzemterv szerint meg kellett csinálni minden tulajdonos számára a névre szóló bizonylatot. Az eszerint összeállított térkép tükrözte a közbirtokosság vagyonszerkezetét. A megyei Földosztó Bizottság az itt feltüntetett felosztást 2002 elejéig nem hagyta jóvá.

A Bizottság a tulajdonosok egyesületével közvetlenül nem, csak a Polgármesteri Hivatal képviselőivel tárgyal. Ezért is kellett első pillanattól a máréfalvi alpolgármesternek a tulajdonosok képviselőjét is felvállalnia - ő volt az a személy, aki egyszerre volt máréfalvi tulajdonos is, és a megyei hivatal által legitimként, partnerként kezelt hivatal tisztviselője.

A kilenvenes években sorra kerülő helyhatósági választások új és új erőviszonyokat, helyzeteket hoztak. 1996 után az a máréfalvi lakos lett a alpolgármester, aki később indult a közbirtokossági választáson, és alulmaradt. A pozíció azonban segített abban, hogy a magánerdő-birtokosok élére álljon. Az újabb választás után azonban olyan máréfalvi került az alpolgármesteri posztra, aki a közbirtokosság pénztárosa, tehát a közbirtokosság megválasztott vezetőit erősíti azzal, hogy jelen van a Polgármesteri Hivatalban, és ha kell, ő képviselni tudja a közbirtokosság érdekeit.

A hivatalok teljes támogatására nem számíhattak tehát a máréfalviak. Emellett nagy gondként jelentkezett, hogy az erdőt megrohanták a szomszéd falusi szervezett fatolvajok, és legnagyobbként, hogy *első pillanattól egyetértés nem volt*. Az, hogy mennyire "sérülékeny" a visszkapott fenyőerdő, először akkor derült ki, amikor 1993 novemberében átvették az erdőt, és azután az erdészet már nem gazdálkodott benne, lemondott az őrzéséről, csak a bélyegzést végezte, de a tulajdonosok nem tudták még megszervezni az őrzését.

Ennek elsődleges oka az volt, hogy nem tudtak megegyezni. Több közgyűlést is összehívtak ennek érdekében, a közös működtetésre több javaslat is volt, de végül mindig akadtak olyanok, akik külön csoportként jeleltek, akiknek nem felelt meg a *közösködés*. Volt olyan, akinek már ekkor pénze volt, és azt ígérte másoknak, hogy felvásárolja a területüket, ha hozzá társulnak; más pedig a rokonait meggyőzte, hogy bízzák rá az erdőt, ő majd juttat nekik a haszonból.

Úgy gondolom, azoknak nem állt érdekükben elsősorban a közös gazdálkodás, akiknek már ekkor a kitermeléshez, feldolgozáshoz eszközeik voltak, már ezelőtt ezzel foglalkoztak. A kínálkozó faanyag nagy jövedelemmel kecsegtette őket. Egy ilyen,

rokonait összefogó tulajdonos ma fafeldolgozó, bútorgyártó kft-t működtet, a falu egyik leggazdagabb embere.

1994 elején végül is csak megegyeztek: akik külön akartak válni, azok megszerveződtek, a többiek egy csoportban maradtak. Döntöttek az őrzést illetően: megfogadtak egy szomszéd falusi nyugdíjas erdészt. Csakhogy amikor az szolgálatba állt, és felmérte a helyzetet, akkor kiderült, hogy az átmeneti időszakban a szomszéd falusiak már jelentős kárt tettek az erdőben.

Az, hogy a bükkerdő kitermelése korlátok között maradt és nem szült belső vitákat, szintén mutatja, hogy a kápolnási szomszédság is szerepet játszott abban, hogy újabb és újabb belső konfliktusok robbantak ki a tulajdonosok között, és egyre inkább elmérgesedett a vezetés és a különálló csoportok közötti viszony. Ugyanis az erdőt egyszerre kellett megőrizni azoktól, akik márэфalviak, kis részben tulajdonosok, vásárolni is hajlandók, tehát akikről elmondható, hogy "ment, bélyegeztetett, hozta, ha többet hozott is egy kicsivel, őrizte is, elbírt az erdő...". Érdekes, de az alábbiakat tekintve érvényes szempont: aki rendszeresen jár ki az erdőre, az nem baj, ha többet hoz, mert közben jelen van, látja, hogy a szomszédfalusiak mit tevékenykednek, merre járnak - mert az igazi veszélyt ezek jelentik.

A kápolnásiaknak, akik *hordták a felső részt kivált, nem lehetett bírni velük*, több olyan sajátosságuk volt, amely a márэфalvi erdő "*ellenségeivé*" tette őket. A falu szántóföldi gazdálkodása, a mostoha éghajlati viszonyok miatt, igen kis mértékű. A megélhetést az állattartás, de inkább az a jövedelem biztosította, amelyet a szentegyházai kohászati üzem dolgozóiként kerestek meg. 1989 után megkezdődtek a sorozatos elbocsátások, elsősorban azokra került sor, akiknek otthon gazdaságuk volt. Néhány év alatt megszűnt a munkanélküli támogatás is, és a legfontosabb, vagy egyetlen jövedelem a fakitermelés maradt.

Az ehhez szükséges tapasztalat, helyismeret már az előző évtizedekből rendelkezésre állott, az első nagyobb jövedelmekből mindenki igyekezett beszerezni a saját felszereléseket, gépeket. Ha ez megvolt, és a fát eladni mindig volt kinek, és ha egy faluból igen sokan ezzel foglalkoztak, akkor állandósult a nyersanyag-hiány. Ennek kielégítésére az egyszeri alkalmak sorozattá váltak, az egyénekből szorosan összetartó érdekközösségek, a márэфalvi tulajdonosok szerint *szervezett fatolvaj-bandák* alakultak. Ezek lovasszekerekkel és traktorokkal, motorfűrészekkel felszerelve, éjszaka, rövid idő alatt kitermelték és elszállították a lehető legnagyobb mennyiséget. Rajtakapni őket úgy lehetett, ha állandóan készenlétbe van az erdész, vagy ha előre értesül arról, hogy mikor szándékoznak lopni (de ezzel, az előző rendszerben bejáratott kapcsolatokkal, vagyis besúgókkal a magánerdő erdésze nem rendelkezett). Maradt az, hogy ha felfedezték a hiányt, akkor nyomoztak. Történetek sorát hallani, hogy az erdész vagy a mellette álló helyiek hol, mikor, milyen sikeres vagy sikertelen akciókat bonyolított le. Sikeres: miután lemérték a frissen vágott fa csonkját, követték a traktornyomokat, az udvaron megtalálták és azonosították a fát, és feljelentették a tolvajt, aki aztán megtérítette a kárt. Sikertelen: megtalálták a tolvajt, de nem találták meg az elhozott fát, és bizonyíték hiányában bosszankodva továbbálltak. Vagy: a tetten ért tolvajokról kiderült, hogy hamis adatokat diktáltak be, a traktor számtáblája is hamis, bottal lehet ütni a nyomukat.

Mindezek következtében állandósult a gond, hogy miképpen kezeljék a károkat: az az egyéné, vagy a birtokos közösség felvállalja azt? Miért fizetik az erdészt, ha semmiképpen nem tudja megakadályozni a kártevést? Milyen új szerveződési formákat

lehetne kialakítani annak érdekében, hogy az érdekeltek is védjék a tulajdonukat? Érdekvédelem-e az, ha a *sajátjukat*, a törvényes formák mellőzésével, levágják, elhozzák, értékesítik?

Állandósultak a viták. Voltak, akik a kárakra hivatkozva nem fizették az erdészt. Mások a beteg, kibélyegzett fák helyett a sajátjukéból nem nagyobb mennyiséget, de az egészséges fákat vágják ki és hozzák el. Mások pedig a *sajátjukból* annyit termeltek ki és hoztak el, amennyit jónak láttak. Az állami erdészet, amelyik a bélyegzést végezte, igen kevés megértést mutatott (úgy gondolom, jogosan) azok iránt, akik újabb bélyegzéseket kértek arra hivatkozva, hogy maguk számára eddig nem tudtak egy szál fát se hazavinni, mert a kibélyegzetteket sorra ellopták a kápolnásiak. Ezek, ha valóban szükségük volt a fára, a sajátjukéból kellett lopjanak.

A kiméréssel, felügyelettel megbízott bizottság tagjait, valamint az erdészt is többen azzal vádolták, hogy a tudtukkal folynak a lopások, sők ők is részesülnek a jövedelemből. Az újabb szervezeti forma, amellyel kísérleteztek, az volt, hogy a teljes erdőbirtokot csoportokra osztották, egy csoportban tíz birtokossal, és a szervezést a csoportok tagjainak egymás között kellett megoldaniuk. A végleges birtokbahelyezés is eszerint történt, a tíz tulajdonos osztotta fel a számára kimert össz-részt egyéneknek, és így mindenki tudta, ki a szomszédos területek birtokosa. Ez jobb, szilárdabb szervezési formának bizonyult, de addigra már annyira fajultak a dolgok, hogy ez mit sem segített a megőrzés szempontjából.

Mindeddig két rétege volt a tulajdonosoknak: azok, akik maguk is képesek voltak a fát kitermelni, szállítani, esetleg feldolgozni - és azok az idősek, vagy gazdasággal nem rendelkezők, vagy nem helyiek, akik erre képötelenek voltak. Az alapvető érdekellentét ezen két réteg között húzódott. Nyilvánosan el lehetett mondani, hogy *az erdőt őrizni és ápolni kell, mert az a jövőző záloga, unokáinkra lehet örökíteni, nehéz időkben jól fog majd a jövedelem, ami abból származik*, és nem volt, aki a szép elveknek ellentmondott volna. Meg jócskán akadtak a tulajdonosok között is olyanok, akiknek megvoltak az eszközeik, ki tudták termelni, de valóban így gondolkoztak - egészen addig, amíg nem tapasztalták, hogy mi történik a saját erdőrészükkel is.

1996 novemberében egy hatalmas vihar nagy tömegű fát döntött ki a székelyföldi erdőkben, így a Hargita nyugati oldalán levőkben is. Megindult ennek a fatömegnek a kitermelése, az erdészet annyit sem foglalkozott a magánerdőkkel, mint addig. Ez a kitermelés a máréfalvi erdő közelében is ipari módszerekkel folyt, Máramaros, Fehér megyei vállalkozók termelték ki, szállították el szállító-teherautókkal a fát. Ők sem tettek különbséget másfalusi és máréfalvi között, és az egy-egy teherautónyi fa elszállításával nagyságrenddel nagyobb károkat okoztak, mint a kápolnásiak a szekereikkel.

1997-1998-ra már világosan látszott: aki *hosszú távra gondolkodik*, az az elvekkel és a kárral marad. Beindult egy magatartásváltozás. *"Aki úgy gondolkozott, hogy távlatilag, maradjon az utódokra, vagy nekem nehezebb időkre maradjon fám, azért ellopták. Szó szoros értelmében, aki nem ment és nem hozta az övét, azért lopták. Aki ment és megismerkedett a tolvajokkal, neki is jutott, ha nem egyébből, a maradékból. Egymást tisztelték ezek a tolvajok, a tiédbe nem megyek alapon, s volt annyi fa még eddig, hogy nem lett konfliktus a tolvajok között. Aki megőrizte és ápolta volna, azért lopták el."* (P.R.) Új közösség körvonalazódott a tulajdonosokén belül: azoké, akik *hordják*. És ha számbelileg nem is voltak többségben, de anyagilag ezek erősödtek.

De ami legalább ilyen fontos: ők már fennen hangoztatták, hogy nekik van igazuk, mert ha nem hozzák, akkor a kápolnásiak vagy mások úgyis ellopják. A lopások és a közhangulat változása oda vezetett, hogy az öreg erdész 1998-ban lemondott. Ennek oka volt az egyre nyilvánosabb tehetelenség, és így a munkájának az abszurditása: követte, hogy kik, mikor, mennyit lopnak, de *a háta megett nem volt elég erő* - sem a Polgármesteri Hivatal, sem a rendőrség, sem az erdészet nem támogatta, a megosztott közösségről nem is beszélve.

A lemondás óta az erdőt tulajdonképpen nem őrzik, legalábbis nincs egységes őrzés. A csoportok amennyire meg tudnak szervezkedni, az nevezhető őrzésnek. Az erdészet, amelyhez folyamodtak, nem vállalta; egy fiatal erdész vállalkozott az őrzésre, de neki az erdészet nem adott bélyegzési jogot, ezért lemondott. A bélyegzést mai napig az erdészet végzi, meg nyilvántartja, az üzemterv szerint, a károkat. Azok ellen azonban, akik nem tartják be az erdőgazdálkodásra érvényes törvényt, habár ez magánbirtokokra is kötelező, *egyelőre még nem csináltak semmit se*.

A 2000-es helyzet: a 18-as törvényszerint Méréfalván 316 hektárnyi erdő került vissza magántulajdonba. Ennek hatvan százaléka, azaz 189,6 hektár fenyőerdő, és negyven százaléka, azaz 126,4 hektár bükkerdő. A bükkerdővel való gazdálkodás az eddigiektől abban különbözik, hogy a haszon valóban a tulajdonosé. A fenyőerdőnek jelenleg mitegy 80 százaléka ki van vágva. Ez nevezhető az erdővel való gazdálkodás közvetlen, látható eredményének: mintegy nyolc év alatt 151, 68 hektár kivágott fenyőerdő. Hektáronként 220 köbmétert számítva, ha egy köbméter lábón álló fa ára ma körülbelül egymillió lej, akkor az elhordott fa értéke 33,220 milliárd lej. Ennek mintegy ötven százalékát a kápolnásfalusiak hordták, a jövedelem is az övék. Méréfalvára, legális vagy illegális utakon, 15,110 milliárd lejnyi érték került az egyénekhez, családokhoz a visszaadott fenyőerdőből, és ugyanennyi a veszteségük, mert egy ekkora érték eltűnt a határukból, a vagyonukból.

Ez a pénzben is kifejezhető veszteség a tandíj, hogy a nagyobb mennyiségű, ezután visszaveendő erdővel majd jobban gazdálkodjanak? Vagy nincs semmi garancia arra, hogy ugyanez nem történik meg a továbbiakban?

A kilencvenes években lezajlott átalakulások (egy szóval: a rendszerváltás), a falun kívüli, megszokott kereseti források elapadása, a városi munkahellyel rendelkezők körében kialakuló munkanélküliség alapvető befolyással volt a bemutatott folyamatra. Logikusnak tűnik, hogy többen voltak, akik *"este befogta a két lovát, s elment, s reggel két millió leje volt. A pillanatnyi meggazdagodást látták benne."* (P.R.) 1994-től emelkedik azoknak a száma a faluban, akik a fából jövedelmet szereznek. De egyetlen olyan új erdőtulajdonos se volt, akinek ez lett volna az egyetlen jövedelmi forrása. A legtöbb gazdálkodó ember számára ez kiegészítő, szezonális jövedelem. Igaz, nagyobb méretű jövedelem. Akiről köztudott, hogy mai vagyonának alapját jelentette az okosan megszervezett birtokbakerülés, kitermelés, az a falu talán legvagyonosabb embere, akinek kft-je ma több anyagot dolgoz fel, mint amennyit a faluban lakók kitermelnek. Rajta kívül *"Voltak olyanok, akik házat, bennvalót (telket, házhelyet), traktort vásároltak belőle, a legtöbbnek azonban a túlélést, a mindennapi költségek fedezését biztosította a jövedelem, vagy legfeljebb pótolták a gazdaságban levő hiányokat, jobb lovat, szekeret, új hámot vettek..."* (P.R.) *Ha lopással és adócsalással is, de "mindenki gyarapodott egy kicsit, én ezt már el merem mondani..."* (O.B.) A faluban nem fejlődött ki az a kizárólag

fakereskedelemre, ezen belül falopásra alapuló, sokakra jellemző egzisztencia, mint a szomszéd Kápolnáson.

Én meghatározónak látom azt is, hogy a birtokba-vevési folyamat igen elhúzódott. Ha egyszerre történik, akkor más kihívásokkal, nehézségekkel kell számolni, de nem lett volna ez a hosszú, bizonytalan állapot, amely teret adott a különböző vélekedéseknek és különböző, kísérletező viszonyulásoknak. Az emberek újra és újra beszélték a történeteket, és mérlegeltek: mi lehet az oka, hogy a hatóságok nem támogatják a folyamatot, mi lehet az oka, hogy a telekkönyv szerint tulajdonukba levő földtől az erdőig mindenért meg kell harcoljanak. Érezték a tehetetlenségüket, volt amikor a hivatalos utat követték, és időnként igazuk tudatában *felláadtak* (példaként lásd a fent említett földvisszafoglalási esetet). Ilyen, esetleg csoportossá váló *lázasásként*, azaz olyan tettként, amelyet a felindulás, az érzelmek motiválnak, és nem a meggondoltság vezérel, értelmezem azokat az eseteket, amikor valaki, megtudva, hogy a sajátjából *"tegnap elvittek tíz szál fát, felment, elhozta a maradékot, s a szélből még két szálát..."* (P.R) Ezesetben az előző rendszerben mindennapi, állami-egyéni harc utócsatározásaiként is értékelhetem ezeket az eseményeket: *"igazából csak az az enyém, ami a kapumon belül van"*.

A legfontosabb, alapvető probléma azonban mindabban, ami történt, az, amit így fogalmaznak meg a helyiek: *"Ma nem a falu parancsol a pásztoroknak, hanem a pásztor a falunak..."*, és az ebből kikövetkeztetett morális parancs: ma **másfajta pásztorok kellenek...**. És a pásztor mellé bírók és képviselők, a közösség legitim és autoritással rendelkező vezetői. Csak ekkor lesz arra esély, hogy a mindenki által kárhozott rendtelenség, *balamuk* felszámolódjon, és újra olyan jól és közmegelegedés szerint működő közbirtokosság legyen, mint 1948 előtt.

Sietek megjegyezni: az, ami a mostani máréfalvi idős nemzedék emlékeiben él a közbirtokosságról, egy ideálkép. Az egykori közbirtokosság soha nem volt sem egységes, sem mindenki megelegedését kivívó. Akkor nem volt probléma a külső intézményekkel való érdekellentét, lévén, hogy a finácokon kívül külső intézmények nem is nagyon törődtek a faluval. Ugyanakkor szilárdak voltak a birtokhatárok, nem egy-két év alatt kellett rögzíteni őket, mint most. Az akkori helyzethez képest heroikusnak tűnik az erőfeszítés: nyitott társadalomszerkezetű, mobil közösségben, több lábon álló gazdálkodásban, erős individumok, családok között megteremteni az egyensúlyt. Megjegyzem, mindeddig nem is sikerült ez, lásd a visszaszolgáltató magánerdőben kialakított közös gazdálkodás végső formáját: hét - tíz tulajdonosból álló csoportok még meg tudnak egyezni, vagy legalábbis tudják a konfliktusokat kezelni, ennél nagyobb szerkezetek nem.

A legtöbben a máréfalviak közül csak szervezési problémaként kezelik a rend visszaállítását: ha lesz elegendő vagyon, akkor abból meg lehet fizetni a pásztorokat éppúgy, mint 1948 előtt, amikor a falu határát hat határpásztor és két erdőpásztor felügyelte. Állandó éjjel-nappali szolgálat volt, egymást váltották. A szolgálati idő letelte után minden kis rendellenességet jelentettek a bírónak, a közbirtokossági elnöknek, az erre megbízott embereknek. Igaz, ők elsősorban az idegenektől (állattolvajok például) védték a határt, ezek mozgását követték, de a helyiek szabályszegéseit is felfedezték és nyilván tartották. Megvolt a szükséges hely- és emberismeretük, és, ellentétben az idős erdőszel, aki le kellett mondjon, mert *nem volt mögötte erő*, az egykori közbirtokosság pásztorai mögött ott álltak a falu törvényeket hozó és törvényeket érvényesítő testületei, valamint a falu osztatlan erkölcsi ítélet- és szankciórendszere. Ebben igazuk van az idős

embereknek: az akkori érdekeket szolgáló, igen szilárd és hatékony gazdálkodási-társadalmi-erkölcsi szerkezet volt ez.

Azért illúzió ma ezt a képet követni, mert az új körülmények között, az átalakult társadalomban, erős individuális érdekek egymásnak feszülése közepette igen nehéz konszenzust teremteni. Az apró részletekkel is nagy baj van: igen nehéz a faluban ma pásztort találni, mert a közös tulajdon őrzéséért kialakítható-megadható bérért ezt nem vállalják azok, akiket erre alkalmasnak tartanának. Ez az állatpásztorokra vonatkozik - de elvben nemcsak rájuk. Ha egy egyén a maga állatai számára meg tudja vásárolni a saját legelőt, meg tudja fizetni a pásztorokat, akkor nincs gondja, kiválik a közösségből, csak saját gyarapodásával törődik. Azoknak igazi gondja, hogy nem működik őket védő közösség, akik erre, vagyis a farmgazdaság fele való elindulásra nem képesek. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy azért központi kérdés Márafalván és a székelyföldi falvakban a közbirtokosság kérdése, mert elmaradtak, és (ahogy az egy olyan falutól el is várható, ahol az elmúlt évtizedekben a hegyvidéki gazdálkodó, állattartó életmód volt túlsúlyban) a modernizációs pálya elején járnak.

Más pálya azonban, mint amin mozognak, ezzel párhuzamosan nem létezik. Egyelőre azt lehet mondani, hogy az erdő- és fa-kérdés elmúlt tíz évének vannak negatív fejleményei, de van egy, ha pozitívnek nem is nevezhető, de sokatmondó jelensége is. Ez a *saját tolvajok* kérdése: az, hogy eddig a faluban gazdák és tolvajok mindig ki tudtak egyezni, egyetlen olyan esetről nem tudnak, amikor rendőrségre, vagy törvényszékre került volna a felderített és bizonyított lopás.

Több mindent jelent ez. Még mindig ne alakult ki, bár igen sokat emlegették 1989 után, a magántulajdon szentségének tisztelete. Aki hozta a fát, hivatkozhatott arra, hogy "mennyi munkája volt vele", és ha megadta az árát, és még azon felül valamennyi kártérítést, akkor volt olyan tulajdonos, aki még örült is, hogy munka nélkül hozzájutott a jövedelemhez. Az a része a birtokosoknak, akiknek nem voltak eszközeik a kitermeléshez, mindig is tudták, kik azok a faluban, akik függetlenül a tulajdonformától, *nagyon szerették az erdőt*. Ezek régebb is, ma is "az egészet el akarták hozni... tudták, hol van, s nem volt idegen nekik..." (F.I.) A nyugdíjasok, öregek, más helységeken lakó tulajdonosok érdekeit valóban csak a közös vezetés képviselhetné volna hatékonyabban - ez azonban nem létezett. Végül is ez, vagyis a bizonyítottan kárt okozó egyénnel szemben fellépő közösség hiánya volt a *saját tolvajok*-ra vonatkozó konszenzus alapja: aki *nem volt idegen* az erdőben, az szemrebbenés nélkül levágta és elvitte akár a szomszédja fáját is, mintha az szabadon kitermelhető, *mindenkié, azaz senkié* lenne, mint egykor az állami tulajdon; aki *idegen* volt az erdőben, az belenyugodott abba, hogy ez ellen, mivel a hatóságok (és a közösség, amelyik nem működik érdekközösségként) nem védi az érdekeit, mit sem tud lenni. Fel is háborodhatott, ha úgy tetszett neki, a végeredmény ugyanaz volt. Számára ez volt a rend.

Lehet-e ezt konfliktuskezelésként értelmezni? Vagy inkább az erősebbeknek a falu előtt nyíltan nem vállalt érdekérvényesítése?

Mindaz, ami 1992 után történt, nagy próbatétele a falunak. Az erdőviisszaadás kérdése inkább társadalom-, mint gazdaságszervezési kérdés, már amennyire ez esetben ezeket el lehet egymástól választani.

A szociális szerkezetek közül melyek, milyen mértékben bizonyulnak ezután hatékonyaknak? A közbirtokosságé a jövő, vagy a fatolvaj-bandáké?

Milyen szociális szerkezetek alakulnak ki a hegyvidéki székely falvakban, amelyek lehetővé teszik a létező, a helyi közösségek tulajdonába most visszakerülő, egyéni jövedelemmé fordítható vagyonokkal (erdőkkel, vizekkel, de a turisztikában fontos környezeti-kulturális potenciállal is például) való gazdálkodást?

Milyen társadalmi-mentális-erkölcsi alapja lehet a széles társadalomban az örökség őrzésének, az örökségesítésnek?

5. Rengőkő - egy történelmi esemény örökségesítése

1999 őszén emeltek egy két méternél nagyobb keresztet a falu határában, a Telekságpataka völgyében, a Rengőkő nevű szikladarabon. A kereszt felirata: Dicsértessék a Jézus Krisztus. Nehéz helyzetekben megsegítlek téged és te dicsőítesz engem. 1949-1999 Rengőkő.

A kereszt állítói egy 1949-es, már említett történelmi eseménynek - egy prófétaasszony prédikációinak, egy máréfalvi központtal kibontakozó millenarista, világvége-váró mozgalomnak - szándékoztak emléket állítani.

Az asszony, akit a környéken és a faluban *máréfalvi szentasszony*nak neveznek, ma is él. 1949-ben februártól augusztus közepéig egyre több, előbb a házába, majd az udvarára, végül a határban Rengőkőnél egyre nagyobb tömegben összegyűlő embereknek *hirdetett* a *kegyelem*ként Istentől kapott útmutatások szerint az erkölcsi romlásról, a világ végétől. A köréje csoportosuló hívek beszédei időpontjáról, helyszínéről egyre távolabbi helységek embereit értesítették, a beszédeit kézzel sokszorosított levelekben terjesztették. Az újonnan hatalomra jutott kommunista rendszer hatóságai első pillanattól rendszerellenes tevékenységként kezelték a cselekedeteket, a mozgalmat rendszerellenes mozgalomnak nyilvánították. A szentasszonyt elfogták, Marosvásárhelyen ideggyógyintézetbe zárták: onnan elszökött, bújkált, újra hirdetett, míg végül karhatalommal az összegyűlt tömeget szétverték, a szentasszonyt másfél évig Szeben ideggyógyintézetbe zárták, majd miután hazaengedték, itthon házi őrizetben volt.²³ Ma távolabbi falvakban is ismert *tudós, mondó, gyógyító*.

Rokonok kezdeményezték, hogy még életében emléket állítsanak az 1949-es cselekedetnek. Pénzt gyűjtöttek, felállították a keresztet, és 1999-ben Szent Imre, a falubúcsú napján a katolikus pap vezetésével egy kisebb csoport kiment a kereszthez, ahol imádkoztak, és a pap megáldotta a keresztet. Azóta minden évben megtörténik a búcsú előtti hetekben a kereszt csoportos meglátogatása.

A jelenség dimenziója korlátozott. Az örökségesítés néhány ember, főleg egy Kolozsvárra elszármazott, egyetemet végzett, majd hazatért asszony, közeli rokon tevékenységének eredménye. Az örökséget elsősorban a rokonság tekinti magáénak, hiszen Máréfalván a szentasszony tevékenységéről a *hirdetések* idején, azután is megoszlottak a vélemények. A faluban azt beszélik, hogy a kezdeményezők idővel egy kis kápolnát akarnak emelni erre a helyre.

6. Örökségesítő intézmény: Kőlik Hagyományőrző Művelődési Egyesület

²³ A mozgalomról két tanulmányt is küzöltem; erről a témáról készítettem és védtem meg 2001-ben doktori disszertációm. Itt bővebben nem foglalkozom az eseménnyel.

Az örökségesítés helyi intézményei: a Polgármesteri Hivatal és a civil szervezetek. A hivatal nem itt, hanem Fenyéden van, ezért a civil szervezetekre nagyobb feladat hárul a faluban.

Az Egyesület az értelmiségi önszerveződés egy formája. Nem sokkal az 1989-es változások után alakult, ahogy a neve is mutatja: klasszikus néprajzi értékek feltárása, a máréfalvi hagyományörzés, a művelődési tevékenységek felkarolása volt a célja. Évente egyszer tart közgyűlést: novemberben a falu búcsúját, Szent Imre napját megelőző szombaton.

Rendezvényeket (kiállítás megnyitók, tanácskozások, Kapu-napok) szervez, kiadványokat jelentet meg.

Tulajdonképpen a Máréfalváról elszármazott értelmiségiek összefogását végzi, valamint a székelykapuk megőrzését, felletározását célzó pályázatokat bonyolít. Lelke, szellemi vezetője az a nyugdíjas tanárnő, iskolaigazgató, néprajzkutató, „a falu mindenese”, akiről volt már szó. A fogalmazásuk szerint értelmiségiek „értékmegőrző”, lokális identitást építő, tulajdonképpen, az általam használt fogalmak szerint, örökségesítő tevékenysége számára ad keretet, teremt lehetőségeket az egyesület.

A tevékenység az elmúlt évtizedekbe nyúlik vissza, eredményei a központépítésben a legszembetűnőbbek.

7. Központépítés

Az utolsó középület, amelyik a faluban épült: a kultúrház. 1966-ban öntötték az alapokat, 1976-ban avatták. Az akkori vezetőség döntötte el: a „szocialista közművelés otthonának” méltó helye a papilakkal szemben, a Pap János féle ház mellett van, ott, ahol addig a csűr állott. A külsejét a helyiek és Svédországban is járt tervezőmérnök ötlete alapján alakítják ki. Mivel a helyiség monumentális székelykapui értéket jelentenek, ezért díszítsék a homlokzatot kiöregedett, a gazdájuk által kidobott kapuelemekkel. A megtervezett, kivitelezett felület híressé lesz. Egyéniséget ad az épületnek, a kulturális sajtóban felfedezik, értékelik, az értelmiségieknek és arra járó külföldieknek tetszik az ötlet és a kivitelezés; végül pedig a helyiek is elfogadják. Az így elképzelt és kivitelezett kultúrház homlokzata lesz a falu legfőbb művészi értékének, a székelykapunak az első, más ideológiai-tárgyi környezetbe helyezett, emblematikussá tett megjelenítése - az örökségesítés első tárgyi bizonyítéka.

A kultúrház előtti-melletti térrel új környezet jelent meg a faluban. Ennek nem volt tulajdonosa abban az értelemben, ahogy a falusiak értették ezt a fogalmat, és amilyen gyakorlata volt a tulajdonok kezelésének. Ez nem volt *kapueleje*, amelyet a kapu gazdájának seperni, gondozni kellett, nem volt szakrális központ (templom), vagy állami intézmény (iskola), amit kialakított rend szerint közösen gondoztak. Ennek a térnek a rendbentartása egy másfajta viszonyulást kívánt, amely csak a tér más elemekkel való kibővítése -- újabb építkezések, a szimbolikus megjelölés újabb formái -- után alakult ki igazából.

1997-ben avatták fel a kultúrház mellett kialakított parkban a két világháborúban elesett máréfalviak emlékművét. A tervezést, kivitelezést a Kőlik Hagyományörző Művelődési Egyesület vállalta. Szakemberekkel, képzőművészekkel konzultáltak, és nemcsak egy kő és egy márványtábla, hanem egy kereszt is került a talpazatra. A keresztre került fel a magyar honfoglalás dátuma, valamint ennek millicentenáriumi évfordulója: 896-1996. A

márványtáblára a két világháborúban elesettek neveit vésték. A park kerítése mellé 11, a millicentenáriumra emlékeztető ezüstfenyőt ültettek. Azóta a park újabb tárgyakkal gyarapodott. A magyaregregyieknek ajándékképpen kopjafát faragtak, ebből két darab készült, az egyiket itt állították fel. 2000-ben egy eljövendő szabadtéri kapumúzeum első darabját is felállították: egy régi, lebontott kaput restauráltak és építettek fel ide. Ami most zajlik: a kultúrház tetőterének beépítése (PHARE támogatással), a nagyterem rendbetétele (Megyei Tanács támogatásával).

Vegyük sorra: a központban van egy 1976-ban átadott épület-homlokzat székelykapu-elemekkel; egy 2000-ben az óvoda elé az itteni fiatalabb fafaragók által emelt faragott-festett új székelykapu, meg a parkban a restaurált kapu. A parkban van egy 16 tonnás, a Hargitáról származó szikladarab, ott a márványtáblán a két világháborúban a magyar hadsereg soraiban elesettek névsora, ott a két méteres kereszt és a magyar honfoglalás évszáma a kereszten, ott van a millicentenáriumot idéző 11 fenyő, ott van a testvérfaluval való kapcsolatot jelképező két méteres kopjafa. Évente itt tartják a március 15-i megemlékezéseket, és november elsején, halottak napján is itt gyűjtanak gyertyákat.

Ez a központi tér eddig nem létező funkciót vállalt fel és lát el: ez a település közösségének ceremoniális központja. Ugyanakkor az itt elhelyezett tárgyak szimbolikája több értelmezést, többfajta értékrendet is megmutat, kötődéseket is jelez, erősít.

A „ hatalmas, faragatlan kötömb” olyan kő, amely azért került „a székelykapuk falujának központjába”, mert „ háborúkat idéz, melyek valamikor oly erősen megbolygatták a csendes mindennapokat, hogy egy fa - akár festett, akár faragott - nem tudná felvállalni az események súlyát”. Egy bibliai történetben szereplőhöz hasonlítható: „Jákob jut eszembe az Ószövetségből, aki majdnem a testvérharcok áldozata lett. menekülés közben kimerült. Egy követ vett, rátette fejét és elaludt. Álmában egy létrát látott, isten angyalai le-fel jártak rajta. Ébredésében azt mondta: „ Itt van az ég kapuja!” A követ emlékköül állította fel, azután megbékült testvéreivel. Ezek a hősök (ti. akiknek a neve a márványtáblán szerepel - G.J.) az angyalok. Addig járnak le-fel, amíg mindenki (ti. azok a falusiak, akik körében nincs békesség) megbékél...”. Ez a kő tehát a falu legfontosabb szimbolikus tárgya, mert „ az ég kapuja”, a túlvilággal való találkozás. tárgya, akik pedig a kapcsolatot megteremtik, azok a hősi halottak. Az értelmezés szerint, amelyet egy a faluból elszármazott jezsuita pap végzett, a kő és a kereszt a Jézus képviselte keresztény világrendet, ennek erkölcsi parancsait szimbolizálja.

Az évszám, a 11 fenyő ültetése bekapcsolta a helyieket a magyar nemzet szintjén zajló megemlékezési folyamatba. A márványtáblán levő nevek a háborúkra, nemzeti sorsfordulókra emlékeztetnek

A kő a Hargita oldalából származik, és azzal, hogy a falu közepére állították a természeti táj darabját, a „szigorú táj” és az ebben életteret kialakító székely nép kapcsolatát jelezték. „Az emlékmű, most és mindenkor, legyen e tájhoz való kötöttségünk... szimbóluma!” Ugyanakkor emlékművek sorát állították ebben az időszakban a szomszéd falvakban is. Ez térmegjelölés volt - de ugyanakkor az ezekben a falvakban zajló arculatkeresésre, identitáskeresésre utalt. Amit Méréfalván kijelöltek és a központban felállítottak: a kereszt, a székelykapu, a kő - ez az örökség, amelyet őrizni és a vendégnek, mint a vendéglátók szimbólumokba sűrített értékeit, megmutatni kell.

8. Székelykapu - az emblematikus örökség

A Kőlik hagyományőrző Művelődési Egyesület minden tevékenysége többé vagy kevésbé a székelykapukkal kapcsolatos.

Hol, melyik településen látható ma a Székelyföldön a legtöbb, legeredetibb székelykapu? Hol folyik a legintenzívebb, legeredményesebb megőrző munka?

Fontos a válasz. Mert ahol a legtöbb, legeredetibb kapu van, ahol a legeredményesebb a megőrző munka, az a székelykapuk székelyföldi központja. Egyúttal a Székelyföldre székelykaput megcsodálni utazók célpontja.

Összeállítható a települések szerinti statisztika: a kapuk száma önmagában és a lakosok számának arányában, keletkezési évük, esztétikai értékük, megőrzésükre és népszerűsítésük érdekében évente sorra kerülő rendezvények száma, stb. Meg ettől függetlenül is, elhangozhatnak szubjektív kijelentések: ez vagy az a falu a központ, mert itt vagy amott épülnek ma is a legszebb kapuk; vagy, mint Máréfalva esetében is: itt a központ, mert ide jönnek messze földről is kapufaragást tanulni.

A statisztika szerint 609 máréfalvi család közül 213-nak van nagyméretű, kötött vagy faragott székelykapuja. Ez a családok .35 %-a (ha nem számítjuk a cigányokat, csak az 516 magyar családot, akkor 42 százaléka).

Büszkék-e ezek a családok a „hagyományos” kapujukra?

Azok, akiknek nincs, szeretnének-e székelykaput?

Nem készítettem felmérést, nem tudom. A néprajzkutató véleményét ismerem, aki a Kriza János Néprajzi Társaság gyűjtőpályázatán első díjat nyert munkáját 2000-ben könyvben is megjelentette. Azt tudom, hogy a könyvpiacra, a távoli olvasók számára egy színvonalas és izléses kiadványban, együtt, egymáshoz kapcsolva jelent meg a székelykapu és Máréfalva. Azóta is a turista-csoportok tagjai, ha lehet vásárolják és saját környezetükben terjesztik a könyvet. Ezután az erdélyi, magyarországi közgondolkodásban a székelykapu újabb identitás-elemet is kaphat: nemcsak regionális (székely), nemzeti (magyar) - hanem lokális (máréfalvi) identitást. Valaki lehet ezután messze idegenben ismert azért, mert “máréfalvi, ahol a legszebb székely kapuk vannak”. Ez a gesztus örökségésítésnek minősíthető.

Erre az örökségre büszkék, ha jól gondolom, azok is, akiknek nincs székelykapujuk; kik nem is akarnak maguknak székelykaput állítani Máréfalván.

Az örökségésítés részeként a néprajzkutató körvonalazza a székelykapukkal való törődés etikai dimenzióit is: “A székelykapuk a Székelyföld kulturális örökségének részét képezik, hozzátartoznak a települések építészeti arculatához, népi építészeti együttesnek, épített örökségnek tekinthetők. Máréfalván a 25 műemlékkapuért felelősséggel tartozunk. Bár egyéni tulajdonban vannak, közösségi értéket képviselnek. Megőrzésük csak úgy lehetséges, ha kapuvédelmet közösségi értékévé tesszük.” Ez elsősorban értékek felmutatását, érdekek megfogalmazását, intézmények kialakítását jelenti. “Az értékmentést a helyi Kőlik Hagyományőrző Művelődési Egyesület vállalta fel. Távlati programot dolgoztunk ki annak érdekében, hogy a székelykaput - a vidék, a falu jellegzetes szimbólumát - a figyelem középpontjába helyezzük, elsősorban itthon, de a világ előtt is. Ilyen elgondolásból született a Művelődési Otthon homlokzatának kapuelemekből formált díszítése, a Szabadtéri Kapumúzeum első kapujának felállítása, a legrégebbi műemlékkapu renoválása, a Székelykapuk Napja rendezvény.”(Kovács 2000.8o.)

8.1. Egyéni kapuállítások

Nem szabad elfelejtenünk: még mielőtt örökségesedne, vagy azzal párhuzamosan (de ma már nem attól függetlenül), a székelykapu elsősorban az itteni emberek személyes-családi identitásépítését, a presztizsnövelést szolgálja.

Cs Béla erre a példa. Szülei számára 1955-ben, éppen születésének évében faragott kaput a falu egyik ismert kapuállító mestere, egyébként Cs. nagybátyja. Az 1990-es évekre ez a kapu már megroggyant, támogatni kellett, s a kapuszárnyat emelni, ha nyitni akarták. Ki lehetett volna azonban javítani, új lábakra lehetett volna állítani. Egy renoválás, az elődök kapujának rendbetétele azonban más jelentésű és más jelentőségű, mint egy új állítása. Igaz, hogy az anyag megvétele, a csináltatás sokba került, éppen ezért a faluban „nem mert mindenki székely kapuról álmodozni”. Cs. azonban felvetette az ötletet feleségének, és megegyeztek.

Hozzá tartozik a történethez, hogy az egykori kapuállító mester fia, Cs. unokatestvére, maga is kapufaragó, látta azt a cserefa-anyagot, amelyet Cs.-ék kitermeltek, majd deszkának felvágta és eladtak, és többször is megjegyezte, hogy milyen kár ezeket felszabni, milyen kitűnő kapulábak lennének belőlük. Cs. őt kereste meg és kérte, hogy segítsen; tavasszal az ő házával szemben levő telken állították fel a bakokra az összállított kaput, és az ő szerszámaival, az ő útmutatására kezdte meg Cs. a minták kirajzolását és a faragást. A fiú is segített, de a legtöbbet Cs. dolgozott: „nekem nem volt idegen, csak éppen nem csináltam azelőtt kaput. Azt mondja L. bácsi, te Béla., te mehetsz, azt mondja, kaput csinálni!”.

Egész tavasszal ez volt a napi tevékenység. Az a szomszéd, akivel együtt jártak fát kitermelni, kiszámította: ha ezalatt az idő alatt ugyanúgy, mint eddig, az erdőre járnak, akkor annyi lesz a jövedelmük, hogy Cs. "kétszer kikeresi a kapu árát". Cs. azonban ezúttal csak magának dolgozott, és amit létrehozott, annak a szimbolikus értéke a fontos: "... Ezt pénzzel megfizetni nem tudják... nem mindegy az, hogy valakivel csináltattad, vagy csináltad. Azt akárki, jönnek barátok, volt kollegák a szakiskolából, már többen jártak, ne barátom, én csináltam, el merem mondani, hogy az én kezem munkája... Ezt én csináltam meg, ezt pénzbe kifejezni nem lehet."

A szomszédok, a látogató egykori kollegák, a falu közössége előtt nagyobb társadalmi súlya, hitele van ezután a Cs. családnak.

2002 júniusában egy hétig egy faragómester vezetésével 18 magyarországi vett részt egy faragótáborban. A cél: D. Balázs oszlopos faragott székelykapujának a megalkotása, felállítás, meg, természetesen, az, hogy a helyszínen megtapasztalják, milyenek a székelykapuk, kik a kapufaragó mesterek, akiktől tanulni lehet a kapufaragás, kapuállítás titkait.

Két helyi segítőjük volt: egy kapufaragó mester meg a kapufaragás, kapuállítás helyi néprajzkutató szakértője. Ez utóbbi készítette a minták rajzait; az előbbi segített megfelelő tölgyfa kivágásában; az ácsmunka során, majd a faragáskor tanácsokat adott, majd szervezte és vezette a felállítást. Alapvető tapasztalat volt a helyi mester és a magyarországi faragók részéről, hogy különbözőképp gondolkoznak, dolgoznak, hogy

két világ találkozik: a „hagyomány” a „hagyományörző mesterséggel” (lásd a Mellékletben K. Lajos véleményét erről).

8.2. Közösségi kapuk

Az első olyan kapu, amelyik nem egyéné, hanem a közösségé, 1859-től áll a papilak előtt. Ez egyben a falu ma is álló legrégebbi kapuja. Éppen azért, mert nem egyéné, a legtöbb gondozást, figyelmet kaphatta az idők folyamán.

Hosszú szünet következik az újabb kapu felállításáig. Két intermezzót kell említenem. Az első a hetvenes évek közepe, amikor egy székelykapu funkciót vált, közösségi tulajdonba megy át. Az új kaput építő gazda által lebontott régi, eltüzelésre szánt szerkezetnek Kovács Piroska és Kovács Mihály új helyet tervezett, új funkciót talált. Székelyudvarhelyi értelmiségiek, funkcionáriusok segítségével Szejkeföldön, az Orbán Balázs sírja előtt állították újra fel. Ez a máréfalvi kapu lett a mára kialakult kapusor első darabja. A nyolcvanas években, a magyarországi Új Tükörben jelent meg Sütő Andrásnak az a programadó írása, valamint azok a fényképek, amelyek Orbán Balázs sírját, az oda vezető kapukat központi, etnikai-táji szimbólumegyüttesként írja le. Azóta a hely szimbólumértéke csak erősödött.

A második intermezzó: a lebontott kapuk máshol csak kallódó darabjait a Kovács Piroskák udvarára, pincéjébe gyűjtötték, és amikor közeledett az új kultúrház felavatása, akkor olyan homlokzatot terveztek az épületre, amelybe belekomponálták a kapuk kisebb-nagyobb darabjait. A közösségi épület, a kultúrház oldalán tehát kiemelet tárgyként, történelmi és esztétikai értéként, díszítőelemként, a falu jelképeként nem egy elemeiben teljes kapu, hanem a kapuk és a falu összetartozását jelképező kompozíció látható az avatás, 1976 óta.

Ezután következett, a már említett központ-kialakítás részeként, a közösség három újabb kapuja. Az egyik régi, de felújított: ez a kultúrház melletti parkban restaurálva-újrafestve-felállítva a Szabadtéri Kapumúzeum már említett első darabja. A másikat fiatal ffaragók 2000-ben faragták, a millennium emlékére állították fel a kultúrház melletti óvoda-épület elé. A harmadikat 2003 nyarán faragták, és a régi iskolaépület elé állították fel szeptember 15-én.

8.3 Közös kapugondozás

A Kőlik Egyesület 2002-ben benevezett a csíkszeredai Polgár-Társ Alapítvány Élő Örökség programja keretében meghirdetett pályázatra, és egy éves támogatást nyert. A cél: a kapuk iránti figyelem felkeltése, gyerekeknek a kapuk gondozásába való bevonása, a faluban a székelykapuk, mint hagyomány vagy örökség (a helyiek a fogalmakat egyaránt, szinonimaként használják) kérdésének széleskörű megjelenítése.

2003 nyarán a program keretében tíz napos kapufaragó tábort rendeztek. A falu egyik, a központtól nem messze levő, régi portáját, ahonnan kihaltak a helyben élő tulajdonosok, magánemberek megvásárolták, és a fából ácsolt, tapasztott, kékre meszelt házban falumúzeumot szándékoznak berendezni. A ház és a csűr felújítása után a(z ácsolt,de nem faragott, festett) kapu felújítása következett. Ezzel párhuzamosan zajlott a 15 fiúnak szervezett faragótábor, ahol faragómesterektől mintákat, rajzolást és faragást tanulhattak. A tíz nap alatt idegenek sokasága (olyanok, akik ezért autóztak ki Máréfalvára, és

olyanok, akik áthaladtak a falun, és látva a kapura kitett plakátot, megálltak és érdeklődtek) látogatta a táborn, próbálta a faragást. Ennél látványosabb volt azonban a lányok tevékenysége.

A tervek között az is szerepelt, hogy a főút melletti székelykapuk egy részét felújítják: megtisztítják, újrafestik. Ennek végzésére hármás-négyes lánycsoportok szerveződtek. A kapu gazdájának dolga volt az állványzat felállítása, valamint napszám fizetése, a festéket pályázati pénzből vásárolták, a szakfelügyeletet a kapu-szakértő néprajzos biztosította. A faluban párhuzamosan több helyen is folyt a látványos tevékenység. A dolgozó fiatal lányok rokonai, fiatal legények, udvarlók, ismerősök mindig megálltak a kapuk előtt – a munka mellé társalgás, társadalmi élet, a látvány mellé mozgalmasság szerveződött. Gyakran arra autózó idegenek, turisták, magyarországiak is megálltak, beszélgetésbe elegyedtek, fényképeket készítettek -- „*ez egy attrakció volt az út mellett...*”. A kapuk és a kapuk gazdái, valamint a „kapukkal való törődés” folyamatos reklámja zajlott a napokban, ezeken a helyszíneken.

15 kaput sikerült felújítani. A faluban elterjedt, hogy akinek székelykapuja van, az jelentkezzen, mert „*most ingyen lefestik*”. A táborszervező néprajzkutatót egyre többen keresték meg, tapasztalható volt „*hogy az emberek kezdtek foglalkozni a kapukkal, a gondolattal, hogy az a kapu nemcsak nekik fontos..*” A néprajzkutató, kapu-szakértő szakmai felügyeletet gyakorolt, és minden hozzá fordulóval tisztázta, hogy „*bizonyos dolgokban nem engedünk, ami hagyományos...*”. Ez talán a legfontosabb momentuma az akciónak: a falusiak láthatták, hogy tervezetten-szervezetten és koncepciózusan foglalkoznak a kapukkal, tapasztalhatták, hogy a fiatalabbak (saját gyerekeik is) bekapcsolódnak a tevékenységekbe: „*a kapuk a miénkek, közösen ügyelünk rájuk és teszünk értük...*”.

Máréfalva csak kapuival együtt értékes, a máréfalvi ember kapuállítóként és a kapu gondozójaként teljes értékű tagja a közösségnek.

Megerősödött az ideálkép: a máréfalvi kapuállító, kapuját gondozó gazda tevékenységével egy átfogóbb folyamatba integrálódik, egyben örökségesítő is.

Második fordulat

1. A látogatás

2003 október 27-én igen neves vendége volt a falunak. A történet azzal kezdődött, hogy telefonáltak: a neves vendég romániai látogatása során szeretne egy éjszakát falusi környezetben, falusi vendégfogadónál eltölteni: olyan helyen, ahol gazdaság van, ahol állatokat tartanak, egyszóval ahol a vendég a hagyományos, székely, falusi életvitelbe is bepillant. Úgy gondolták a szervezők, úgy informálódtak, minden jel arra mutatott: Máréfalva az a falu, ahol megvannak erre a feltételek. Van falusi vendégfogadás, vannak hagyományosan gazdálkodó vendégfogadók is, és itt van a megtekintésre érdemes lokális-regionális-nemzeti érték, a székelykapu.²⁴

²⁴ Anekdota, de figyelemre érdemes: a Bukarestből kiszállt rendőr-ezredes és kísérete keresték azt a székelykaput, amelyet az illusztris vendég megtekint majd, és amelynek megtekintésekor a vendég személyi biztonságáról gondoskodni kell. Úgy gondolták, hogy egyetlen székelykapu van. - „a székelykapu” – a faluban. Nagyon meglepődtek, amikor kiderült, hogy száznál több székelykapu van, és

Végül is a vendég, a romániai magánlátogatásra érkezett Mádl Ferenc, a Magyar Köztársaság elnöke csak egy fél órát időzött a faluban. A központban volt a fogadása, megtekintette a művelődési ház oldalán a kapu-kompozíciót, a 2000-ben felavatott székelykaput, majd a parkban - a látogatás emlékét megörökltendő, a kapcsolódást szimbolizálандó - egy fenyőt ültetett. A fogadás során is elhangzott, utána is emlegették az emberek: 63 éve történt utoljára, hogy a magyar állam vezetője megállt a faluban – igaz, az nem egy szervezett látogatás volt, csupán véletlen, hogy Horthy Miklós kocsija Máréfalva előtt romlott el, és amíg javították, addig került sor egy rövid sétára, emberekkel való beszélgetésre a faluban. Horthyt nem a kapuk érdekelték: a bíró mellére kitűzött első háborús vitézségi érmét vette észre és értékelte – az emlékezők szerint. Úgy gondolom, hogy ez a mostani látogatás az „örökségesítő Máréfalva” kép eddigi legerősebb külső megerősítése. Az örökségesítés eredménye a hírnév, a hírnév eredménye a figyelem és a látogatás. A látogatás eredménye a médiatizálás, majd a még nagyobb figyelem és terjedő, erősödő hírnév.

9.2. Faragott kapukkal ékes...

Az örökségesítés külső, a helyi társadalmat csak közvetetten, és belső, a helyi társadalmat közvetlenül érintő hatásai számbavehetőek, de nehezen mérhetőek. Belső hatás a kapuk gondozásának, a kapukra való költésnek az általánossá válása, a kapuállítás mint presztízsszerző cselekedet felértékelődése. Külső hatás: a hírnév terjedése nyomán kialakuló figyelem, elismertség. Valamint a külső szervezetek (csoportok, intézmények) növekvő érdeklődése a falu, mint helyszín, mint rendezvények, események, vállalkozások helye iránt. Ha nő a turisták száma, ha külső szervezetek szerveznek rendezvényeket éppen Máréfalván, és éppen a kapuk köré építve azokat, akkor ezek az örökségesítés újabb mozzanatai.

2003 nyarán két, a székelyudvarhelyi Artera Alapítvány által szervezett rendezvény volt a faluban. Az első: Máréfalva Mesefalva. Tíznapos, gyerekeknek szervezett „szórakoztató alkotótábor”, a székelyudvarhelyi nyári Ünnepi Játékok része. A táborban „hatodik életévüket betöltött gyermekek tizenhatféle mesterséget tanulhatnak meg, de a tanulás mellett délután előadásokon és koncerteken vehetnek részt. A programból nem hiányoznak a környéket megismerő kirándulások sem.”²⁵ A helyszínt jelzésekkel átalakították: a falu bejáratánál MESEFALU feliratu zászló lengett, a foglalkozást nyújtó épületek előtt mesefigurák jelezték a gyerekek jelenlétét. A több mint száz gyerek Erdélyből és Magyarországról érkezett, a részvételi díj minimális volt, a költségek nagyrészt megnyert pályázatok, támogatások összegeiből fizették. A gyerekeket máréfalvi vendégfogadóknál helyezték el, minimális térítés ellenében, a foglalkozások vezetői Székelyudvarhelyről vagy messzebbről érkeztek, a meleg ételt székelyudvarhelyi vállalkozás biztosította.

Azért esett a választás a számos Székelyudvarhelyhez közeli falu közül éppen Máréfalvára, mert így a befektetés a legnagyobb eredményt ígérte: a falu hírneve különösebb magyarázat, győzködés, reklám nélkül is figyelmet, érdeklődést keltett a

legalább 25 olyan, amelyik műemlék, tehát megtekintésre érdemes, tehát amelyeket biztonsági szempontból vizsgálni és amelynél a látogatást majd biztosítani kell. Talán, talán ez is közrejátszott abban, hogy a látogatás programját, biztonsági okokra hivatkozva, megváltoztatták.

²⁵ Udvarhelyi Híradó 2003, július 12.

rendezvény iránt. Ugyanakkor innen származik, erős a kapcsolatrendszere az alapítvány vezetőjének. Meg szállást lehetett biztosítani a már működő vendégfogadónál.

A másik nagy vállalkozás: a Máréfalvi Miraculum, a beharangozás szerint „társágunkban egyedülálló produkció ősbemutatója”²⁶. Augusztus 14-én valamint 15-én volt a főpróba és a bemutató. A helyszín máréfalvi: az első rész bevezetőjében említett *Kőlik* és környéke. A téma is azt lehet mondani, hogy máréfalvi: a tatárjárás ismert, a XIX. század közepétől a magyar nyelvterület számos helyén (legközelebb hely: Homoródalmás, az almási barlang) gyűjtött vándormondájának helyi, a Kőlikhoz kötődő variánsa. A szereplők máréfalviak: több mint hatvan idős, fiatal és gyerek, meg a székelyudvarhelyi Néptáncműhely táncosai. Mindezen túl azonban a példa kívülről érkezett, az európai örökségésítési folyamat, tapasztalat a kiváltója az eseménynek: „A Miraculum a középkori legendák feldolgozása, egy olyan műfaj, amely a középkorban is virágzott. Mostanság reneszánszát éli Nyugat-Európában, ahol a kis közösségek sajátos helyi legendájukat dolgozzák fel...” A cselekmény a tatárjárás idején játszódik, a rendező Tömöry Péter (a bonni Euro Theatre Central művészeti vezetője) a monda alapján, a próbák idején, a szöveget a szereplőkre alkalmazva egy „laza szerkezetű drámát” írt, mely feldolgozza magát a történetet, de a létrehozók hozzáadnak „egy esküvői szertartást, valamint helyi motívumokból összeállított zeneszámot... plusz egy olyan, régi korokat idéző jelmezvilágot... amely ezt színházi előadásá teszi.” A dráma csúcspontja: a tatárok elől a barlangba menekült, ostromlott nép hogy bizonyítsa, van még ennivalója, egy hatalmas kürtöskalácsot süt, azt mutatják fel a tatároknak, akik ezt látva lemondanak a reményről, hogy kiéheztessék őket, és eltávoznak.

A rendezvényt nem helyi, hanem regionális jelentőségűre tervezték. A média előtte is, utána is foglalkozott vele. Toborzóként, akárcsak a szüreti bálók előtt, székely ruhába öltözött lovas legények és szekerező leányok járták be a szomszéd helységeket, hirdették az eseményt. Az érdeklődőket a kultúrház elől, ahol a távolabb érkezők autói parkolhattak, szekerekkel szállították a helyszínre, kérésre a helyszín környékén (fiatalokra számítva) sátorozási helyet is biztosítottak. A résztvevőktől belépődíjat kértek. Az előadás után hajnalig tartó multság következett.

Az előadás elején a falut, a helyszínt a következő, mesei fordulattal mutatták be: a nézők eljöttek a „hires nevezetes Hargita aljába, Cekend kanyarjába, faragott kapukkal ékes menyországba, szép Máréfalvára...” A kiemelésre, egyénítésre, nyomatékosításra ez esetben is a faragott kapuk tűntek a rendezők-szervezők számára a legalkalmasabbaknak.

9.3. Örökség-menedzserek

A nyári rendezvények, kapuápoló programok, a látogatás tényei mellé állítható a vendégek számának töretlen gyarapodása, a vendégfogadók növekvő elfoglaltsága és növekvő jövedelme.

Ez azonban folyamat, nem fordulat.

Az első fordulat a turizmus, falusi vendégfogadás beindulása, még általánosabban, mivel a turisták magyarországiak: a magyar nemzeti, az európai integrációs folyamatok helyben is tapasztalható valósága, és az ezekből adódó kényszer: a helyi közösség meg kell fogalmazza, fel kell mutassa, látvánnyá és narrációvá kell tegye (nem utolsósorban azért,

²⁶ Az idézetek helyei, ha külön nem jelzem: Hargita Népe 2003, augusztus 14., Udvarhelyi Híradó 2003, augusztus 14., augusztus 17.

hogyan eladhatja) múltját, örökségét, önmagát. Mint megfogalmazódott fentebb: minden régiós, kistérségi, helyi fejlődésnek sarokpontjává válik a múlt, az örökség kérdése.

A második fordulat: az idegeneknek (nem falusi, vagy a faluból már eltávozó és visszatérő idegen személyeknek, valamint idegen szervezeteknek), mint az örökség menedzsereinek, piacra-vivőinek a megjelenése. Ebből a szempontból a 2003-as év hozta az áttörést (Mesefalu, Máréfalvi Miráculum).

Az örökségesíthető terekben válogató, embereket megmozgató és befolyásoló folyamat ez. A Kőlikhoz lépcsősort építenek, színpadot hoznak létre (ezt utóbb lebontják), higiéniai szempontokat szolgáló építményeket emelnek (két WC-bódé október végén is ott árválkodott a Kőlik alatt). A kiválasztott gyerekek, emberek próbára járnak, majd szereplők lesznek. Mindennek nyomai vannak a gondolkodásban, megváltoztatja a szemléletet is. Az egyik vendégfogadó meséli: „*A leányom volt az egyik főszereplő, azóta az énekeket itthon is együtt énekeljük... Épp vendégünk volt, egy magyarországi család, meg voltak lepődve, hogy ilyen lehet itt Máréfalván, kijöttek ők is az előadásra, fényképeket készítettek... úgy örvendtem, hogy van amit megmutassak a vendégeknek... én hiszem, hogy ennek van jövője...*” Ugyanő természetesen tartja, hogy Mádl Ferenc megállt Máréfalván, hiszen „*Maréfalva a székykapuk hazája...*”, az a falu, ahol idegennek – legyen az autóbuzos turista vagy államelnök – egyaránt érdemes megállnia.

A második fordulat következtében az örökségesítés folyamata többágúvá válik. A helyi értelmiségiek, vagy a szakemberek elképzelései, gyakorlata többnyire nem egyeznek a kulturális menedzserekével. Az általános szándék mögött (az előadás is „a fellelhető helyi értékeket próbálja életben tartani és továbbvinni”, nyilatkozza a Miráculum rendezője) sajátos gazdasági, fejlesztési megfontolások húzódnak (ugyancsak a rendező nyilatkozza: „reméljük, hogy olyan vonzerőt teremtünk ezzel a rendezvényt, amely a falu számára infrastrukturális és gazdasági előnyökkel is fog járni”).

Éppen ez a többágúság, a több szereplő, több elképzelés, ezek vetélkedése (piaca) az, ami gyökeresen új jelenség. Mindez leginkább a helyi lakosok feje fölött, legfeljebb kis részük részvételével történik. Az csak a sajtó általánosításában létezik, hogy „a máréfalvi miráculumot bemutató falu népe olyan lelkesedéssel adta elő, játszotta a legendát, mintha gyakorlott színészek lettek volna...”. Emögé ha bepillantunk, láthatóak lesznek azok, akiknek igen határozott véleményük volt a színésznek jelentkező helyiek adottságairól (vannak a helyi műkedvelő mozgalomban kipróbált, sokat szereplő emberek, ezek nem vettek részt az előadáson), valamint azok is, akik előbb megjelentek, de aztán nem jártak próbákra, akiknek formai vagy tartalmi kifogásaik voltak. Láthatóak azok, kik az örökségesítés ezen formáit kritizálják, más formáit inkább preferálják.

Új fordulat, hogy a székykapu-hírnév nyomán kialakult szimbolikus tőkét idegenek is figyelemre méltónak, kamatoztathatónak tartják, és a kulturális piac általános szabályai alapján szervezik itteni tevékenységüket.

Ismerős, más terminológiával már leírt jelenség mindaz, amiről szó van. Amióta értelmiségiek felfedezték, a folklór elemei idegen környezetben kerülnek: folklorizálódnak. A jelenséget folklorizmusnak nevezik, nálunk a nyolcvanas években nagy vitát kiváltó, szemléletalkotó, ma alapkönyvnek számító kiadvány jelent meg erről (Bíró-Gagyai-Péntek 1987). Ezen esetben is az állandóról és a változóról van szó. Főképpen pedig arról, hogy adott helyszíneken – egy falusi településen, egy régióban, Kelet-Európában - milyen csoportok, szervezetek, intézmények miképpen foglalkoznak a környezetek menedzselésével, milyen ideológiák és milyen praktikus, piaci

meggondolások állnak a tevékenységek háttérében, meg milyen az a társadalom, amellyel, amelyben mindez megtörténik.

Ami történik, az több, mint folklorizmus. Ideológia- és kultúr-menedzserek központokat – az ünneplés, az identitástermelés, az örökséggel való gazdálkodás központjait -- akarnak kialakítani. Például Máréfalvától nem messze, az agyagfalvi rétre Székely Nemzeti Parkot terveznek. A tervek szerint faragott körkép, népi mesterségek és a Székelyföld kulturális értékeinek bemutató helye lesz a 6 hektáros park.

Ebben a könyvben egy településről, és az örökségesítés kezdeti lépéseiről esett csak szó. 89 előtt a központosított kultúrpolitika tevékenységeit elsősorban az ideológia vezérelte – az az ideológia, amit hirdettek, meg az, amit türtek, legalábbis nyíltan nem üldöztek. Ma már igen nagy szerepe van a gazdasági indokoknak. A fejlettség egyenlő jólét meggondolás általánosan elfogadott – ezért igyekszünk nyugat felé.

Meg lehet-e élni kapufaragásból?

Csak ebből nem – de az egykori kapufaragók mai hírnevéből, örökített tudásából, meg a hagyományos falunak, mint környezetnek mai körülmények közötti piacosításából már lehetséges.

Érdemes-e erre alapozva, például vendégfogadásra berendezkedve keresni a megélés lehetőségeit?

A helyiek legnagyobb része egyértelműen lehetetlennek tartja, elutasítja ezt. Vannak azonban óvatosak, meg kételkedők, meg – kevesen – olyanok, akik hisznek ebben.

Az örökség szintjei

1. A falu környezeti-közösségi atomjai a családok - és a tulajdonukban levő házak, porták, birtokok. A családok időben való folytonosságának feltétele a biológiai-szociális reprodukció, valamint az anyagi javak átszállása, az öröklés.

Maréfalván ma is tapasztalható a néprajz által a XX században még élő, jogi népszokásként számon tartott ősiség elve. Ez „A vagyonnak a család, a rokonság körében való megtartására irányuló jogi eszköz, amely korlátozta a vagyon forgalmát, és az öröklést leszűkítette a vérségnek megfelelő körre, azon belül a leszármazás fokozataira, szintjeire.” (Tárkány-Szűcs, 1981.711.) Tehát a vagyon nem egyedül azé volt, aki azt éppen bírta és használta, hanem az egész nemzetségé - legalábbis úgy kezelték, mintha azé lett volna. Az íratlan erkölcsi parancs szerint a vagyon felhasználása, felosztása, esetleges eladása, megterhelése úgy kellett történjen, hogy az a nemzetség számára előnyös legyen. Eszerint, elvileg, az utódok és az elődök a jelenben élőkkel együtt birtokolták a vagyont - csak éppen a biológiai törvények alól nem vonhatták ki magukat, és ezért újabb és újabb nemzedékek következtek a sorban, hogy ideiglenesen munkálják, majd átörökítsék, és mindenközben a nemzetség javára hasznosítsák a tulajdont. A társadalmi törvények azonban lehetővé tették azt, amit a biológiai törvények megtagadtak. Annál is inkább, mert az örökségnek mindig is két értelme volt. Egyrészt a vagyontárgyakat, másrészt a családi státust kellett örökíteni, illetve lehetett örökölni.

A család, nemzetség szintjén az egykori és mai Máréfalván ez az örökség, örökítés mindenki által ismert folyamata.

2. A székelykapuhoz való viszonyulások megfordulása mutatja, hogyan történik a változás. A hetvenes évek elején lebontottak székelykapukat, darabjaik ott heverték az udvarokon, árokparton, vagy egyszerűen eltűzelték őket. A néprajzkutató gyűjtötte össze, amihez még hozzájuthatott. A lebontók, a szomszédok, a falusiak ekkor ezt a gyűjtőtevékenységet egyértelműen különségnek tartották. Később ezek közül a darabok közül egyeseket kiemelt, mindenki számára jelentős helyre, a kultúrotthon homlokzatára illesztettek. Ez a jelenség is alátámasztja azt, amit Francois Hartog történész, örökségszakértő ír: „A tárgyakkal el kell tűnniük egy időre, vagy meg kell rongálódniuk, mielőtt más módon válnak láthatóvá” (Hartog 2001.17.).

Ma már láthatóvá váltak a székelykapuk, és elképzelhetetlen, hogy valaki lebontsa és elherdálja kapuját, kapujának darabjait. A műemléknek nyilvánított kapukat, azt a 25-öt igen nagy becsben tartják, egyre többre kerül fel az ezt jelző háromnyelvű tábla.

Az egyes székelykapuk a tulajdonos családjának öröksége - a falu székelykapui, az egyének tulajdonában lévők és a közösségi tulajdonban levők egyaránt, tágabb kulturális örökség része.

Az emlékezet és a hagyomány fogalmak egyirányú kapcsolatot jelölnek: a mostaniak azok, akik emlékeznek és hagyományt őriznek, akik az aktív szereplők.

Az örökség inkább arra utal, hogy az örökös és az örökhagyó kölcsönös viszonyba áll egymással (Erdősi 2001. 26.). Kapcsolatuk lényeges vonása, hogy egymásnak identitást kölcsönöznek (Sonkoly 2001. 47). A falu székelykapui esetében az örökös a helyieken kívül a régió társadalma, a nemzeti közösség, és miért ne, a világ minden, a székelykapu esztétikai értékei iránt fogékony embere is. A falu kapcsolatba került ezekkel a fölötté álló entitásokkal. A kapcsolódás kialakítása, a kapcsolat működtetése identitást termel. Máréfalva számára ez igen nagy nyereség: ismertté, a „székelykapuk falujává” lesz. A régióban, meg a „nemzet nagy családjában”, hála a kapuállító családoknak meg az örökségesítést végzőknek, a falu most épít ki egy új, jelentős előnyökkel járó státust magának.

3. A jövőben az új, közös identitáselemnek igen erős egységesítő, igazodást termelő hatása lesz. Nemcsak arról van szó, hogy új tudáselemek jelennek meg: gyerekkortól ismerni kell a faluban a székelykapukat (nem csak a saját kaput, esetleg a rokonokét, szomszédét, vagy a legrégebbit, hanem minél többet); vagy arról, hogy az igazodás cselekedeteket motivál, és ha még nincs, akkor most székelykaput kell építeni azért, hogy azt ország-világ lássa. Igazi dilemma lesz, amit anekdotaként mesélnek: a gazda oldalsó utcában álló háza elé épített díszes székelykaput, és amikor megkérdik, hogy miért olyan cifra, hiszen itt a világ nem látják, akkor azt válaszolja: nem a világnak csináltam, hanem magamnak.

Állíthat-e ezután csak magának, a világgal nem törődve székelykaput valaki?

Lehet-e ezután úgy házat építeni Máréfalván, hogy ne legyen előtte székelykapu, és lehet-e ezután úgy építeni a székelykaput, hogy ne legyen rajta a világ szeme? Azaz: milyen igazodásokat követel meg a székelykapu örökségesítése azoktól is, akik eddig nem így gondolkodtak?

A folyamatok pedig láncszerűen kapcsolódnak: a világ, turisták alakjában, eljön megnézni a székelykapukat. A turisták érkezésére a falusi vendégfogadással foglalkozók házuk, udvaruk, életrendjük, környezetük átalakításával készülnek. A találkozások sorozata világról alkotott véleményeiket is jelentősen befolyásolja, az anyagi haszon

pedig az eddigi, kemény fizikai munkát, esőt, napsütést tűrő, fáradtságos életmódjuk feladását hozhatja.

A ház, porta, a mikrokörnyezetek intimitását átépítik, a faluképet átalakítják, a határ is, a maga vadságában, vagy művelt részeivel, juhnyájával és tehéncsordájával együtt **látványosság is** lesz.

Földművelő és állattenyésztő ősök öröksége.

Természeti, tárgyi, kulturális, szellemi örökség együttese.

A falu új történetének kezdetét jelenti a fentebb részletesen bemutatott két fordulat. A helyi anyagok, formák, viselkedések, szokások általános elveknek engedelmessé válva bekerülnek egy globális körforgalomba. 2002 nyarán már finn csoportot is vendégül láttak Máréfalván.

A helyi társadalom – megannyi más székelyföldi, romániai társával együtt - igazi kihívás előtt áll.

Amit igyekeztem könyvemben bemutatni, az a csata előtti felvonulási terep (vagyis örökségesíthető környezet), a múlthoz való átalakuló viszony és az örökségesítés már látható-leírható jelenségei, valamint a felvonuló főszereplők: a figyelő tömeg, a kísérletező családok, a szabályozó értelmiségiek, a piacosodást kezdeményező idegenek.

Mellékletek

1. Melléklet: A módszerről

A környezetépítés, környezethasználat, örökség, örökségesítés kérdéskörét kutattam 2002-ben Máréfalván. A következőkben a használt módszertant mutatom be. Mindez útmutatóként is szolgál hasonló kutatásokhoz.

1. Terepmunkámat alapvetően meghatározta egy sajátos helyzet: 1993 óta kutatok a faluban, tehát egy ismerős terepen kezdtem el egy új témának a vizsgálatát. Az, hogy ismerős, megkönnyítette a munkámat. Voltak helyiekkel kialakított kapcsolataim, amelyeket tovább építhettem. Új kapcsolatokat alakíthattam ki a régi ismerőseim közvetítésével. A bővülő ismeretségi körből kikerülők tájékoztattak, segítettek (például tanárok segítettek a rajzok elkészítésében). Megvolt tehát a feltétele annak, hogy a kutatás indításakor az ismerkedés, a bizalom megnyerésének fázisait egyből átlépve kezdhessem el az adatgyűjtést.

2. Fő módszerem az antropológiai kutatásban Bronislaw Malinowski nyomán alapmódszerként számon tartott résztvevő megfigyelés. Kutatási témám, a környezethez, a kialakuló vendégfogadáshoz, az örökséghez való viszony, az éppen zajló örökségesítési folyamatok megfigyelése is ezt követelte. Kiegészítésként interjúkat készítettem, és statisztikai adatsorokat is kialakítottam.

A kutatás tíz hónapja alatt januártól kezdődően, a faluban zajló eseményekhez igazodva, rendszeresen időközönként 2-3 napot töltöttem a faluban - kivéve a május-július közötti

időszakot, amikor hosszabb időt, négyszer öt napot kutattam itt. A legtöbb időt két tevékenység töltötte ki: a helyszínek bejárása, valamint az eseményekben való részvétel.

a. A falu főútjának, utcáinak, központjának, patakpartjának, kapuinak-kerítéseinek, portáinak, üzletek-kocsmák előtti tereinek, hídjainak, szemégyűjtő helyeinek állapotáról készítettem a különböző alkalmakkor feljegyzéseket, rajzokat. Rögzítettem a tapasztalható változásokat, a tavaszodással, nyár eljöttével a különböző évszakokra jellemző viszonyulásokat. Hóolvadástól a gabonaaratásig többször bejártam a határ közelebbi és távolabbi részeit, kimendtem a kilátóhelyül szolgáló magaslatokra, kaszálás idején meglátogattam a Máréfalvi Láz tanyáit. Igyekeztem ezt úgy tenni, hogy helyi kísérőim legyen, akiknek útközben kérdéseimet feltehessem, akiknek feljegyzett válaszai, magyarázatai alapján majd másokat is tovább faggassak.

b. Külön kell említenem a vendégfogadóknál tett látogatásokat. Miután megszereztem az Életfa alapítóinak listáját, és megfogalmaztam kérdéseimet, sorra végiglátogattam őket. Kikérdeztem őket a rokonai kapcsolataikról, végzettségükről, munkahelyükről, gazdálkodásban való részvételükről, más jövedelmi forrásaikról, a házépítésről, a ház vendégfogadás miatti átalakításairól (gázvezetés, vízvezetés), a falu állapotáról, szemetességéről, a falu nevezetességeiről, a vendégekhez való viszonyulásukról, a vendégek hozzájuk való viszonyulásáról, valamint a jövőbeli terveikről. Végigjártam udvarukat, lakásukat, s külön is megnéztem a vendégfogadó részt: szobákat, ezek berendezését, a fürdőszobát.

c. Részt vettem a kutatott témához információkkal szolgáló eseményeken: közbirtokossági gyűlés; pünkösdi vendégfogadás előkészületei, a szervező körútja a vendégfogadóknál; csoportok érkezése, vendégek és vendéglátók közös esti mulatása; egy finn-magyar vendégcsoport érkezése előtti előkészületek; értelmiségiek pályázat-összeállító megbeszélése; a faragótárbor napi eseményei, az új székelykapu felállítása. Legalább ilyen fontos volt azonban, hogy rendszeresen ott voltam azokon a helyeken, ahol az eseményekről való beszélés történik: központban, a hidakon estefele, a csorda várása közben kialakuló csoportosulásokban; kocsmákban, üzletekben beszélgettem a betérőkkel. A vendégfogadók felkeresése, meg a falu hosszában való bejárása, kapuk-kerítések megfigyelése, rajzolása közben akivel csak alkalom adódott, szintén szóba álltam.

A határjárás közben természetesnek vette mindenki, akivel találkoztam, hogy szóba álljon velem, megkérdezze, mi járatban vagyok, majd elbeszélgessünk. Ezeket a helyzeteket könnyen lehetett információ-gyűjtésre felhasználni. Sőt, szívesen kísérték el, forrásokat megmutattak, a határhasználat módjait példákat említve magyarázták, a gazdálkodás nehézségeiről, a vadkárokról történetek sorát mesélték.

3. Megkerestem a Fenyédi Polgármesteri Hivatalt. Elbeszélgettem a polgármesterrel, valamint a mezőgazdasági referensi funkcióban levő agrármérnökkel. Hozzájutottam a falu föld-, állatállományára, gazdálkodására vonatkozó statisztikai adatokhoz, valamint a friss népszámlálás néhány adatához. Könnyű dolgom volt, amikor a máréfalvi civil szervezetek munkája felől akartam tájékozódni, hiszen ezek animátora (egynek elnöke, többnek titkára) ugyanaz a személy. Vele mindvégig, minden felmerülő kérdéstről konzultáltam.

4. Interjúk sorát készítettem gazdálkodókkal, vendégfogadókkal, székelykapuk építetőivel és faragóival, az örökségesítésben résztvevőkkel. Ezek két típusba sorolhatók: félig strukturált, bizonyos kérdéseket körüljáró rövid beszélgetések, valamint

strukturálatlan, a falu jelenlegi helyzetéről, aktuális vagy múltbeli eseményekről folytatott hosszabb beszélgetések.

5. Az információk rögzítése többféleképpen történt. Minden terepút előtt összegeztem, hol tartok, mi az, ami közvetlen feladatként körvonalazható. A falu-, határbejárások alkalmával rövid feljegyzéseket, rajzokat készítettem. Az ekkor folytatott alkalmi beszélgetésekről utólag rövid kivonatot jegyeztem le.

A szabadban folytatott beszélgetések esetében nem szívesen használtam diktafont; a lakásokban azonban, ha lehetett, rögzítettem a beszélgetéseket. Ezek közül néhányat utólag interjúnak minősítettem és így jegyeztem le, másokról csak kivonatot készítettem. A tanulmányíráshoz tehát a tereputak előtt megfogalmazott problémafelvetések, kérdéssorok, a készített feljegyzések, rajzok, a kivonatok, az interjúk is csoportosítható, feldolgozható anyagot szolgáltatnak.

6. A kutatás félidején a gyűjtött anyag alapján sor került bizonyos problémák részletesebb vizsgálatára. Három esettanulmány készült: kettő különböző típusba sorolható családi gazdálkodásról, valamint egy az erdő magántulajdonba-adásának folyamatáról, buktatóiról.

7. Lassan alakult ki a kutatási témához tartozó résztémák listája. Ide kerültek olyan jelenségek, amelyeket azelőtt ismertem, jelenlétükre számítottam, és olyanok, amelyekre a kutatás során figyeltem fel (például a vízhasználat, vízjog). A kutatás időkerete behatárolta a folyamatok feltérképezését: jó lett volna év végéig követni a vendégfogadást, és nem a turistaszezon közepén abbahagyni az adatgyűjtést.

8. A Kőlik Hagyományörző Művelődési Egyesület 2002 júliusában egy környezetvédő alapítvány Élő Örökség címmel meghirdetett pályázatán jelentkezett és nyert támogatást a kapukkal kapcsolatos tevékenységek lebonyolítására. A munkaterv kidolgozásában részt vettem.

Máréfalvi jelenlétem, kutatásom nem csak tudástermelési, hanem praktikus célokat is szolgál. Adatgyűjtés közben gyakran került sor a falu jövőjét latolgató, abban az örökség szerepét feszegető beszélgetésekre. Kutatásom eredményei, a leírások és a kritikai észrevételek elkerülhetetlenül részei az örökségesítés folyamatát kísérő helyi reflexiónak.

2. Melléklet: „Az én falum...”

2002 júniusában az általános iskola tanárnőjének segítségével rajzokat készítettem hetedik-nyolcadik osztályos máréfalvi gyerekekkel Az én falum címmel. Az utasítás ennyi volt csupán: gondolkozz el, milyennek ismered a faludat, és rajzold le, ami tetszik vagy nem tetszik a faludból.

A gyerekekkel a rajz elkészülte után elbeszélgettem. Megállapíthattam, hogy a falunak csupán azt a részt ismerik, ahol laknak; a központról nincs kialakult képük; a határ nagyobb részén még nem jártak. Az örökségről elmondják, hogy „az, amit nem a most élők építettek, és amit gondozni kell”; ugyanakkor nem említik az örökség között az emlékművet; említik örökségként a szüreti bált (ez máshonnan ideszármazott szokás), Rengőköt (olyanok, akik családjukkal részt vettek a kereszt felszentelésén) és a székelykaput, de nem tudják megmondani, melyik a legrégebbi és hol áll. A személgazdálkodás kérdéseit ismerik (ez egyértelműen az iskola hatása), tudják, melyek a falu szemetes részei, amelyeket nem mutatnának meg az idegeneknek.

31 rajzot kaptam kézhez. Ebből 8-at nem vettem figyelembe, mert semminemű, a falura való vonatkoztatást nem tudtam rajtuk felfedezni. A 23 közül egyetlen olyan van, amelyik negatív kép, nem abból következett, amit és ahogyan ábrázol (ugyanolyan falurész, mint a többi, csak több ember van az utcán), hanem átvitt értelemben: a faluból „Ez nem tetszik nekem, a Cigánydomb” - írja a hátlapra a rajz készítője, aki feltehetően a cigányok szomszédságában lakik.

22 rajz mutatja tehát azt, hogy mi tetszik a gyerekeknek. Ezek közül a templom csupán 3 rajzon jelenik meg; a park, benne az emlékmű és a székelykapu pedig 1 rajzon. A többi 18 a falu egy-egy kisebb részét, leginkább a saját házat és környékét ábrázolja. Kihangsúlyozott az út jelenléte - bár megfigyelhető, és nem meglepő, hogy a nagy házak mellett igen torzan, kis méretben jeleik meg, s ugyanez a helyzet a gépkocsikkal is. A szekerek azok mindig arányosak! Meglepő (nálam sokkal jobban meglepte ez a helyieket), hogy csak 5 olyan kép van, amelyen állat is megjelenik. Végül pedig: csak 7 olyan kép van, amelyen megjelenik a székelykapu. Ezek közül egy a központot, tehát a műemlék kaput ábrázolja; 5-ön kidolgozott kapurajzot láthatunk, míg 1 csak elnagyoltan rajzolja meg a székelykaput.

Lehet töprengeni mindezen; de nem gondolom, hogy messze vezető következtetéseket lehet levonni mindebből. A 13-14 éves gyerekek így látják falujukat. Individualizáltabb, saját ház-porta központúbb ez a nemzedék, mint az előzőek. Sajnálatos, hogy ilyen gyenge a faluközpont-kép; megkockáztatom a következtetést, hogy a felnőttek esetében sem sokkal erősebb ez, bár az ő esetükben a központ egyenlő templom kép feltételezhetően inkább él.

3. Melléklet: A vadállatokról

1. S. Imre tapasztalata: „Ahogy elültettük, már kell menni őrizni a vaddisznóktól, addig, hogy szántottuk ki a pityókát. Múlt évben négyen voltunk, felváltva mentünk, akik egy csoportban ültettünk pityókát. Egyszer csináltam 4 éjet, s azután jött a másik, s azután a harmadik, s azután megint következett reám a sor, s így telt el a nyár. Volt hogy olyan holdvilág volt, hogy szinte-szinte meg lehetett számolni őket. Megbújtam a kaliba mellé, s 47-ig felszámoltam. S akkor, tudja-e, olyan figyelmes állat, hogy se farkas, a medve az egyáltalán nem figyelmes, de a vaddisznó olyan figyelmes állat, a szaglása nagyon jó lehet, egy egyszerre elburrantotta magát, s akkor olyan csend lett, mind a sírba, s akkor már sirültek es meg s mentek vissza. S akkor kezdtem ordibálni, hogy ijedjenek meg, hogy ne jöjjenek legalább azon az éjjel. Volt egy hitvány fazék felszerelve, s azt a fával üttem, s csattogtattam, s így telt el a nyár. Az éjet eltöltöttem, s reggel kellett jöjjenek haza, a tehent kúráljam el, s a csarnokba vigyem el a tejet, s estig kaszáltam, s este megint mentem.

Hajnali 5 órakor lehetett jöni el, mert akkor már mennek a szállásukra haza. De sok van, igen sok van, érti-e. Odafent Telekságban van egy kert, nagy deckákkal körbekertelte, s a vagonokban amivel a deckát kötik le, olyan pléhvel lefogatta. S azon is a fogával a deckát kettétörték, bémentek a disznók, s a pityókát kitérték. S másnap a gazda felküldte a fiát, hogy menjen, nézzen széjjel. A disznók el voltak menve, s egy süldő bentmaradt, mert a többitől elmaradt, s nem kapta meg a lyukat, ahol a többik kimentek, azt aztán ott agyonütték, addig keringették. Na ilyen dolgok mennek végbe,

Kukoricát Máréfalván már nem tudunk termelni, egy és egyáltalán, a medve ellen kertet nem lehet csinálni, mert az bémejen. Az ilyen kerten amit mondtam, azon is bémejen, ha érzi a töröbúzát. A zabot s a kukoricát öli. A zabot akkor, amikor a fejét kihányja, s tejes. Ha megéri, akkor nem eszi, csak jő-mejen benne, s összetöri, hogy nem lehet learatni. Akkor kellene egyszer jöjjön s megnézze, hogy Emre bácsi nem beszél potyára... Nem számít, melyik határrész, mindenütt járnak. Máréfalva olyan helyt fekszik, hogy mindenütt erdő veszi körül, s mindenütt veszély van.

Az őzek is járnak, s összetörik. nem az, amit megeszik, de összejárja s összetöri, s nem lehet learatni. Mindenféle el van szaporodva, de a vaddisznók azok rettenetes nagy számban vannak."

4. Melléklet: A vendégfogadásról Beszélgetés G. Lajossal (sz. 1962)

Én voltam, aki elsőnek elkezdtem a faluban ezt a vendégfogadást...

(Egyedüli a faluban, akinek jól látható helyen van kitéve az út mellett a vendégfogadást jelző tábla...)

Igen, hát arra is kellett áldozni. Egy nagyobb táblát, ugyanilyen táblát nagyobb összeget kellett áldozni. Megkaptam a hivatalos táblát, hogy pensiuna, s akkor készítettem egy ugyanolyant, de nagyobb méretűt, s kitettem. De három éve ki volt téve, hogy Zimmer Frei. Ugye jártam Vásárhely környékén, Parajdon, Szovátán, s ezek a táblák ki voltak téve.

Volt nekem egy unokatestvérem, D. Lajos, aki ezelőtt másfél évvel meghalt, nagyon ügyes fiú volt. Nekem első unokatestvére, az édesapám testvérenek a gyermeke. Többször látogatott meg Lajoska, s ő tisztában volt ezzel a vendégfogadással, Amerikában is járt, s egy alkalommal, amikor meglátogatott, ő tanácsolta...

(A ház már megvolt...)

A ház megvolt, 18 évvel ezelőtt építettük.

(Akkoriban a faluban ilyen formájú ház nem nagyon volt, talán egy-kettő...)

Az elsők között volt, igen. Abban az időben építették az ilyen stílusú házakat, Szentkirály, Oroszhegy... 84, 85-ben épült a ház. 86-ban házasodtam. Az operációm (szívritmus-szabályozó beépítése) 89-ben volt, az elős operáció, s a második 2000 június 2-án.

Én érettségiztem a Bányai János szaklíceumban, gépszerelő-lakatos, autószerelő szakmában. Utána dolgoztam a Cérnagyárban mint karbantartó lakatos 15 évet. 15 éven keresztül nem volt baj, 89-ben betették, de még 6 évet dolgoztam ezzel a műszerrel. S akkor aztán eljöttem betegnyugdíjba 95-ben.

S akkor Lajoska kérdezte, ugye én nem dolgoztam, eljöttem betegnyugdíjba, s tanácsolta tulajdonképpen, hogy ha van üres szobánk, lehetne vendégfogadással foglalkozni, ami egy kis jövedelmet hozna a családnak, s a külföldiekkel kapcsolatba lehetne kerülni. S akkor mi fölkerestük T. Ágnest, nekik turisztikai irodájuk volt Udvarhelyen a Petőfi utcában. S akkor ő szóba állt velünk, megmondta, hogyan kell, minden, elmondta...

(Mikor volt ez?)

97, 98 tájt. Akkor kiadta a megfelelő papírokat, el kellett járni az egészségügyet, rendőrséget, amit kértek, s mi nekifogtunk. A faluban akkor nem nagyon fogadtak vendégeket.

(Mevolt már a testvérfalui kapcsolat...)

Igen, azok mevoltak. De így, hogy hivatalosan, papírja, engedélye senkinek sem volt. Hát engedélye másoknak tavalytól van. De nekem mevolt már azelőttől. S akkor, hogy ugye beálltunk ebbe a csoportba, benne vagyunk 28-an, s akkor az engedélyeket én is újracsináltam. Az engedély tehát nem 4 évvel azelőttől van, hanem a tavalytól, újrakezdtém én is a csoporttal. De én már azelőtt, ez a Lajoska ajánlotta a vállalkozást, s ő segített ebben, ő küldte az első vendégeket, szintán egy professzor volt, a budapesti egyetemen tanított... neki köszönhetjük ezt a lépést...

(Első évtől vannak fizető vendégei...)

Igen, Lajoska ajánlotta, de én is azért elképzeltem, elgondolkoztam, mert az ember csinált számvetést, hogy kijön a lépés vagy nem. S sokszor elgondoltam, hogy mivel hegyek között élünk, ez egy gyönyörű vidék, bárhova megyünk, ami a turistákat vonzaná ide. S itt másból kevés a megélhetés, mert a mezőgazdaság keveset ad az embereknek. S elgondoltam, hogy ha az ember ki tudna alakítani egy Erdély-szerte... Erdélynek olyan szép vidékei vannak, hogy a nyugati turistákat, nem egy év, hanem tíz, tizenöt év alatt ide fogja vonzani... Evvel a gondolattal, evvel a számítással még bátrabban nekivágtunk...

Először volt 4 vendég, utána vagy 15, a második évben, a tavaly már egész szépen, körülbelül 60 vendég.. Sokan abba vannak, hogy nekifogtak, s azt mondják, nekem nincs vendégem. Hát ez nem olyan vállalkozás, hogy nekifogtam, s egy hét alatt el kell adni azt az árut! Ez olyan dolog, hogy megnyitom, s idő kérdése... mert befektettünk, a tavaly is 50 milliót a felső fürdőbe, a szobába, hát nem jött vissza még, de reméljük, hogy 3-4 év alatt visszajön az összeg, amit befektettük. Az ember azért is csinálja, egyik felől, hogy kapcsolatokat is tudjon kialakítani, s egy bizonyos idő után nyereséget is hozzon a konyhára. Ebből még nem lehet megélni. Hiába maradunk itthon, hogy ezzel foglalkozzunk, ebből még nem tudunk megélni. Igen, akkor, ha az ember építene egy panziót, s akkor vendéglővel ellátja, akkor egy másabb dolog... De ez a faluturizmus egy kisebbfajta vállalkozás. Amit szintén az ember jószívvel kell csináljon.

Van számításom, hogy lehetne itt terjeszkedni, mert van egy szép gazdasági épület, s a tetőzetet lebontani, egy gyönyörű manzárdot építeni, alul kifajansozni, hátul egy gyönyörű strandot... meg lehetne csinálni, csak az a baj, hogy nem lehet fölvásárolni ezektől, itt vénlegények laknak, s nagyon ragaszkodnak a birtokhoz... Ez a ház is, amelyik az udvart határolja, 82-ben volt építve, s tetszik látni, nincs levakolva... Ezt az utcát, ez a valóság, hátman vagyunk az utcában, s minden héten a fiúkkal takarítatom. Ma is fogok neki, a fűvet le kell nyírni... Mert egy vendég ha eljön, nem csak azt nézi, hogy hova fekszik le, hanem megnézi a ház táját, megnézi a kapu elejét, megnéz mindent. Összetakarítom. Igen, de egy félóra múlva újra az a szemét el van dobva... a másik kiengedi a pipéit... Sokszor vendégeim vannak, autóval jönnek a vejeik, az utcába beállnak, rájuk kell szóljak, hogy legyetek szivesek, húzzatok félre, vendégeim vannak, kell járjanak... Az ember a szomszédjával legyen haragban?

Olyan vendégem is volt, mert a vendég is meg kell tartsa a tisztaságot, olyan vendégem is volt, nagy Mercivel, mentek valahova, s az utca szájánál megálltak, s mielőtt kifordultak volna, a szivarcsikkeket ahajré kiöntötték. A valóság az, amikor visszajöttek, tudtam, ők szívtak olyant, ne, ne haragudjanak, legyenek szivesek, máskor ne öntsék ki...

Megszólítottam. Hát a rendet be kell tartani. Ő el tudta mondani, hogy Németországban micsoda rend van... De ő is tartsa meg a rendet. Az emberekbe bele kell nevelődjön a rend, a tisztaság. Egy 50-60 évesnek hiába mondja az ember, hogy tartsa meg a rendet, a tisztaságot, megszokta, s már nem változik. Most is van olyan család, hogy az ember bemegy az udvarra, állatok vannak, de azért gyönyörű, virágos udvar, szépen néz ki. Másik helyt is állatok vannak, lehet virágos udvar is, de az csak olyan...

A második évben, ahogy nekifogtunk, csináltattunk egy útleírást, térképet, Szováta, Parajd, Udvarhely, Szent-Anna-tó, Békási-szoros, Zetelaka... magyarul és angolul. Egy tanár nő segítségével. S ha olyan vendég érkezik, hogy nem ismeri az itteni vidéket, akkor tudom ajánlani. Megvan, hogy ha például elmennek Farkaslakára, a Tamási Áron emlékműhöz, akkor ott mit lehet látni, Szováta-ra mik a jellegzetességek, miket lehet megnézni... vagy Gyergyószárhegy...

(A faluról ilyen leírás van?)

A faluról nincsen. A faluról ugye írt K. Piroska tanár nő. Az iskoláról, s a kapukról. Akarok egy példányt venni, amit meg tudok mutatni a vendégeknek. Az most jelent meg, a székely kapukról, tulajdonképpen.

Szilveszterkor volt egy olyan esetem, hogy a tanár nő bejelentett 7 személyt, Bukarestből érkeznek. Na persze hetet kényelmesen el tudtam volna látni. S aznap, amikor kellett volna érkezzenek, föl hívott ez az Árpi (udvarhelyi pincér, vendégek közvetítésével is foglalkozik - G.J.) hogy 9 személy fog érkezni. Hát mondom, hogyhogy, 7 személyről volt szó! S mikor megérkeznek, 11 személy van. S akkor mondom, hát szó se lehet róla, nem fogadhatom, 11 személy, nem tudom... Dehát valahova szúrd bé! Olyan dolgot csinált, ez a valóság, hogy kiállani nem lehetett. Hát végül is valahogy megoldották. Nagyon jól telt, az az igazság, bulizni jöttek. Flekkent süttek kint az udvaron... Szilveszterkor magukra hagytuk, nagyon meg lehetett bízni bennük. Rendesek voltak. Azután többször vissza hívtak, s még jönnek, azt mondták...

Itt megint van egy probléma, megint nincs víz Alszegben. Nekem van, mert a hidrofor most már be van kötve. Úgy voltam egy alkalommal, 7 vendégem volt, 7 napig, ezek a K. Istvánék. Nagyon nagyon rendesek voltak, s akkor jöttek a fiáék. Az első 2 nap nem volt baj. Addig volt vizünk, egész nyáron keresztül. Első két nap volt víz, s utána 2 napig nem volt. Hát mit csináljunk. Addig kibírták valahogy. Egyik nap voltak a Szent Anna tón, fürödtek egész nap, második nap pedig hátul a kis partokban este letusoltak, fürödtek, egy élmény volt nekik. Na, a negyedik-ötödik nap megint volt víz, de elfogyott. Hát mit csináljak, 7 személy jön haza, ugye a kinti vécét ők nem használhatják, csak bent tudják használni, ez elég nehéz probléma. Mit tudjak csinálni, föltettem egy bidont ide a sarjús likba. A slaggal megtöltöttem, nappal a nap megmelegítette, s este jöttek haza, s kihoztam a fürdőköpenyt a fürdőszobából, ügyesen felszereltem, nem lehetett belátni, egy csutakot ügyesen oldalt, szappanytartót rá, rácsot alul, jöttek haza, eresztették meg, tusoltak le. A pezsgősüvegnek a dugóját kilyukasztottam, szórta szét a vizet. Mikor mentek el, azt mondták: na ez igazi faluturizmus volt! S akkor mondom Terikének, hát ilyesmi nem lehet, hát 2 vendéget elszalasztottam, mert nem volt vizem, akkor mentünk, vettük meg a hidrofort...

Akkor voltak olyan eseteim, hogy vendégeket küldtem B. Feriéknek, Margitnak is, Piroskáéknek... Csak úgy beállítottak. S mi megpróbáljuk a vendégeket itt tartani, nem hogy máshova menjen. Maradjon a faluban, ha lehet.

Terike amig kint volt (t.i. Kétegyházán, tanfolyamon), Bözsi néni egyik este, múlt kedden, hoz egy fiút. Azt mondja Bözsi néni, beköszönt, bemutatkozott, szállást keresett. Na tessék bejönni, megmutattam, megfelelt minden, s kértem, hogy kaját is tetszik, s azt mondja, vacsorát, reggelit. S ügyesen elláttam. Még telefonon Terikének mondom, mi a helyzet, úgy meg volt lepődve...Nálunk 1000 forint kaja nélkül, s ha kaját is kérnek reggelire, 1500, s ha teljes ellátás, akkor 2500.

(2001-ben milyen kihasználtsága volt, hány vendége volt?)

Szoktam jegyezni... 60 személy volt nekem...már a 4. éve, hogy ezt csináljuk. Az interneten is fenn vagyok, de onnan soha nem kaptam vendéget. Most meg kellene csináljuk, hát egyéni alapon bárki megcsinálhatja, hogy szórólapot készít, s akkor kiviszi, s azáltal is... Áldozni kell az embernek, a csoportba is be kell fektetni...

Brassói ügynökséggel is én készítettem szerződést, de nem küldött eddig még senkit...

(Programot ajánlottak önök a vendégeknek?)

Hát volt például, hogy elvittük a zetelaki gáthoz. Mi éppen oda készültünk, s egy délután, szombat délután jött egy házaspár Budapestről. Hát persze szívesen fogadtuk, s mondtuk, hogy el szeretnénk menni. Hát persze, ők is szívesen jönnének. S akkor vasárnap reggel, úgy beszéltek meg, fölmegyünk egyet flekkenezünk. S úgy is történt. Hát egy olyan szép élményük volt, hogy ígérték, hogy az idénre visszajönnek családotól.

A másik az, hogy ha volna egészségem, akkor vihetném én is, mehetnék, de így ...

Könyveket, a tanárnő könyvét ajánlottuk, vagy képeslapokat..

Volt egy ilyen eset is, hogy tavaly voltak K. Istvánék, s a fiam szeret verseket írni, hát nagyon megtetszett nekik, vitték a verseit, s a kinti cserkészlapban kinyomtatták. S neki van egy olyan ismerőse Amerikában, 72 éves, V. Tibor, s elküldte hozzá a verseit a kicsi fiamnak. Máskülönb a fiaim a tavaly voltak Pesten, voltak Pécsen, Balatonon, ők vitték, hordozták vagy 2 héten keresztül. Akkor ez a V. Tibort írt egy levelet a fiamnak. Kérte, hogy írjon egy pár verset, s küldje el neki. S elküldte, s most már oda kerültek, hogy számítógépen keresztül, az interneten keresztül leveleződnek. S akkor kérdezte, hogy mivel foglalkozunk, s írta, hogy faluturizmussal, s a következő levélben kérte, hogy magyarazzuk le részletesebben, mi az a faluturizmus. S még így választ nem adtunk. Mostmár azt akarjuk, azért mondtam, megvettük a könyvet a székely kapukról, s akkor megírjuk a faluturizmusról...

(Állatai vannak?)

Van 2 disznó, 24 tyúk, 28 csirke, nyulaim vannak 28, tehén nincs, csak amit itthon el tudunk látni... Szántó, édesapámék felől 10 áras, s anyósom felől is csak egy akkora, csak éppen a zöldségnek...

Reggelire szoktam adni a vendégeknek különböző főlvágottakat, parizer, szalámi, sajt, s amellet tojásrántotta sonkával, teával, tejjel, töltött tojás, valamilyen majonézes dolgok, Terike tudja ezeket nagyon készíteni...Túros puliszkát is megkóstolják, nagyon szokott ízleni. Általában valami itteni dolgot adunk, s akkor melléje a főlvágott, hogy ha nem ízlik, akkor fogyassza azt. S mennek ezek a teák, mentatea, citromfű tea, s akkor nagyon sok vendég kérte is, megszáritott mentát, citromfűvet, elvitték... leostyángyökeret, tárkonyt... nem tudják, milyen.

5. Melléklet: A kapufaragásról

Beszélgetés K. Lajos kapufaragó mesterrel, sz. 1920

(Az édesapja ács, kapufaragó volt. Mikor állt gyerekkorában az apja mellé, hogy kezdje tanulni a kapufaragást?)

Az nem úgy megyen, tanár úr. Hát például mi is, most az én életünket beszéljük, hát én hat, hét évesen ott voltam apám mellett, s akkor nem annyit, de 34-ben, akkor már 14 évesen voltam, itt lakott nagyapám, Kósa Mihály. Hát én akkor már inkább ide segédkeztem, mert édesapám járt dolgozni, s nagyapám végezte a gazdaságot, s lovak voltak akkor, cimboráltam.

S akkor aztán én voltam odahaza, én voltam a legnagyobb, az öcsém Dénes kisebb volt hét esztendővel, így 14 éves koromban már nagyapám mellett gazdálkodtunk, s erdőbe jártunk télben, s mindent, s tavasszal szántottunk. Közben nagyapám 32-ben leesett az udorból, nem az udorból, hanem a létrán ahogy jött le, lelépett a létra mellett s leesett, s a padlásra ahogy reasett, a forgója eltörött. S itt mindjárt a szomszédban Olasz Dénkónak az édesanyja s az én nagyanyám testvérek voltak. Ő leány volt akkor. Úgy hogy akkor még csak édesanyám s Trézsi néni, ketten voltak férjhezmenve, ők nem voltak segítség, én voltam itt a segítség egészen 37-ig. 37-ben édesapám a szövetkezeti boltot otthagyta, s akkor kezdtünk Homoródba dolgozni.

(A faragást ki mellett tanulta?)

Édesapám mellett. Tátám nem faragott. Kezdtük az ácsmunkát, s kezdtünk közben csinálni kapukat is. Házat építettünk, kapukat csináltunk, mikor milyen munka jött. A faragászatot azt már nem csináltuk mi sokáig, édesapám ő tudta, mert ahol ilyesmit látott, szeretett oda menni, gyermekkorában. Szerszámot is csináltatott...

(Udvarhelyen nem tanulta a faragást?)

Ő ott kőfaragászatot tanult. Ácsmunkát, kőművesmunkát, akkor sok követ kellett botolni, s kőfalakat kellett rankni. Aztán mi is kezdtük azt csinálni. Aztán 51-ben csináltuk együtt az első kaput, ott ahol Béniék laknak, s akkor indult meg nekünk a faragászat. Odafel csináltunk Andrisnak, Baláznak. Mariskáéknak is csináltunk, csak az nincs megírva. Olyant elég sokat csináltunk, sima kaput, amelyik nincs megírva. Egyvonalban ment az ácsmunka, s a kapucsinálás, a kapufaragás. Elvállaltuk, s csináltuk. Építettük a házat, raktuk a kőfalat, s akkor ha kellett, fával dolgoztunk. Így kezdtük.

Most aztán a nyolcvanas években csináltunk egy, a Kosot sógorékét, s 84-ben csináltam Zalaegerszegen...

(Kint voltak Zalaegerszegen több ideig?)

Kint voltunk egy hónapig. Hárman voltunk, Lajos a fiam, s a sógorom, Olosz István, a korcsmával szemben lakott. Már meghalt ő is. Csináltuk azt. Közben hazajöttünk, s itthon is, a harangozónak, s idafel Csíki Vencinek. S Zsögödre, s Csíkszeredába, s Karcfalvára. Olyan is volt, hogy itt megcsináltuk, s ott raktuk össze.

(Maga, Lajos, a fia és még ki?)

Pista sógor, s Olosz Sanyi, Simó Miklós, ezek dolgoztak ilyen kapufaragáson, mások nem dolgoztak. S az utolsó, két éve, az óvoda kapuját megcsináltuk... A faluban kicsi kapukat is csináltunk, s Szentkeresztbányára is többet. Nem is tudnám felsorolni, nem könyveltem ezt...

Így tanultam meg, az ácsmunka mellett..

(Ki kellett rajzolni, rajz után faragtak?)

Mi nem rajzoltunk. Amikor készen volt, akkor fejből kezdtünk valamit rajzolni, de inkább a véső után. Amilyen volt a fa, ha keskenyebb volt, akkor kisebb mintákat, ha nagyobb, akkor nagyobb munkákat. De ekkorát egyet sem, mint a Balázsé. Az utóbbi időben, a kilencvenes években, az a helyzet, hogy nem a művészetre ment már, hanem pénzre. Úgy, hogy a napszám jöjjön ki...

(Amíg maguknak csinálták, addig inkább művészet volt...)

Művészetet csináltunk inkább...

(Svájcba is csináltak kaput...)

Itthon megcsináltuk, s elvitték. S csináltunk Badenbe, s Békéscsabára, s még hova... De mind itthon csináltuk meg, az udvaron, s összeraktuk...

(Akkor úgy kell érteni, hogy megvan a kapunak a lába, s akkor elkezd, s faragja fel, fel, s akkor látja, még mennyi tér van, s befejezni...)

Igen, s ugye van az a párkánya, azon alul egészen már minta kell, másképp jön ki... A kapu mondja meg. Ezeknek könnyű volt a faragászat, a Balázsén, mert Piroska kirajzolt mindent, s akkor hajszálpontosan faragták...

(Életükben először csináltak kaput azok a faragók... Az, hogy Balázs velük csináltatta, magának s Olasz Sándornak nem esett rosszul?)

Hát tetszik tudni, most már, még van két fiatalabb, akik csinálják, Szimának a fia, s aztán más már nincsen. Hogy ácsmunkát is, s írni is tudjon, olyan nincsen. Sanyival ketten még még csináltuk, s Simon Miklós, s Pista sógor is, ő se nem írt, se nem vésett, hát amibe mi a vésőt belévertük, azt ha ki kellett pucolni, akkor segített, de hogy a mintákat vésse belé, abban nem segített. Se Simon Miklós, se Pista sógor. Mondjuk Miklós ilyen kaput megcsinál Csikban, összeállítja, ahogy kell, de már írni nem tud. Már csak ez a két fiatal van. Az óvoda kapuját Olasz Sanyi állította össze... összeállította, aztán lehozták a kultúrhoz, s az ő szerszámával, s az enyémmel faragták.

(A szerszámot az édesapjától örökölte?)

Igen...

(A fát, amit választott Balázs, azt látta...)

Hát nem voltam ott, amikor választotta, hanem itt, amikor lehozták a gyárhoz, akkor odamentem, s én kimértem... Kimértem, kijegyeztem, ezt vágjátok, s ezt vágjátok, megadtam a mérteket, mekkora legyen, s úgy kivágták. De úgyis, elhibázták azt Balázsék, hogy amikor megjöttek ezek a magyarországiak, akkor nem kellett volna semmit csináljanak, engem felhívjanak, Lajos bácsi, itt van a fa, hallám, ebből mi lesz, s hogy lesz... Amikor már felhívtak, két nap múlva, akkor már kivésték a kontyfát, s olyan likat véstek reá, mind a négy helyen...Hát így is jó lett aztán... A lábakra ahogy a kontyfa reá van téve, az ácsmunkát. Hát az elgondolás jó volt, megmérte a kapu tetejét, s elosztotta háromfelé, de nem számított arra, hogy a kontyfa öt centit bévésődik, szóval úgy kihorkereződik, s aztán amikor kihorkerelték, akkor maradt mészfél vagy két centi, s akkor jöttek... De én mondtam, miért nem mondták akkor, amikor idejöttek. Nem volt baj aztán, segítettem. Én aztán megmagyaráztam azt is, s megmutattam, azt a horkert hogy kell csinálják. Vittem a vésőköt, s Piroska már kirajzolta, s akkor mondtam, ezt ilyen vésőkkel, s ezt olyannal...

(Szóval nekik másfajta vésőik voltak...)

Igen, másfajta vésőik voltak... hát finom szerszámjuk volt... Aztán verték belé, megmagyaráztam. Az egyik kézreverte, jó szakai volt, aztán inkább ő verte bele a nagyobb részt. A fehérnépek s azok a tanoncok, azok aztán...

(Máshonnan is kaptak szerszámot?)

Innen a faluból nem.

(Közben nem volt, hogy megálltak a munkával, s magát kérdezték?)

Hogyne, hogy a tetődeckának milyen decka kell... S mondom, amikor a kötéseket raktuk belé, én kellett bémérjem s összeállítsam, s megmagyarázzam, hogy csinálják s mi csináljanak, a kicsi kapunál a kötéseket...

Ügye amikor belérakták, akkor már ügyesen kivésték. Ha elindult, akkor megcsinálták úgy, ahogy kell.

Úgy van ez a kapucsinálás, hogy evés közben jön meg az étvágy. Munka közben sok minden az emberek eszibe jut, így nem jó, úgy jó, aztán az ember változtat, nem így, hanem úgy csinálja... Beléttük, bészabtuk, bé kellett rojtolni, s nem jött ki... Elszabták a fát, mert kellett volna hosszabba szabják vagy tíz centivel.. Aztán úgy rajzoltuk ki. Ugye nekünk is mindenféle megtörtént már, de ha az ember egyet elront, akkor utána úgy csinálja, hogy többet ne rontson el. De akkor elrontja egyebütt, s akkor tudja, hogy ott is ügyelni kell... Szóval gyakorlat teszi a mestert, ennyi az egész.

(A felállítást el tudták végezni?)

Hát azt én csináltam, én kötöttem össze, hát nem is tudták volna, az állást én csináltam alája, én magyaráztam, aztán az állást fel kellett emelni, a kapu a levegőben volt... Ők el se tudták képzelni, hogy áll fel, mi lesz belőle. Nézegették. Aztán volt egy, az elég jól segített, s az öreg is...

(Mi kell még a kapuhoz, hogy kész legyen?)

Nyílóknak kellene, zár... A teteje már megvan, Béniék csinálták a tetejét. Csak nem jól csinálták a keresztet ezek a magyarországiak, nem vésték be, hogy a zsendelyhez illeszkedjen... Így kellett volna csinálják (Rajzolja). Ők kihozták simán. De nekünk ez a kiugrás kell, mert zsendelyfödésnél, katolikuskánál építettőnél ugye keresztet tettünk, s ha nem, egy kopjafaszerű dolgot csináltunk ide. Ez azért kell, hogy ha az eső esik a keresztre, akkor vezesse le. Ez amit csináltak, ez olyan, nincs ahogy belőle kivágni. Aztán hogy Balázs csináltat-e újat... Hát meg van csinálva rendesen, munka jó van rajta, csak nem célszerű. Mert nem csak azt kell nézni, hogy jó legyen a munka, hanem legyen célszerű

(O. Sándor bácsi nem volt fenn?)

Nem, ő nem járt oda.

(Hány kaput kell faragni, hogy valaki biztos legyen a mesterségben?)

Legalább tíz kaput...

Egy kapunak a faragása, már ha egyedül csinálom én, ötven napi napszám. De oda segítség kell. S másodmagammal 25 nap alatt meg tudom faragni...

(A magyarországiak nem faragtak úgy, ahogy egy mester farag, folyamatosan...)

Hát amikor én vagy Sanyi nekiállunk, én egy nap alatt egy lábat kivertem... S akkor már tudja az ember, hogy csinálja tovább. A tükörnek, másfél nap kell, hogy azt kiverjem.

(S tényleg semmit nem rajzol a fára?)

Hát azt elosztottam én, a fát, kockákra felosztottam, s akkor a kockáknál tudtam, a körzővel rajzoltam ki a köröket, s akkor a vésőt tettem oda s vertem belé. Azt kellett tudni, hogy a kört milyen véső hozza ki. A távolságot bé kellett osztani, nem úgy ment, hogy szemre, mert a szem nem tudja azt úgy bemérni. Beosztottuk a távolságokat, s vertük...

6. Fényképek.....

Adatközlők

B.F.	-- Bogos Ferenc sz. 1937
Cs.G.L.A.	-- Csíki Gáspárné Lázár Anna sz. 1917
F.I.	-- Fábíán Imre sz. 1936
K.A.	-- Kovács András 1919--2001
K.L.	-- Kovács Lajos sz. 1920
K.M.	-- Kovács Mihály sz. 1925
N.I.P.I	-- Nagy Istvánné Papp Ilona sz.1918
P.I.	-- Pál Ignác sz. 1936
P.M.	-- Péter Miklós sz. 1933
P.R	-- Pap Robert sz. 1965
S.Á.	-- Simó Árpád sz. 1926
S.F.	-- Simó Ferenc sz. 1930
S.I.	-- Simon Imre sz. 1933

Máréfalván végzett kutatások nyomán megjelent tanulmányok

1. 1996 Fiatalok és migráció. A máréfalvi fiatal korosztályok migrációs viselkedése. in: *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön*. Szerk. Bodó Juliánna. Helyzet Könyvek, Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda. 89-103.
2. 1998 A máréfalvi szentasszony. Evilági és túlvilági kapcsolatának egy formája: a kegyelem. in: Gagy József: *Jelek égen és földön. Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön*. Helyzet könyvek. Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda. 21-38.
3. 2001 A szentasszony. in: *Lélek, halál, túlvilág. Vallásnéptudományi fogalmak tudományközi megközelítésben*. Szerkesztette Pócs Éva. Balassi Kiadó, Budapest 2001. 171-192.
4. 2000 Emlékmű Máréfalván. in: *Miénk a tér. Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Szerk. Bodó Juliánna. Helyzet könyvek. Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda, 123-142.
5. 2002 Boszorkányság Máréfalván. in: *Közösség és identitás*. Szerk. Pócs Éva. L Harmattan -PTE Néprajz Tanszék. Budapest.171-198.
6. 2002 A világ egy nyári korareggelen. Ember és tanyája a Hargita keleti és nyugati lejtőin. in: *Mikrokozmosz-makrokozmosz. Vallásnéptudományi fogalmak tudományközi megközelítésben*. Szerk. Pócs Éva. Balassi Kiadó Budapest. 241-256.

BIBLIOGRÁFIA

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz könyvkiadó, Budapest.

BÁRTH János

1998 A varsági hegyi tanyák múltja és településrendje. in: *Havasolja havasa*. Szerkesztette Bárh János. Kecskemét. 5-272.

BIRÓ Zoltán, GAGYI József, PÉNTEK János szerk.

1987 *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklórizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó Bukarest.

BIRÓ A. Zoltán, BODÓ Juliánna, GAGYI József, MAGYARI Nándor László, MAGYARI Vincze Enikő, OLÁH Sándor, TÚROS Endre

1991 Nemcsak az környezet, ami zöld! In: *Átmenetek. A mindennapi élet antropológiája*. Szerkeszti a csíkszeredai Kommunikációs Antropológia Munkacsoport. 1991. 1, 3-35.

DESCOLA, Philippe

1994 Az oksági magyarázat. In: *A kulturális antropológia eszméi*. Századvég kiadó, Budapest. 15-73.

ERDŐSI Péter

2001 A kulturális örökség meghatározásának kísérletei Magyarországon. In: *Regio* 4. 26-44.

FÉL Edit, HOFER Tamás

1997 *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Budapest, Balassi kiadó.

GAGYI József

1998 A máréfalvi szentasszony. Evilági és túlvilági kapcsolatának egy formája: a kegyelem. In: *Jelek égen és földön. Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön*. Proprint könyvkiadó Csíkszereda. 21-38.

2001 A szentasszony. In: *Lélek, halál, túlvilág. Vallásantropológiai fogalmak turományközi megközelítésben*. Szerk. Pócs Éva. Balassi kiadó, Budapest. 171-192.

GEERTZ, Clifford

1994 Sűrű leírás. In: *Az értelmezés hatalma*. Válogatta, a kötetet összeállította Niedermüller Péter. Budapest, Századvég kiadó. 170-199.

GÉRAUD, Marie-Odile, LESERVOISIER Olivier, POTTIER Richard

2001 *Noțiuni-cheie ale etnologiei. Analize și texte*. Polirom, Iași.

GUILLAUME, Marc

- 1980 *La politique du patrimoine*. Éditions Galilée, Paris.
- HARRIS, Marvin, JOHNSON, Orna
2000 *Cultural Anthropology*. Allyn and Bacon.
- HARTOG, Francois
2001 Örökség és történelem: az örökség ideje. In: *Regio* 4. 3-25.
- IMHOF, Arthur E.
1992 *Elveszített világok. Hogyan gyűrték le eleink a mindennapokat -- és miért boldogulunk mi ezzel oly nehezen...* Akadémiai könyvkiadó, Budapest.
- KOVÁCS Piroska
1996 *A máréfalvi iskola 210 éve 1786-1996*. Megjelent az iskola névadó ünnepére. Székelyudvarhely.
2000 *Székelykapuk Máréfalván*. Marosvásárhely, Mentor kiadó.
- LAKI László, BIRÓ Zoltán
2001 *A globalizáció peremén. Kunhegyes térsége és a Csíki-medence az ezredfordulón*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
- LŐRINCZ György
1998 Sorsnovella három tételben. In: *Zajlásban*. Székelyudvarhely, Haáz Rezső Kulturális Egyesület. 110-126.
- LOWENTHAL, David
1998 Fabricating Heritage. In: *Past and Present*. Vol. 10, No.1, Spring. 5-24.
- ODUM, Eugen P.
1980 Az ökológia mint a természet- és társadalomtudományok közötti kapocs. In: *Ökológiai tanulmányok*. Válogatta Szabó Attila és Kovács Attila. Bukarest, Kriterion könyvkiadó. 17-31.
- POLANYI, Carl
1968 The Economy as Instituted Process. In: *Economic Anthropology. Readings in Theory and Analysis*. Edited by Edward E. LeClair, Jr. and Harold K. Schneider. Holt, Reinhart and Winston Inc. 122-143.
- POPKIN, Samuel L.
1986 *A racionális paraszt*. Budapest, kiadja a Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus--Leninizmus Oktatási Főosztálya. Szociológiai Füzetek 39.
- SONKOLY Gábor
2001 A kulturális örökség fogalmának érintkezési és alkalmazási szintjei. In: *Regio* 4. 45-66.
- TÁRKÁNY Szücs Ernő
1981 *Magyar jogi népszokások*. Gondolat kiadó, Budapest.